INSTITUTUL DE ISTORIE UNIVERSALĂ

REVISTA ISTORICĂ

PUBLICAȚIE TRIMESTRIALĂ

SUPT CONDUCEREA LUI

N. IORGA

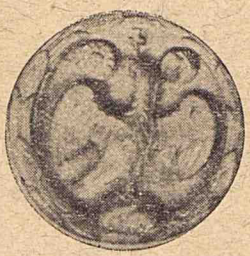

VOL. XXV, N-le 7-9. IULIE-SEPTEMBRE 1939.

www.dacoromanica.ro

Comitetul de direcţie: *N. Bănescu*, profesor la Universitatea din Cluj. *I. Nistor*, profesor la Universitatea din Cernăuţi.

Comitetul de redacţie: *D. Berciu*, profesor secundar. *V. Brătulescu*, directorul Muzeului de Artă religioasă. *N. A. Constantinescu*, conferenţiar la Universitatea din Bucureşti. *Maria Holban*, profesoară la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie. *C. J. Karadja*, consul general. *Em'l C. Lăzărescu*, profesor secundar. *Şt. Meteş*, directorul Arhivelor Statului din Cluj. *Valeriu Papahagi*, profesor secundar, *Iulian M. Peter*, inspector general administrativ. *Aurelian Sacerdoţeanu*, profesor la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie, directorul Arhivelor Statului. Secretar de redacţie: *Virginia Sacerdoţeanu*.

Redacţia: Manuscriptele, cărţile de recensat şi orice priveşte redacţia, se trimet d-lui N. Iorga, Şoseaua Bonaparte, 6, Bucureşti III.

Administraţia: Abonamentele şi orice comandă se trimet la „Institutul pentru studiul Europei Sud-Orientale", Str. Banu Mărăcine, 1, Bucureşti.

Abonamentul anual: 200 lei; numărul 60 lei. Anul odată încheiat, preţul volumului complet se ridică la 300 lei, iar al numărului la 80 lei.

CUPRINSUL

Articole: Pag.

N. Iorga: Pentru înţelegerea neutralităţii noastre (1915) şi a situaţiei de azi faţă de Bulgaria, precum şi a rostului nostru în Războiu . 198-208
C. Mihăilescu: 3 August 1919 (intrarea românească în Budapesta) . 208-213
„ „ Copie din Jurnalul de operaţii al Reg. 7 Roşiori „Cuza-Vodă" 213-214
N. Iorga: Călătoria în România a contesei Dash 215-217
C. Göllner: Broşuri rimate despre campania lui Mihai Viteazul în Sudul Dunării în toamna anului 1508 217-221
N. Iorga: Încă o mărturie germană a durerilor Marelui Războiu . 221-224
Zaharia Macovei: Un călător de-acum o sută de ani. 224-229
V. Mihordea: Contribuţii la biografia lui Jean-Louis Carra . . . 229-242
Horia Oprişan: Un izvor polon asupra luptei de la Ţuţora (1620). — „Imitatio Christi", în traducerea lui Năsturel, copiată la Moscova. 242-245
N. Iorga: Paul Lindau în România 245-249
Şt. Manciulea: Graniţa de Apus a Rominilor din vechea Ungarie. . 249-259
A. Sacerdoţeanu: Ediţii de documente şi ipotese istorice (răspuns d-lor Gr. Nandriş şi C. Necşulescu 260-272

Dări de samă:

Pompei Gh. Samarian: *Medicina şi farmacia în trecutul românesc* (N. Iorga). 272-275
Generalul R. Rosetti: *Familia Rosetti* (N. Iorga) 275

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

– DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE –

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XXV-lea, n-le 7-9. Iulie-Septembre 1939.

Pentru înţelegerea neutralităţii noastre (1915) şi a situaţiei de azi faţă de Bulgaria, precum şi a rostului nostru în Războiu

În cartea lui Marcel Dunan, *L'été bulgare, juillet 1915, octobre 1915* (Paris 1917), se arată că, în Iulie 1915, Ghenadiev credea în posibilitatea unor sacrificii, relativ uşoare pentru dînsa, din partea României, care în Monarhia austro-ungară „are a realisa enorme cuceriri" (p. 41). Radoslavov vorbeşte: „Raporturile noastre cu România sînt şi ele satisfăcătoare. Ştiţi că 500.000 (!) de Bulgari trăiesc azi în România şi pănă în Basarabia rusească. Cum independenţa României a precedat pe a Bulgariei (!), s'a întîmplat adesea că Bulgarii, ca să scape de jugul turcesc, au ajuns supuşi romîni. De atunci, în două rînduri România a dobîndit teritorii pur bulgare; din partea aceasta vor fi reparaţii inevitabile, care vor cimenta apropierea celor două ţări" (p. 61).

La o Legaţie, „unul din represintanţii Înţelegerii" vorbeşte de nevoia, în Banat, a unei raze de treizeci de chilometri în jurul Belgradului pentru Serbia. „Dar tocmai intervenţia bulgară poate scăpa Banatul pentru Sîrbi, căci ea poate fi imediată, pe cînd Romînii aşteaptă în orice cas o înaintare rusească, – şi ea va avea ca efect să arunce pe Romîni, *cu orice preţ*, în braţele Aliaţilor. În acest moment, ar fi posibil să li se facă mai largi condiţii. Banatul e lucrul în discuţie *(l'enjeu)*, dacă se joacă [această] cartă românească; dar, dacă e carta bulgară, el devine disponibil" (pp. 63-4).

Din parte-i Liapcev declară că singură teama de Romîni, „cari vreau să facă acum politică mare, dar exploatează situaţia şi influenţează în sensul lor Bulgaria", reţine încă pe Bulgari. Romîni, ajutaţi de Franţa şi Rusia, nu le ajută. Carol I-iu, un Hohenzollern, nu va porni în Balcani războiul, cum o va face Bulgaria (p. 111)

Ivan Ş. Gheşov se plînge că Romînii concurează la exportul grînelor pe Bulgari (p. 119; cf. şi p. 121).

www.dacoromanica.ro

„Un om politic bulgar" declară că la 1913 Bulgarii ar fi bătut pe Sîrbi şi Greci fără „intervenţia romînă, opera ministrului Franciei la Bucureşti, Blondel" (p. 125).

În sfîrşit, în *Revue* a lui Jean Finot, un Mişev numeşte Dobrogea „o Alsacie balcanică" (p. 126).

La cinematograful *Odeon*, un director romîn (p. 199).

10 August. Ceaiu la Derussi, unde se presintă un trimes persan Austriacul conte de Monteforte. Derussi vrea contra Germaniei „o coaliţie formidabilă", cu tot Balcanul, plus Portughesii şi Japonesii: „să fie în această cruciată supremă patru aliaţi pe un German şi să se strivească Berlinul şi Viena pentru a înlătura pe totdeauna din lume pericolul german" (p. 148)...

Derussi, mai departe, se apără de bănuiala că România lasă să treacă muniţiile Centralilor. „I-ar plăcea ca Take Ionescu, cu un colaborator de talent, ca directorul ziarului său, Jules Brun (!), să facă, de şi *in extremis*, o călătorie de propagandă pentru înţelegerea interbalcanică şi să creeze astfel, în fiecare Capitală, o organisaţie grupînd toate bunăvoinţile: la Sofia rusofilii, la Atena venizeliştii" (p. 231).

La 2 Septembre autorul e primit la Bucureşti de d. Tavernier. D. Blondel, (descriere) declară că România a înştiinţat la Sofia că va ajuta militar pe Sîrbi, ceia ce ar şi face, „afară numai de o puternică ameninţare germană", dar Germanii n'au cei „măcar 500.000" necesari pentru ca să lovească pe Romîni.

Autorul laudă Capitala românească faţă de Sofia, oraş de „*Kultur* contrafăcută". Totu-i place, pănă la „Flora" şi „Suzana", cu atît mai mult cu cît aude pe d. Max şi pe d-ra Ventura. Se ascultă operete, se asistă la o represintaţie de la „Femina", dar *Jardin de Paris* e „o întreprindere *boche*".

I se pare că, economic, România e mai aservită de Germani decît „chiar Italia". Între agenţii propagandei germane „un oarecare domn Spiess, Germano-American, cred, fisiceşte un fel de bătrîn actor care ar voi să-şi facă un cap de Napoleon, moraliceşte un şarlatan care escamotează bancnote" (p. 238). Se notează partidele, oprindu-se asupra lui N. Filipescu, Marghiloman, Take Ionescu şi I. Brătianu. Regele Ferdinand, „loaial" supt raportul constituţional, s'ar lupta cu „legăturile de familie, tradiţiile şi chiar amintirile de

www.dacoromanica.ro

copilărie", avînd și, în fața sa, „germanisarea" de Carol I-iu. Se denunță ca în fond germanofil ziarul *L'Éclair des Balkans*. Țara e „calmă".

Asupra politicii externe a guvernului e bine informat. A văzut, dacă nu pe I. Brătianu, pe Porumbaru, „bătrîn avocățel de provincie, cu favoritele tunse, scurt și cu puțin păr pe cap": e „prodigios de reservat". Dar el crede că Austro-Germanii nu vor ataca Serbia, „căci aceasta ar crea complicații". De altfel, nu au de unde să iea „măcar 4-500.000 de oameni". Austro-Ungarii, cu „două ofensive nenorocite", nu vor face-o decît împreună cu Bulgarii, cari nu vor ataca primii. Ar trebui doar ca și aceștia să fie „năvăliți" de Centrali, cum s'a încercat față de Romîni cu intrarea Rușilor în Bucovina. România e neutră, dar „deosebite evenimente sau condiții ar putea-o scoate din neutralitate, de și pentru moment nimic nu permite să se prevadă cînd va veni momentul" (p. 244). Dacă se schimbă ceva în Balcani, România va interveni.

Se descrie, defavorabil, și ministrul bulgar, d. Simion Radev, care s'ar fi îmbogățit în afaceri de import.

Urmează un interview cu Take Ionescu. Acesta stă pe gînduri față de ideia unui „turneu" de propagandă al său, dar nu e clipa potrivită: trebuie să nu-l „desavueze" I. Brătianu, și apoi se teme de ridicul La Atena a pierdut din popularitate de cînd s'a declarat pentru cedarea Cavalei către Bulgari, cari, legați de Germani ii vor ajuta să atace Serbia, condiție neapărată pentru ofensiva bulgară. Ea nu poate fi oprită decît printr'o debarcare a Aliaților la Salonic, „dar vor consimți oare Grecii?". „În cas de ruptură bulgaro-sîrbească, datoria României este evident de a interveni, dar aceasta ar fi în „condiții neliniștitoare", dată fiind frontiera defavorabilă la Nord, unde ar trebui pentru defensivă „mai toată armata". Crede că Rușii, fără destul armament, ar putea fi atacați de Germani, „barbarii", în Basarabia. Se teme că Iaponesii nu se vor mișca Dorește succes la Dardanele, „debarcîndu-se 200.000 de oameni în Golful de Saros". Dacă nu se reușește, Asia rusească și englesă s'ar putea revolta, Afganistanul fiind „șovăielnic" și Persia cîștigată aproape de Centrali. Dacă nu se forțează Dardanelele pănă în Octombre, trupele, din causa condițiilor Mării, vor trebui retrase. S'ar amenința atunci situația Angliei în India și Egipt, a Franciei în Maroc.

Urmează interviewul lui Take Ionescu pentru „un ziar bulgar,

www.dacoromanica.ro

rusofil", *Duma* (21 Septembre). În acesta, el deploră neînțelegerile Balcanicilor, cari „vor trece de la o servitute la alta"; poate pentru că nu s'au liberat singuri (?) până la 1912, cînd au luptat viteaz. Amintește că Bismarck vorbește, în *Memorii*, de posibilitatea anexării României și Serbiei; Bulgaria ar fi mai de folos Germanilor, în calea spre Constantinopol. S'ar începe cu *Zollverein*, pentru a se trece la suprimarea represintanței diplomatice și a armatei proprii.

El stăruie asupra ideii legăturii între cele trei State, „din care trei represintă acest spirit liberal și democratic pe care s'au întemeiat renașterile noastre". Pentru aceasta, spune și repetă că Serbia, Grecia și România, care au toate compensații de căpătat aiurea, trebuie să facă oarecare concesii Bulgariei. El mergea până acolo, încît din cesiunile față de Bulgaria făcea *o condiție* pentru permiterea din partea Aliaților a ocupării noilor teritorii rîvnite. El afirmă din nou credința sa în biruința Înțelegerii. „Niciodată în istorie o încercare ca a Germaniei n'a reușit": Roma a lucrat secole și n'a întîlnit nicio unire a dușmanilor; visul lui Napoleon s'a zdrobit. El se teme că, la victorie, Aliații nu se vor mai „devota la toate micile națiuni care au drepte revendicații de formulat": de aceia trebuie să se creeze obligații față de dînșii. „Dacă vre una se dă de partea Germanilor, va plăti cum n'a plătit niciodată o nație în tot cursul istoriei; și pe dreptate" (pp. 247-9).

Blondel asigură că nu se trec muniții germane, ci, din potrivă, se confiscă: „e plin arsenalul de dînsele". Așa spune și atașatul militar, căpitanul Pichon.

În sfîrșit, Mavrodi se teme de o somație din partea Germanilor. Se arată, din partea „amicilor Franciei", teama ca regele, „care e, mai la urma urmei, un Hohenzollern", să nu cheme la Guvern, după vre-o silință austro-germană" pe Marghiloman (p. 250).

În Septembre Guvernul bulgar reține 30 % din mărfurile române de transit (p. 279; cf. p. 300).

Din parte-i, Dunan constată măsurile militare românești la hotarul de Nord. El crede că România nu poate fi cîștigată decît trimeținд în Balcani atîta oaste cît și Centralii, cu debarcarea la Salonic (p. 283).

La 23 Septembre se vede apoi Jules Brun venind la Sofia din partea lui Take Ionescu pentru a spune șefilor opoziției bulgare că, dacă Bulgarii atacă Serbia, Românii vor face ca în 1931. Nu

www.dacoromanica.ro

mai admite însă restituirea teritoriului luat atunci, afară de Silistra. Brătianu l-a asigurat că după el nu pot veni decît „și mai naționaliști": tachiștii (pp. 315 6).

În acel moment, „presa oficioasă și cercurile guvernamentale" (bulgare) „afirmau și mai departe că Bulgaria e sigură de atitudinea împăciuitoare a României și a Greciei" (p. 322). Cu toată prietenia cu Take Ionescu, oficiosul *Novi Vec* putea scrie; „România își recunoaște greșeala din 1913 și nu se va lăsa influențată de Take Ionescu și de prietenii săi" (p. 322). În acel moment însă Jules Brun lua ultimul tren și Legația noastră îndemna la plecare, fie și cu trenuri militare, a supușilor romîni (p. 323). Dintr'o conversație, la Derussi, cu „un diplomat admirabil informat asupra chestiilor balcanice", autorul desface și acest motiv al atitudinii dușmane față de România a Suveranului bulgar: *„El nu vrea cu niciun preț o Serbie, dar vrea și încă mai puțin o Românie Mare, care ar îngloba provinciile unde sînt așezate marile domenii ungurești care formează averea sa personală. Ca om politic și ca particular, ca prinț și ca proprietar funciar, nu vrea pe Romîni în Ardeal" (ibid.)*

Iată însă ceva și mai interesant.

Interlocutorul lui Dunan continuă, arătînd cum Guvernul bulgar trimesese la Constantinopol pe însuși generalul Savov cu tot așa de cunoscutul general Jecov, cel care a iscălit tratatul de la București, și aceștia ar fi încheiat acordul prin care s'au organisat „comitete revoluționare turco(?)-bulgare și posturi mergînd din Tracia turcă prin Tracia bulgară pînă 'n Albania". Urmează căpătarea de convenții și încheiarea unui împrumut. Toate, înainte de Marele Războiu.

După izbucnirea lui, încercările Centralilor de a arunca pe Bulgari asupra Sirbilor nu reușesc, resultatul nefiind clar. Rușii impun o neutralitate *usque ad finem*. „Diplomatul" recomandase și întrebuințarea, pentru Înțelegere, a mijloacelor „revoluționare". Diplomația Înțelegerii refusă; Rusia crede că poporul bulgar îi e cîștigat.

Cînd, cu presența trupelor Țarului în Carpați, și regele Bulgariei trebui să admită „strivirea austriacă", *„el trimese pe Radoslavov, la 10 Maiu, ziua serbătorii naționale românești, la Legația României, ca să cerce terenul în vederea unei înțelegeri". Dacă România merge cu Rusia*, declară Bulgarul lui Derussi, dacă „diplomatul" nu e

www.dacoromanica.ro

acesta însuşi, „*mergem laolaltă (en même temps).* Turcii ni refusă calea ferată de la Dedeagaci, sîntem hotărîţi a o lua. Cei doi Ferdinanzi trebui să intervie împreună. Numai cît Ferdinandul de la Sofia vrea să aştepte pe Ferdinandul de la Bucureşti, ţinînd samă *(par considération)* de legăturile de recunoştinţă care-l leagă de Francisc-Iosif. D. Derussi luă nota şi sfătui pe Ruşi să debarce la Varna şi la Burgas, ca amici, ca să decidă pe Bulgari. Dacă o făceau, ar fi atras ţara cu ei...

„Dar, în acest moment, Ruşii, siguri de biruinţă, se tîrguiau cu România şi stăteau la îndoială să satisfacă Bulgaria", pe cînd Germania îşi trimetea agenţii. Partida era deci pierdută (pp. 324-5).

Dacă informaţia e adevărată, ea se inscrie cu greutate în pregătirea evenimentelor ce urmează pentru noi.

Iată acum şi declaraţia cunoscutului gînditor politic engles, Bourchier, atît de amestecat, ca statornic şi călduros amic al Bulgarilor, în aceste rosturi balcanice:

„*Cît despre România, am fost acolo de trei ori ca să negociez o apropiere romîno-bulgară în sensul Înţelegerii. Dar diplomaţia britanică oficială nu împărtăşia vederile mele la Bucureşti mai mult decît la Sofia. S'a lăsat cîmp liber Germanilor*" (p. 328).

Şi, totuşi, atunci, spre sfîrşitul lui Septembre, ziarul *Utro* pretinde a reproduce declaraţii făcute de I. Brătianu „ziarelor româneşti" (!), prin care „spune că a înştiinţat pe ministrul Serbiei că România n'ar mobilisa, căci mobilisarea ei ar însemna intrarea în acţiune şi ea nu poate să atace Bulgaria, aceasta fiind aliata Germaniei, afară numai dacă Împătrita Înţelegere nu ar debarca 400.000 de oameni în Balcani".

Dunan urmează:

„Guvernul răspîndeşte chiar zgomotul unei apropiate înţelegeri cu România pentru o comună intrare în acţiune. D. Derussi m'a rugat să înştiinţez confidenţial despre neadevărul acestui zvon pe unul din şefii oposiţiei, foarte descurajat, şi i-am repetat credincios acestuia, ieri seara, la club: „Vă raliaţi, pentru că vi s'a spus că România merge cu Bulgaria. E o minciună. Nimic nu autorisează pe d. Radoslavov să vorbească aşa. Singurul lucru pe care d. Brătianu l-a spus d-lui Radev e că orice schimbare de atitudine a Bulgariei fără înţelegere prealabilă cu România ar fi privită de aceasta ca necorespunzînd cu relaţiile amicale între cele două ţări,

www.dacoromanica.ro

Tot ce poate spune d. Radoslavov e *că ştie cum că nu ştie nimic*" (subliniat în original) „asupra atitudinii României. Oricum, nimic nu e încheiat, nimic nu leagă România. Asigurările de care vorbeşte preşedintele Consiliului sînt numai acelea pe care i le dau Germanii, cari pretind a fi în stare să stăpînească *(mâter)* România" (p. 342).

Şi această ştire se înşiră în rîndul acelora care luminează pe neaşteptate puncte importante din istoria neutralităţii româneşti. În acel moment se cerea făţiş Macedonia pentru a opri ofensiva contra Serbiei (pp. 343-4). Cîte unul admitea însă o prealabilă, şi scurtă, *ocupaţie engleză a provinciei,* dar fără zăbavă (p. 344).

Asupra atitudinii României, iată încă un pasagiu din aceste neaşteptate revelaţii.

„Cît despre vecinii de la Nord, aflu din izvor sigur că a treia armată (bulgară) e menită să lucreze asupra lor, în corelaţie cu o presiune austro-germană, a cării intensitate creşte. De cînd d. Brătianu a oprit circulaţia ofiţerilor şi a muniţiilor pe care Berlinul le trimetea la Constantinopol, Austro-Germanii vreau cu orice preţ să redeschidă această cale. Acesta era obiectul concentrărilor de la începutul lui Septembre. Fostul ministru al Austro-Ungariei la Bucureşti, *marchisul Palavicini,* astăzi ambasador la Constantinopol, *se opria, zilele acestea la Sinaia, ca să influenţeze* (chapitrer) *cu vehemenţă pe Ferdinand de Hohenzollern.*

Se proiectează acum o îndoită presiune, germană şi bulgară, asupra Guvernului romin, care, ca *unul care încă n'a mobilisat*" (subliniat în text), „ar invoca un cas de forţă majoră ca să lase a trece muniţiile şi poate armatele... După aceia (Centralii) s'ar întoarce contra Serbiei.

„După *Utro,* miniştrii Germaniei şi Austro-Ungariei la Bucureşti ar fi înştiinţat oficial pe rege şi pe preşedintele Consiliului că, dacă România ar decreta mobilisarea generală, trupele austro-germane ar ataca imediat teritoriul românesc. Acest ziar lămureşte astfel răspunsul d-lui Brătianu la întrebările ministrului Serbiei asupra intenţiilor României, şi declarînd că România nu vedea motive pentru a ieşi din neutralitatea ei.

„Foile guvernamentale reproduc cu plăcere *(complaisance)* comunicatul ziarului *L'Indépendance Roumaine* constatînd că miniştrii

www.dacoromanica.ro

au fost, în consiliu, de acord cu toţii asupra păstrării, fără schimbare, a atitudinii de acum. Organul Afacerilor Străine de aici vede în această dovada că „Guvernul romîn a izbutit, în mijlocul curentelor contrarii care-şi împărţiau opinia publică, a se ţinea pe calea prudenţei". „Mai la urmă", adaugă el, „situaţia în Balcani poate fi privită ca asigurătoare" (p. 346).

Se ştie că, îndată, Aliaţii au presintat somaţiile lor la Sofia. „Cu trei şferturi de ceas înainte", Guvernul bulgar răspundea la nota precedentă, de oferte, din 14 Septembre, întrebind: „Puterile trebuind să fie aduse a negocia un acord privitor la Dobrogea, care ar fi întinderea *(portée)* acestui acord" (p. 378).

În acest moment, la 5 Octombre, se produce visita lui Derussi la Radoslavov. El povesteşte întrevederea cu represintanţii Franciei „cu un aier", spune ministrul romîn, „al unui om uşurat şi care şi-a luat în sfîrşit hotărîrea", glumind pe socoteala lui Sazonov, „care ar voi", – se reproduc cuvintele ministrului bulgar –, „să reînceapă era generalilor ruşi".

Se urmează astfel:

„D. *Radoslavov a făcut, de trei ori, ministrului României propuneri* (ouvertures) *formale în vederea unui acord bulgaro-romîn supt auspiciile Germaniei.* D. Derussi a eludat totdeauna un răspuns, evitînd mai ales să deie vre-o indicaţie asupra adevăratelor intenţii viitoare, dacă le cunoaşte, ale României şi ale d-lui Brătianu, de şi preşedintele Consiliului a insistat de mai multe ori să fie informat. „Sfinxul bulgar dînd Germanilor cuvîntul enigmei sale, taina sfinxului romîn îl împiedecă de a dormi" (pp. 380-1).

A doua zi după proclamarea hotărîrii bulgare, directorul biroului presei, căpitanul Herbert, face lui Dunan declaraţii care se mîntuie cu aceasta: *cît despre România, atitudinea ei nu ni inspiră nicio nelinişte".* Totuşi o a treia armată bulgară observa la Dunăre. O altă forţă, de 300.000 de Austro-Germani, era făgăduită Bulgariei, în cas de intervenţie românească" (p. 389).

Toţi ai Înţelegerii pleacă, vice-amiralul Caumeau fiind oprit în Rusciuc, „la secret", opt zile înainte de a trece Dunărea. Numai Ruşii apucă această cale, ceilalţi preferînd cea pe Mare, pe la Dedeagaciu. Ei se întîmplă să iea vasul italian *La Romania* (p. 394)

* * *

La bibliografia Marelui Războiu: *Der Grosse Krieg in Einzel-*

www.dacoromanica.ro

darstellungen, Die Befreiung Siebenbürgens und die Schlachten von Tirgu-Jiu und am Argesch, herausgegeben im Auftrage des Generalstabes des Feldheeres, de căpitanul Walther Vogel (Oldenburg i. Gr., 1918).

Se începe cu declarația de război a României, „ruperea testamentului politic al lui Carol I-iu". Planul de război „e greșit ca și cel politic". „Stîlpii clădirii de fantasie cad."

Se descriu operațiile militare. Se arată primejdia în care au fost puși Centralii prin pătrunderea noastră în Bălăria. „Die Lage am Argesch war unhaltbar geworden", – și după o grea retragere (pp. 112-3). Și la Stîlpu rămășițe germane dau înapoi (p. 114). „Nimeni nu-și mai ascunde seriositatea situației... Se luptă o trupă eroică de oameni hotărîți să moară" *(ibid.)* Speranța din „clipa de criză" e în trupele lui von Gallwitz, a căror înfrîngere ar aduce neapărat a Bulgarilor, prinși în luptă cu Rușii. „E vorba nu numai de onoarea divisiei 217, ci de hotărîrea biruinței (p. 115). În noaptea de 3 Decembre lupta e „desperată".

Armata a 9-a, a cării înaintare e descrisă pe urmă, în acest moment, va aduce salvarea (p. 117). Romînii, răspinși în sfîrșit, se închid în tranșee pe „înălțimile între Neajlov și Argeș"; Bulgarii, cari resistaseră, trebuiseră să între și ei în tranșee, divisia a 12-a a lor fiind silită a se retrage. Atacuri rusești se răsping cu greu. „Situația e acolo foarte serioasă", și, la Nord, cu totul „critică". Divisia de cavalerie se retrăsese la Naipu. Ofensiva Turcilor e oprită. Se reproduce și aspra proclamație a generalului Stratilescu pentru „salvarea patriei de hordele barbarilor" (pp. 121-2).

Cu „îndrăzneală în plan și energie în aducerea la îndeplinire" Romînii încearcă a opri unirea celor două grupe dușmane. Prea marea îndrăzneală aduce, e drept, darea înapoi a lui Gallwitz, dar și înfrîngerea finală. Falkenhayn opune hotărîrea de „a da simultan două lupte" (p. 123).

Dar Romînii resistă focului până se fac „movile de morți". „Aici se odihnește mîndrul Romîn care nu s'a predat la vreme."

* * *

În amintirile sale (Generalfeldmarschal von Hindenburg, *Aus meinem Leben*, Leipzig, 1920, p. 176 și urm.), Hindenburg e de părere că, în 1915, contra României neutrale trebuiau introduse metodele înțelegerii la Atena contra regelui favorabil Centralilor (p. 176.)

www.dacoromanica.ro

Germania a crezut însă că e preferabil să lucreze „mai curat". Se putea opri atacul romîn şi printr'o acţiune mai energică împotriva Ruşilor în Carpaţi, dar e vina Austro-Ungariei că nu s'a făcut. S'ar fi ajuns la acelaşi resultat dacă ar fi reuşit, pe la jumătatea lui August, atacul, împreună cu Bulgarii lui Jecov, cari ar fi putut fi întrebuinţaţi apoi la Nord, contra Saloniculuí. Dar trupe au fost reţinute la Dunăre pentru a păzi România. Se hrănia o mare „încredere în valoarea ofensivă a armatei bulgare" şi se scădea prea mult importanţa contingentelor Aliaţilor la Salonic şi a contribuţiei sîrbeşti (pp. 177-8) Dar Bulgarii nu o pot duce la capăt, vitejia lor fiind mai puţin militară decît reală („mehr heldenhaft als kriegerisch gewandt). „Gloria i-a rămas, dar i-a fost refusat succesul." În momentul cînd se punea întrebarea: care din cele două fronturi ar fi de preferat, declaraţia României aduce decisiunea.

În acest moment, în Ardeal Centralii n'aveau reserve, reţinute sau distruse pe alte fronturi. De aceia s'a produs „marea crisă", pentru a cării lămurire s'au dat argumentele de mai sus (p. 179).

„Existenţa unei crise ca aceasta nu poate fi tăgăduită chiar faţă de mai tîrziul succes al campaniei."

Se aminteşte apoi înţelegerea de la Pless, în ziua de 28 Iulie 1916, între Marile Puteri Centrale şi clienţii lor în vederea sistemului de aplicat eventual României, citindu-se articolul 2: „Dacă România se alipeşte la Înţelegere, foarte răpede, foarte puternică acţiune pentru a îndepărta războiul cu siguranţă de pe teritoriul bulgar şi cît se poate de cel austro-ungar şi a-l strămuta în România". Deci „operaţii demonstrative „germano-austro-ungare la Nord pentru „a reţinea" *(Fesselung)* cît mai multe trupe româneşti", înaintarea Bulgarilor spre Silistra şi Turtucaia, ca apărare a flancului drept al grupei principale; pregătirea loviturii asupra Bucureştilor prin Nicopol. Enver-Paşa promisese, la Viena, concursul oştirii turceşti (pp. 179-80).

Dar, cu toate schimburile de vederi, şi cu Mackensen, se ivesc divergenţe: Conrad de Hoetzendorf cere atacarea Bucureştilor. Jecov a Dobrogii. *Se isprăveşte lăsîndu-se alegerea lui Mackensen*, Hindenburg găseşte că, în aceste condiţii, la 29 August, cînd el primise comandamentul general, situaţia era încă „grea" (p. 180). „Cu adevărat încă niciodată nu i se dase în mînă unui relativ aşa de mic Stat ca România un rol hotărîtor de istorie universală

www.dacoromanica.ro

așa de mare într'un așa de favorabil monument. Niciodată nu fuseseră expuse Mari Puteri tari, ca Germania și Austria, atît de strîns desfășurării de forțe a unei țări care număra abia a douăzecea parte din populația acestor două Mari Puteri" (pp. 180-1).

Bulgaria e în prima linie impresionată. E scusabil că și-a zăbovit declarația de războiu la 1-iu Septembre. „Cînd se decide în sfîrșit la luptă, o face cu toate puterile ei și cu toată ura sufletului ei național". O dovedește Turtucaia.

Planul de la început căzuse. România avea libera alegere, care nu părea că va putea fi împiedecată. Din parte-i, Hindenburg se temea mai mult de atacul *la Sud*, și Bulgarii, dar nu Jecov, se întrebau dacă ai lor vor lupta cu Rușii. Dacă se lua de Romîni această direcție și s'ar fi făcut unirea cu Sarrail, calea spre Turcia s'ar fi tăiat și s'ar fi clătinat Belgia.

Se anunță deci fulgerătoarea ofensivă a lui Mackensen: ea trebuia urmărită pînă la deslipirea Romînilor de la acțiunea lor peste Carpați.

Obținîndu-se aceasta, Hindenburg judecă lovitura de la Flămînda ca „frumoasă pe hîrtie", fără a putea hotărî dacă nu era o inspirație „din partea unuia din aliații României". El judecă întreprinderea ca „mai mult decît îndrăzneață" și strigă: „Să se aresteze trupele" (*Man verhafte diese Truppen*) (p. 183). El crede că s'a și făcut: „Din duzina de batalioane românești care la Rahova atinseseră malul sudic al Dunării, numai cîțiva oameni (*einzelne Leute*) au mai văzut, în timpul războiului, țara lor" (p. 183).

Și iată sentința finală: „Catastrofa a căzut asupra României *pentru că armata ei n'a știut să înainteze (nicht marschierte)*, pentru că n'a înțeles nimic comandamentul ei și pentru că totuși noi am izbutit să adunăm la vreme îndestulătoare puteri în Ardeal" (p. 183).

Mai drept era să se spuie: Pentru că la Verdun nu s'au reținut Germanii, pentru că Sarrail n'a mers, pentru că Rușii n'au pus sinceritate și inimă în ajutorul ce ni datorau.

Feldmareșalul crede că trupele sale din Ardeal n'ar fi ajuns decît pentru „un astfel de adversar", fiind, spune el, cu mult prea slabe la număr. Falkenhayn ar fi biruit prin „îndrăzneală și iuțeală". Romînii pierd cumpătul și renunță la ofensivă, de și situația li era favorabilă. De la Brașov trebuia mers la București. Dar se recunoaște lupta înverșunată pentru fiecare punct din Carpați. Și, la 18 Octombre, vine iarna. Se impuse deci trecerea, nu prin Predeal, ci prin Oltenia.

www.dacoromanica.ro

Se laudă hotărirea lui Mackensen de a se opri pe linia Cernavoda-Constanța ca să procedă la trecerea Dunării muntene, aceia pe la Brăila fiind imposibilă din lipsa materialului de pod și prin focul de pe malul stîng. *Comandantul german e ajutat prin aceia că s'a neglijat distrugerea de artileria românească a materialului de la Siștov* (p. 185).

Cele două armate dușmane se unesc, mergînd răpede către îndeplinirea noului plan. Dar se recunoaște ilusia Bucureștilor fortificați, contra cărora se adunase un formidabil aparat de artilerie. „Spionagiul nostru de pace, contra căruia dușmanul strigase așa de mult, nu fusese în stare măcar să stabilească desființarea întăriturilor de la București înainte de începerea campaniei românești" (p. 186).

Pentru 1917, Hindenburg deploră, „mai mult decît oricine" că s'a oprit ofensiva din Moldova, care ar fi reușit, și, față de desfacerea armatei rusești, Romînii s'ar fi risipit după părăsirea pămîntului patriei (p. 255).

Ca să afle o scusă, el dă vina pe „distrugerea legăturilor de tren prin Rușii în retragere", ceia ce pericliteză legăturile de la spate. Scurt, se adauge: „O încercare mai tărzie din partea noastră pentru a face să se clatine printr'un atac la Focșani armata românească din Moldova, nu răzbi *(drang nicht durch)*. Urmează despovărarea frontului din Răsărit prin „pacea" de la București (p. 308).

Tonul e pretutindeni obiectiv și măsurat. Și se va recunoaște că *nimeni dintre șefii Centralilor n'a dat explicații așa de nouă și de ingenioase.*

N. Iorga.

---

3 August 1919

– Intrarea românească în Budapesta –

Se împlinesc douăzeci de ani de la marea epopee scrisă de armata noastră, în noianul mândrelor ei fapte, care dau o strălucire atît de mare vitejiei neamului romînesc.

S'a scris, se scrie și se va mai scrie mereu desfășurarea acestor mărețe fapte, și parcă totuși nu va fi destul pentru a se reda clipele, de neuitată glorie, ale zilei de 3 August 1919, zi de răscumpărare din plin a suferinților milenare ale neamului românesc.

Fiecare descriere a acestei epopei își are ceva nou, adus de cel ce o scrie; mulți au căutat chiar să-și arăte partea lor de

www.dacoromanica.ro

contribuție, evidențiind un gest, sau poate chiar presintînd un erou.

Nu aceasta îmi este intenția: voiesc doar să stabilesc un adevăr, și cer iertare celora pe cari lucrul acesta îi supără. Nu țintesc să ridic osanale, ci în mod obiectiv și exact să înfățișez întrarea în Budapesta și ocuparea ei de primele trupe ale armatei romîne.

Și acum să trecem la fapte:

În dimineața zilei de 3 August 1919, Regimentul 7 Roșiori „Cuza-Vodă" se găsia cantonat în satul Peczel, la vre-o 15 km. Est de Budapesta.

La oarele 10, se formează un detașament, compus din escadronul 4, căpitan Galea Nicolae, escadronul de mitraliere, căpitan Mihailescu Constantin, și o secția de artilerie călăreață, sublocotenent Iliescu Zănoagă.

Acestui detașament i se dă misiunea de a cerceta și informa și de a distruge calea ferată spre Budapesta în anumite puncte, iar, în cas de contact cu inamicul, să-l țină strîns, explorînd întreaga regiune străbătută de axul Peczel — Kőbanya — Budapesta.

La oarele 13 detașamentul ajunge la lisiera de Est a Budapestei, în cartierul Köbanya, unde este întîmpinat de un regiment bolșevic, care caută a interzice întrarea detașamentului în oraș.

Unitățile noastre iau formația de luptă, escadroanele descalecă, inamicul ocupă șanțul și calea ferată ce mărgenia cîmpul de aviație. Pe șoseaua Gődőlő-Budapesta se văd numeroase trupe de infanterie și artilerie, ce mărșăluiesc spre Budapesta, în timp ce cinci avioane își iau zborul cu direcția spre Nord.

La aripa dreaptă se aud primele împușcături: mitralierele încep a toca; s'a început dantul. Mă urc într'un pom de pe margenea șoselei pentru a observa mai bine. În acest timp un sergent de la secția de artilerie vine în galop pe șosea. Caporalul Pogor Vasile, agentul mieu, îl oprește; călărețul raportează că tunurile sînt gata de tragere, instalate în spatele unui canton.

La 1 km. de flancul stîng zăresc un civil, ce se îndrepta spre noi: trimet pe caporal Pogor să mi-l aducă.

— Mă recomand: Babeș.

Rămîn surprins: un Romîn; ce noroc. Pot obținea multe informații. În același timp primesc rapoarte că inamicul întărește stînga sa și că răniții noștri se evacuiază la canton.

www.dacoromanica.ro

Artileria noastră trimete patru urări celor din față.

După cîteva minute se vede ieșind din Budapesta un automobil cu un mare steag alb, ce flutura încontinuu.

Mașina se îndreaptă spre noi pe șosea. Cobor din pom și depășesc lanțul trăgătorilor noștri, întîmpinînd automobilul. Din el coboară trei ofițeri unguri și un civil de statură mijlocie, îmbrăcat într'o haină albă de dril. Civilul, urmat de cei trei ofițeri, se îndreaptă spre mine și, prin intermediul unui ofițer din suită, mi se presintă: Haubrich Josef, tribun al poporului și ministru de Război.

Sînt rugat să întrerup lupta, ca să merg în Budapesta la Parlament, unde se găsește adunat Consiliul de miniștri, pentru a trata întrarea noastră în Budapesta.

La rîndul mieu, l-am rugat să ordone trupelor sale să înceteze focul: imediat a dat ordin unui ofițer, care a plecat cu automobilul spre hangarele aviației.

Focul a încetat: inamicul se retrage spre oraș; ai noștri păstrează frontul.

Ofițerii detașamentului mă încunjoară; „tribunul poporului", prin intermediarul său, un tînăr căpitan de cavalerie, mă roagă din nou a-l însoți pînă la Parlament, în schimbul a doi ofițeri unguri rămași ca ostateci supt pază.

Mă urc în automobil; lîngă șofer ia loc caporalul Pogor Vasile, iar subsemnatul, d. Haubrich Josef și căpitanul ungur, intermediarul, în spate.

Intrăm în oraș. Mii de soldați fără arme umplu străzile Budapestei și, văzîndu-mă, încep a huidui și a amenința cu pumnul. „Tribunul poporului" îmi spune să nu țin samă de aceste gesturi, de oare ce aceștia sînt rămășițele bandelor lui Béla Kún. și pe care le-au desarmat. În același timp se ridică în picioare în mașină, rămînînd astfel pînă la Parlament.

Ajunși la Parlament, sînt condus într'o sală mare, unde se găsiau adunați toți miniștrii.

La întrarea în sală sînt întîmpinat de d. Agoston Peter, care mă invită să iau loc la mijlocul unei mese în fața sa, în jurul său luînd loc toți ceilalți miniștri.

Un colonel ungur ce stătea în spatele d-lui Agoston Peter îmi presintă două copii după niște telegrame semnate de d. Clemenceau și din care reieșia ca trupele din armata romînă care înaintează

www.dacoromanica.ro

spre Budapesta să se oprească pe poziţia unde se vor găsi la primirea telegramei, urmînd ca armistiţiul să se încheie la Paris.

Li-am răspuns că aceste telegrame pentru mine, ca militar, nu pot constitui un ordin, şi un atare ordin poate fi luat în samă numai dacă el mi-ar veni de la şefii miei; îi rog ca aceste telegrame să mi le dea pentru a face ca ele să parvină comandanţilor miei, însă, pînă la primirea unui alt ordin, eu am misiunea de a întra în Budapesta.

Spunîndu-li acestea, mă uitam în ochii colonelului ungur, care prin gesturi mă aproba.

În acest moment apare în sală locotenent-colonelul Romanelli din armata italiană. Apariţia lui a produs un fel de uşurare pe faţa miniştrilor unguri. El a luat loc în stînga d-lui Agoston Peter, apoi, adresîndu-se subsemnatului, mă întreabă dacă nu am primit telegrama d-lui Clemenceau, pe care d-sa, prin mai mulţi curieri, a trimes-o comandanţilor romîni. I-am răspuns negativ şi că abia acum mi s'au predat două copii, pe care le voiu face să parvină cît mai curînd posibil şefilor miei.

La aceasta d. locotenet-colonel Romanelli mi-a răspuns să mă opresc cu detaşamentul unde mă găsesc şi să aştept răspunsul ce va trebui să mi-l aducă curierul pe care-l voiu trimite cu copiile telegramelor şi că acesta să parvină cît mai curînd: îmi va pune la dispoziţie un automobil.

Am obiectat că nu pot să mă opresc, de oare ce am un ordin precis şi el, ca militar, îşi dă samă la ce mă expun, neexecutîndu-l.

Probabil că răspunsul ce l-am dat n'a convenit, fiindcă imediat mi-a ripostat: „Aflaţi, d-le căpitan, că Budapesta a fost predată Antantei, astă-zi, la oarele 11, mie, represintantul ei".

Răspund: „Mă surprinde aceasta, d-le colonel, de oare ce la oarele 13 am fost oprit cu focuri de armă de către armata ungurească şi răniţii pe cari-i am confirma aceasta; dacă acest oraş ar fi aparţinut Antantei, detaşamentul mieu, care face parte din una dintre armatele aliate, trebuia să găsească calea deschisă".

— „Va să zică ţineţi morţiş să întraţi în Budapesta; dar bine, d-le căpitan, nu vă gîndiţi ce revoltă se va produce în această populaţie occidentală, la întrarea d-voastră"?

— „D-le colonel, mă surprinde atitudinea d-voastră. În primul rînd, locul la această masă vă era lîngă mine, iar nu în rîndul d-lor

www.dacoromanica.ro

miniștri, iar, în fața argumentelor d-voastră., eu nu mai am de dat niciun răspuns".

Adresîndu-mă d-lui Agoston Peter, i-am spus că noi trebuie să intrăm în oraș și că-l rog să aducă la cunoștința populației că orice neajuns ni se va face va atrage bombardarea orașului, iar, în ceia ce privește conduita trupelor ce le comand, garantez că nu vor da naștere la niciun fel de neplăcere, ele fiind dominate de cea mai perfectă disciplină.

În acest timp intră căpitanul ungur de cavalerie care l-a însoțit pe d. Haubrich Josef și anunță că un domn general romîn cere a i se trimete un automobil la Monor, pentru a-l aduce la Budapesta avînd de făcut o comunicare din partea Guvernului Romîn. Automobilul a fost trimes imediat.

La oara 17,30-18, apare d. general Rusescu, însoțit de adiutantul său.

Văzîndu-mă, mă îmbrățișează și-mi spune: „Mereu de al 7-lea mă lovesc: la Tighina și aici, tot de voi dau".

Apoi i-am dat relații asupra celor discutate pînă la venirea d-sale și mi-a aprobat atitudinea avută.

S'au început din nou convorbirile și s'au hotărît casărmile unde în noaptea de 3-4 August urmau aă fie cantonate trupele noastre.

La oarele 19 s'a ridicat ședința; îndreptîndu-mă spre ieșire, sînt întîmpinat de colonelul ungur care asistase la desbatere și mă invită la masă pentru oara 21 la Hôtel Rietz, punîndu-mi în același timp la dispoziție un ofițer cu automobilul.

Am mulțămit pentru amabila invitație, dar sînt în imposibilitate de a o primi, din motive ce d-sa, ca militar, lesne le înțelege căci nu pot să-mi părăsesc unitatea.

La ieșirea de la Parlament sînt întîmpinat de ziariștii străini, francesi, americani și italieni, cu o mișcătoare manifestație de simpatie la adresa armatei romîne. Ziariștilor li-am mulțămit pentru manifestația ce o fac armatei noastre, care intră în Budapesta, pentru a salva populația de ororile bolșevismului, garantîndu-li ordinea și siguranța.

Însoțit de ofițerul pus la dispoziție și de caporalul Pogor Vasile, am plecat cu automobilul la casarma destinată pentru cantonament.

Am găsit casarma arhiplină de soldați ai armatei lui Béla Kún, cari au predat armele; sînt condus la colonelul comandant, căruia-i

www.dacoromanica.ro

sînt presintat de însoţitor şi care-i arată motivul presenţei mele

Atunci colonelul se ridică de pe scaun şi, cu lacrimi în ochi, îmi spune:

— „Iată d-le căpitan, ce ajunge o armată condusă de nişte oameni ce nu au cunoscut niciodată iubirea de patrie".

Apoi mi-a spus că evacuarea căsărmii este imposibilă, de oare ce el nu are nicio autoritate asupra soldaţilor.

Atunci am hotărît a nu mai întra în acea seară în casarmă şi am ales o fabrică din imediata apropiere de locul unde se afla detaşamentul mieu.

În timpul nopţii, am primit ştirea că întreaga brigadă va fi cel mai tîrziu în ziua de 4 August, oarele 9, la Budapesta.

În noaptea de 3-4 August, nimeni nu a dormit o clipă.

Bucuria izbînzii noastre făcuse ca oboseala sforţărilor continue din ultimile zile să nu fie simţit.

La 4 August 1919 către oarele 9, Brigad a 5-a Roşiori, supt comanda d-lui general Constanţiu Mihail, soseşte la margenea de Est a Budapestei. Un mic repaus, în timpul căruia am dat raportul detaliat asupra celor petrecute, iar trupa şi-a pus în ordine ţinuta şi s'a spălat de praful ce primise în timpul marşului.

Către oarele 10,30-11, trompeţii regimentelor 2 şi 7 Roşiori, constituiţi într'un pluton, cîntînd cum poate niciodată n'au cîntat mai frumos, urmaţi de regimentele respective, pătrund în Budapesta, traversînd-o prin bulevardul Andrássy, trec Dunărea pe podul din dreptul insulei Margareta, ocupă în după-amiaza zilei, către oarele 14, cartierul vilelor Zugliget.

Acesta este adevărul adevărat asupra ocupării de către ostaşii romîni a Budapestei.

C. Mihăilescu.

COPIE

din Jurnalul de operaţii al Reg. 7 Roşiori „Cuza-Vodă"

3 VIII 1939. La oarele 12,30 escadronul 4. grupul de mitraliere, căpitan Mihailescu Constantin, şi o secţie de artilerie călăreaţă, constituite într'un detaşament, se pun în marş cu direcţiunea Peczel-Köbanya cu misiunea de a distruge calea ferată spre Budapesta în punctele desavantagioase pentru duşman şi, în cas de contact, să ţină strînsă legătura cu el, explorînd întreaga regiune de pe axul de mai sus.

La oarele 14 detaşamentul este primit cu focuri de către elementele

www.dacoromanica.ro

înaintate ale unui regiment bolşevic, care la acea oră se desfăşura pentru lupte la lisiera de Nord-Vest a Köbanyei, cu intenţia de a cădea în flancul drept al detaşamentului.

Detaşamentul deschide foc de artilerie şi mitraliere şi, supt protecţia acestui foc, detaşamentul se pregăteşte de luptă.

Inamicul însă la cele cîteva lovituri de tun îşi schimbă direcţia de mişcare, îşi disolvă formaţia de luptă avută mai înainte şi, adăpostit de clădirile mărginaşe ale oraşului Budapesta, se împrăştie în grabă. Detaşamentului s'au predat un grup de 100 bolşevici ce au fost imediat desarmaţi şi trimeşi regimentului, la Peczel.

Detaşamentul îşi opreşte înaintarea şi, prin căpitanul Mihailescu Constantin, ordonă oraşului să se predea.

În Consiliul de miniştri ce a fost provocat de această cerere în presenţa căpitanului Mihailescu s'a dat răspunsul că, oraşul fiind de la oarele 11 în mînile Antantei, nu i se poate face nicio formă de predare.

Detaşamentul se retrage la alinierea de Est a Kőbanyei şi iea cantonament de alarmă în aşteptarea ordinelor.

Numeroşi parlamentari, în majoritate ofiţeri italieni, între cari s'a remarcat colonelul Romanelli, ziua şi noaptea au venit la Peczel la comandantul regimentului, şi au căutat prin tot felul de insinuări să oprească un minut mai mult întrarea victorioasă a armatelor noastre în capitala Ungariei.

La oarele 14 escadronul căpitan Tarnoschi Dan se pune în marş pe direcţia Monor-Ullö-Zernik, cu misiunea de a explora întreaga regiune de pe acest ax, de a distruge calea ferată spre Budapesta şi de a ţinea un strîns contact cu inamicul, în cas de se loveşte de el.

4. VIII 1939. Regimentul se pune în marş la oarele 7.30, pe direcţiunea Peczel-Budapesta. La oarele 10 regimentul îşi adună celelalte escadroane la Nord de Kőbanya. La orele 14 regimentul se pune în marş pe direcţiunea Kőbanya-Buda.

La oarele 14.30 regimentul întră în Pesta pe Str. Andrassy, plină de un imens număr de cetăţeni cari îşi întrezăriau mîntuirea.

Şi astfele dat a fost celui de al 7-lea de Roşiori ca din întreaga oştire învingătoare să fie primul care să între în cetatea duşmanului milenar şi răsbunarea pentru atîtea secole de suferinţe să-i aducă alinarea în suflet şi nădejdea unor zile mai bune.

Comandantul Reg. 7 Roşiori „Cuza-Vodă"
Colonelul Dobrescu.

---

www.dacoromanica.ro

Călătoria în România a contesei Dash

Un studiu recent, publicat în *Mélanges* ale Școlii Române în Franța, a revenit, cu amănuntele cele mai sigure, luate din corespondența consulară franceză din Iași, asupra acelei romantice căsătorii între Grigore Sturdza, fiul lui Mihai-Vodă, și contesa Dash (în literatură), căsătorie pe care această harnică scriitoare a presintat-o în cartea ei *Mikaël le Moldave*, care a fost tradusă și în românește. Ea însăși își definește temperamentul prin generalisarea din cartea ce stau s'o semnalez, în aceste cuvinte: „Il y a plus de la chatte chez la femme française, elle rentre ses griffes, mais elle en a et les fait sentir fortement ou adroitement, suivant que besoin est".

Cine ar fi crezut că această doamnă, care nu era cu totul tînără nici atunci, va dori să revie în părțile unde avuse partea unei furtunoase iubirii cu un uriaș care era și prinț, și, anume, așa de tărziu ca anul 1865!

Și totuși ea a făcut în 1865 călătoria pe care o descrie în cartea cu titlul, puțin promițător, de *Les vacances d'une Parisienne* (Paris, Michel Lévy editori).

Pe Dunăre, intercalînd povestiri dramatice orientale, ea se oprește la Drencova, cu hanul unic; păduri de jur împrejur. Se cercetează locurile, supt conducerea servitorului albanes în cunoscutul costum de Arnăut: fusese trimes de „o mare doamnă valahă, prietenă, ca interpret și călăuză în aceste regiuni așa de noi pentru mine" *(sic)* (p. 210 și urm.). Acolo, o tînără Sîrboaică, arătînd că a întovărășit la Paris o „princesă valahă", cere a fi primită în societate pe calea de la debarcaderul românesc la București.

Urmează Porțile-de-fier și „ruinele castelului Dreycule, Tricula Romanilor (!)" și „faimoasele peșteri". Se ajunge la Cazane („Kazan"), descrise cu o admirație speriată, menținîndu-se și „tabla lui Traian". La Orșova, țărani și țărance privesc vaporul; preferă costumul unguresc, dar, cînd vorbește de cojocul cu lîna în afară, vechea experiență îi spune că nu e „obiceiul Valahilor și Moldovenilor". De acolo se trece la alte elemente, din îmbrăcămintea femeilor, care par a privi pe Romînce (pp. 207-8). Numai ele pot fi cele „cu ochi de catifea", și „Gaston", însoțitorul, își exprimă părerea că unor astfel de ochi negustorii din Paris li-ar da tot ce au în prăvălie.

www.dacoromanica.ro

Cataractele se trec cu barca, asemenea cu arca lui Noe în vechile gravuri; ea are însă un coperiș și trei clase. Ada-calè, pe jumătate ruinată, apare. La Cladova („Gladora"), Sîrboaicele ar avea, „ca Minerva", coifuri pe cap și zale pe trup.

La Severin, („Sozoring"), atins cu vaporul, contesa crede că descopere „fortificații romane gigantice", de-asupra celor trei stilpi, dintre cari unul la mijloc, ai podului lui Traian. Și aici, obișnuita spaimă, la întregirea, prin închipuire, a operei.

Oprire la Vidin, pe al cărui Pașă contesa nu vrea să-l vadă, pentru că i s'a spus că e zgîrcit. Se serba ramazanul, și Evreii aveau o nuntă, presintindu-se, de fete, dulcețî *(confitures)* pe vapor. Îmbrăcămintea lor „ar face furoare la Paris". Se încearcă zădarnic a cumpăra un costum.

Iată și Nicopol, cu amintirea „rudelor" de toate națiile, care au luptat acolo (descrierea bătăliei de la 1396). La Rusciuc, oraș murdar pînă la desgust, 30.000 de locuitori. „Cellina" celor 12.000 de catolici, ocrotiți de Austria, cu „magistrați aleși de dînșii, avînd în frunte un episcop, care, cu credincioșii săi, iese înaintea coreligionarilor, invitindu-i, de și vasul nu se oprește acolo, chiar când se trage cu unicul tun în cinstea lor, e Cirvenul. Dar, printr'o încurcătură geografică, Sîștovul, „aproape o ruină turcească care se lasă a cădea supt vechiul castel, așa de bine așezat, căruia zilnic i se ia o piatră", e pus aici.

Pînă la Hîrșova scriitoare crede că descopere gorgane, pe care le recomandă arheologilor.

Seara, în drum spre „Czernitz", „în Valahia", la un popas, locuința, la casa poștii, e groaznică. Cei d'înăuntru sînt Romîni. – „Lumina, dit une voix. Lumina! lumina, répétèrent-ils en choeur. – Vont-ils illuminer pour notre arrivée, reprit Junien", întovărășitorul (p. 235).

Înuntru, un scăuiel și o prispă; cinci, șase oameni stînd pe pămînt, iar, pe scăuiel, „un moșneag puțin mai curat". O femeie supt o plapomă ruptă. Stăpîna li aduce, pe lîngă puii fripți, pe cari și-i bucătăresc singuri, șase ouă răscoapte și o bucată de mămăligă pe care din vechea ei aventură pe la Hangu d-na Dash o știe cum se face. Se dă o aripă de puiu femeii din colț, care o trece pruncului Arnăutul, amorezat acum de o Sîrboaică, spune că e o văduvă, care se întoarce în Moldova.

Pe trăsura *La Désobligeante*, adusă din Paris, se merge pînă la

www.dacoromanica.ro

„Czernitz", unde un „caporal" cu medalie cere paşapoartele şi caută gazdă la „un mic boier". În această „Valahie", care ar fi să fie pe drumul de la... Hirşova la... Adrianopol, se prînzeşte cu borş *(borche)*, „fricture de miel", plus *dulcheso* şi plăcinte. Cum se vede, nici masa moldovenească din tinereţă nu se uitase. Boierul e în veşmînt oriental, soţia „aproape europeneşte": cum ea admiră ceasornicul aceleia care visase a fi Doamna Moldovei, i se dă o pereche de cercei.

Somn pe divan, dar nu pe mindirele „valahe" aspre, – şi aici amintirile! –, ci pe saltelele „contelui" maghiar, purtat prin Franţa, pe care l-a aflat în cale supt un cort cât o casă. La plecare i se dă călătoarei o icoană a Maicii Domnului, îmbrăcată cu argint, şi alte daruri.

Plecare cu doisprezece cai la trăsură, în chiotele surugiilor. S'ar fi găsit în cale... „un munte" greu de suit. Doisprezece săteni ajută, iar un moşneag pune măcar bătul. Scoţind patru cai din faţă, suişul se uşurează. Se descriu pitoresc ţăranii, vechi cunoştinţi, fără s'o spuie.

A doua zi trecere numai prin Bucureşti, unde se lasă doar Sîrboaica. „Oraş curios unde era de toate. Orientul şi Occidentul se aflau reunite".

Şi iată de-odată, un salt, – şi peste acele amintiri! –, până la... Gabrovo, în Balcani. De lucruri româneşti nu mai e vorba decît atunci cînd se întîmpină Ţigani ca acei de la noi. Încolo, feerie balcanică, reală sau închipuită, – dar, după detaliile despre Adrianopol, reală.

N. Iorga.

Broşuri rimate despre campania lui Mihai Viteazul în Sudul Dunării în toamna anului 1598,

de C. Göllner.

Sigismund Báthory, obosit de grijile unei domnii în împrejurări atît de dificile, abdică şi predă Transilvania în April 1598 Imperialilor. Cu abdicaţia lui şi dispariţia propagandei de autoglorificare, broşurile de informaţie încep să reproducă mai obiectiv luptele lui Mihai Viteazul, apreciind în terminii cei mai elogioşi succesele lui militare împotriva Turcilor, din toamna anului 1598.

După ce cetele prădalnice turceşti sînt alungate din Ţara-

www.dacoromanica.ro

Românească, Domnul romîn trece Dunărea şi înaintează biruitor până la Cladova [1]. Broşura italiană „Avviso di una rotta datta dal S. Michele Vaivoda di Valachia a Mamut Visir nella Bulgheria" exprimă speranţa că înfrîngerea Turcilor va avea un puternic răsunet printre popoarele Peninsulei Balcanice, care vor scutura odiosul jug turcesc [2]. „Se speră fapte mari", scrie un alt „avviso", „spre binele Creştinătăţii, de la acest principe, care domneşte cu multă vitejie în paguba Turcilor" [3].

Broşurile contemporane despre faptele lui Mihai Viteazul au fost redactate fie în versuri, fie în prosă. Informaţiile rimate erau recitate la tîrguri pe o melodie stereotipă de aşa-numiţii „Bänkelsänger", cari vindeau după aceia auditorilor textul recitat. Bine înţeles, afară de formă, ele n'aveau nimic comun cu poesia populară. Li lipseşte nota subiectivă, avîntul epic al acesteia. Nu sînt decît informaţii puse în stihuri, cu un scop comercial, de editori, şi se numiau, ca şi broşurile în prosă, „Zeitungen".

Vechiul motiv de folklor despre un rege vîndut de sfetnicii necredincioşi duşmanului a fost brodat în jurul incursiunii lui Mihai Viteazul în Sudul Dunării:

„Aus der Wallachey der Küne
und Ritterliche Heldt
nachdem er der Türken viele
geschlagen aus dem Feldt
und jhm grossen Abbruch gethan
geschehen in diesem Jare wie bekandt ist menchem Man".

Sînt versuri stîngace, în care se povestesc faptele lui Mihai Viteazul în faţa poporului uimit de atîta curaj. Poetul anonim continuă arătînd că acest viteaz luptător împotriva Semilunii ar fi fost vîndut Turcilor de doi boieri necredincioşi. Scrisoarea de trădare, uitată însă de unul din cei doi trădători pe masă, a fost predată de un servitor credincios lui Mihai. Trădătorii sînt judecaţi şi condamnaţi la moarte:

„da wardt den beiden je Recht gethan
mit vier Rossen hat man sie zerissen
wol auf dem selbigen Plan".

---

[1] Iorga, în Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, XII, p. 401.

[2] Hurmuzaki, *o. c.*, III [1], p. 525.

[3] *Novi avisi de progressi fatti nella Valacchia...*, Pavia, Heredi de' Bartoli, 1599, in 8°, 4 ff; Bibl. Ambrosiana, Milano, H, I, 5. „Si spera gran cose per beneficio della Christianità di questo Prencipe qual tuttavia segue con molto valore a danni di Turchi".

www.dacoromanica.ro

Indignat de această trădare, Voevodul romîn atacă îndîrjit pe Turci şi-i bate în faţa Nicopolei [1].

În folklorul balcanic Turcii recurg la Marcu Crăişorul ca să ucidă pe Mihai Viteazul. Marcu nu-şi îndeplineşte misiunea primită, înţelegînd că Mihai începuse lupta împotriva Turcilor ca să desrobească pe creştinii subjugaţi din Peninsula Balcanică [2].

La 16 Octombre 1598, Mihai Viteazul trimetea arhiducelui Maximilian o descriere amănunţită a acestei campanii, care a contribuit mai mult la faima lui în Apus cu victoriile de la Călugăreni, Tîrgovişte şi Giurgiu. „Pănă la Sofia am ars peste 2.000 de sate, şi pe cei de acolo, cari erau creştini sau Bulgari, mari şi mici, după socoteala mea peste 16.000 de suflete, cu toată averea lor, i-am dus peste Dunăre, şi celor mai săraci pretutindeni în ţărişoara mea, unde s'a putut, li-am dat atîta loc ca să-şi capete hrana" [3].

O copie, sau un extras al acestei scrisori, a fost publicată de un editor din Nürnberg, Cristof Lochner, supt titlul „Warhaffte Beschreibung... wie der Hochgeborene Michael Weida Fürst in der Walachey die Türkischen Rosse zum offtermalen erlegt ". [4]

Relatarea Domnului romîn a fost în unele părţi complectată cu alte ştiri care circulau cu privire la această incursiune, însă miezul scrisorii s'a păstrat nealterat. Această versiune a ispitit după scurt timp pănă şi un poet popular, care resumă în versuri

---

[1] *Zwo warhafftige Zeitung. Die Erste wie die Tartharen dem grossen Fürsten auss der Mosgaw... in seine Landschaft eingefallen... Die ander Zeitung. Von dem Michael Weywoda, Fürsten in der Walachey, welcher durch zwen seiner eigener Räth umb zwo Tonnen Geldt dem Türcken verkaufft... 1601*, Praga, Joh. Rolb, in 8°, 4 ff.; Preussische Staatsbibl. Berlin, Ye 5461.

[2] Al. Jordan, *Mihai Viteazul [în folklorul balcanic*, în *Revista istorică romînă*, 1935-1936, t. V-VI; extras, pp. 12-13.

[3] Iorga, în Hurmuzaki, *o. c.*, XII, p. 411; după traducerea d-lui N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, I, Bucureşti, 1935, p. 280.

[4] *Gross Wardein. Worhaffte Beschreibung welcher massen... Melchior von Redern Frey Herr die gewaltige Vestung Gross Wardein in Ober Ungarn mit 2.000 Soldaten erhalten... Dergleichen wie der Hochgeborne Herr Michael Weida, Fürst in der Walachey, die Türckischen Bassa zum oftermal ersleget, die gewaltige Stadt Nicopolim... eingenommen und zerstoret*, Nürnberg, Christof Lochner, 198, in-8°, 8 ff; Országos Szechény Könyvtár, Budapesta, Col. App. 629.

www.dacoromanica.ro

faptele lui Mihai Viteazul după descrierea făcută de eroul însuşi[1]

Pentru a dovedi comunitatea dintre cele trei izvoare, reproducem un pasagiu în expunerile istorice respective.

Mihai Viteazul către arhiducele Maximilian, 16 Octombre 1598.

Anlangent der hiesigen Beschaffenheit, so ich Eurer Fürstlichen Durchlaucht unverhalten nit lassen, wie das ich mit den Meinen uber die Thana[2] gesetzt habe, und, bey Nicopolis, in die 1300 Turggen sambt 2 Bassa und 13 Sanchiak-Beg, antroffen, mit ihnen gescharmizelt und sich letz-lich mit der Hulf Gottes also geschlagen, das ihr gar viel an der Walstatt blieben, die Bassa zwar sein ent-

Wärhaffte Beschreibung... wie Michael Weyda... die... Bassa... erlegt, 1598.

Also bin ich mit meinem Volck ungehindert uber gedacht Brucken gezogen, den Weg auf Nicopoli fürt genommen, alda niweit davon 13.000 Tűrken, sampt 2 Bassen und 12 Beegen angetroffen, mit welchen ich starck fast den gantzen tag gescharműtzelt und geschlagen, auff den Abent aber hab ich mit Gottes hilf die oberhand erhalten, die Tűrcken gleichfalls als die Vorigen zerstreut geschlagen und eine grosse anzahl auf die Wahlstatt gelegt, vil fürnemer Tűrcken sampt 4 Begen und 9 Fanen gefangen und bekommen, dergleichen auch etliche hern lich Hauppt Ross, aber die Bassa sein in der der Flucht entworden und sie also salvirt. Auf solche nun zum

Warhafftige Newe. Zeitung von dem Fürsten auss der Walachey..., 1599.

Der Fűrst nun auff dem wege war und wolt auf Nicopoli ziehen, dar Viel Tűrcken sie vernamen bey Taussent jr gewesen sein, zween Bassa darunder waren. Desgleichen auch zwölff Begen, gut der Fűrst griff an mit frewen mut, die Schlacht thet sich anfangen, sie weret fast den gantzen tag, den Tűrcken ward gar bange. Gott gab dem Fűrsten und seinem volck genad den Sieg sie wider erhalten han, viel Tűrcken kamen umbs Leben, zween Bassa sie gefangen han, vier Begen auch darneben. Die andern Tűrcken von stund an die Flucht sie da gereben Der Fűrst mit nommen han, die andern begen auch gaseinem Volck gar baldt hat sich auf die Statt

[1] *Worhafftige verre Zeitung vonn dem Fürsten auss der Walachey, wie er dem Türcken funft Stätt hat eingenommen und ein grosse anzahl Dörffer, Weiher und Mülen verherget und gantz und gar verbrendt...*, Neuss, Andreas Reinhenkel, 159 , in 8°, 4 ff.; Preussische Staatsbibl., Berlin Ye, 5281.

[2] Donau Dunăre.

www.dacoromanica.ro

lauffen. Hernach haben wir die Stadt Nicopolin, darin bej 6.000 Heuser gewest, in Grundt verbrent, und die Drinnigen alle nidergehaun.

andernmal erhaltene Victoria hab ich mit gute gelelegenheit die grosse Statt Nicopolin, darinen bey 6.000 Heuser, eingenommen, geplündert und alles was widerstandt gethan nider gehaut, folgens die Stätt in Brandt gestäckt.

Nicopoli begeben. Die Statt sie baldt belegert han und greiffen sie gar dapffer an, Sturm liessen sie auch lauffen, dreyen Orten ich sag die Mauren lagen baldt zuhauffen. Wie das Volck nun in der Statt das sach. Das die Christen nicht wolten lassen nach die Statt theten sie auffgeben und theten bitten umb genad, man jhn schencken jhr Leben. Aber es wolt nicht helffen mehr, alles was sich thet stellen zu der Wehr, man hiebs alles zu grunde, die Statt war von 6.000 Heussern gross, doch bald ward sie gewunnen.

Încă o mărturie germană a durerilor Marelui Războiu

Intre cărţile de spre partea noastră in Marele Războiu e şi: dr. Adolf Köster, *Die Sturmschar Falkenhayn, Kriegsberichte aus Siebenbürgen und Rumänien*, Műnchen 1917.

E vorba de lupta în regiunea Cernei. Se lăuda „marea vitejie" românească in luptele de la Haţeg (p. 13). „Un războiu ca acum patruzeci de ani" e însă dincoace (p. 18). „Totul încă de modă veche, neorinduit, nemetodic, întîmplător" *(ibid.)*. Îşi ride de „analfabeţii Valahiei" (p. 17). I „se pare „o ruşine" fără păreche că li s'a vorbit ostaşilor de liberarea fraţilor *(ibid.)* Se trece la luptele din pasul Vulcanului (p. 19 şi urm.). Se recunoaşte şi aici că „infanteria românească a fost viteză" (p. 22).

Pe larg bătălia de la Sibiiu. Apoi cele de lîngă Braşov. Spectacolul oraşului liberat: piri contra Rominilor de acolo, unii acum spînzuraţi (pp. 50-1). Apoi în regiunea Cîmpulungului (p. 74 şi urm.), la Clăbucetul Boului. Urmează coborîrea spre Azuga. Alături luptele la Surduc. Autorul întră pe la Petroşani (p. 93 şi

www.dacoromanica.ro

urm.). Își ride de satul cu săraci și bogătași al Tîrgu-Jiiului, de rafinările franțuzești (p. 96 și urm.). Ridicul presintă biblioteca aleasă a „tînărului avocat T." (pp. 98-9). Cu titlul de batjocură „Desastre Mari" se tratează tot așa Craiova. Mulți se închină servil cuceritorilor. Se descrie drumul pe la Roșii-de-Vede. La Buftea se afirmă că, la plecare, d. Barbu Știrbei a dat fabricilor sale ordin formal ca întîmplător să lucreze și pentru Germani (p. 113). Ridicula capitulare a „orașului Potlogi" (pp. 114-5). „Descrierea intrării în București (p. 116 și urm.). Calea Victoriei îi pare „ceva între Steindamm din Hamburg și Strada Frîncilor din Smirna" (p. 117). Află la otel o lume în petrecere (p. 118). După întrarea trupelor de tot felul ale Centralilor, continuă demonstrațiile Germanilor din București, „mai mult femei și copii". Dar i se pare autorului că și populația românească „privește, ca și la Craiova, începutul ocupației cu o nemărginită naivitate, un amestec de o copilărească curiositate și de ușuratecă pasivitate. Calea Victoriei e insuflețită ca și înainte. Toate cafenelele sînt peste măsură de pline. Oamenii sînt îmbrăcați în haine de serbătoare. Nicio ură, nicio desnădejde, abia o oarecare apăsare *(Niedergeschlagenheit)* se manifestă".

O întrevedere cu P. P. Carp, care-i face o impresie extraordinar de vioaie. Refusă orice declarație publică. „Sîntem o țară ocupată. Dacă voiți să ajutați România, goniți cît puteți mai răpede pe Rușii" (p. 120).

Apoi știri din Decembre. Autorul își ride de Cercul Militar, care nu-și află părechea în Germania, pentru că a fost așezat în centrul orașului și întrece ca proporții Teatrul (p. 123). S'au așezat prisonieri, înainte de plecarea în Germania: îi încunjură durerea rudelor. Dar, cînd trec țărani prinși, lumea de pe stradă ride; Rușii sînt insultați. În față se așează lacrimile populației francese cînd vede trecînd supt pază pe ai săi. Omul de treabă care e Köster se bucură că în curînd se va mînca mai puțin la București.

Dar acești „Bukarester Menschen" rabdă tot și surid: directorul unei pielării luate în stăpînire declară ofițerilor germani: „Mă rog, facem pentru d-voastră tot ce putem". „Nicăiri armata germană n'a fost primită cu atîta bunăvoință de autorități și de populație ca aici. Se roagă de publicarea unui ziar german. Comunicatele germane se atîrnă de bună voie la fereastra tuturor prăvăliilor. Nicăiri nu are cineva impresia că țara aceasta e supărată de vic-

www.dacoromanica.ro

toria noastră... Această dispoziție binevoitoare față de învingătorul ocupat nu samănă de loc cu a Belgienilor... „Am intilnit Germani cari-și mărturisiau scîrba onestă înaintea acestei măguliri fără demnitate a învingătorului". Totuși se adauge: „Dar mai falș decit aiurea e să se judece orașul după gestul străzii principale". Și criticul nemilos descopere imbulzirea Germanilor și Ungurilor, dintre cari primii încep a simți național, nota Evreilor, „încă și astăzi declasați, cari mai toți ni sînt dispuși amical", rolul „artistelor" din localurile de petrecere și care, „cele mai multe din Ungaria și Berlin, din Boemia și Viena", simulau pănă atunci alte sentimente. „De sigur nu e toată Romănia ceia ce vede Germanul pe acest chilometru de București. Poate chiar că nu e tot Bucureștii. De sigur că Romînul acesta n'are mîndria și conștiința națională adîncă, educată secole întregi, a vecinilor noștri din Apus. Dar, pentru a nu mai vorbi de Petru Carp și de alții, decă treci din lumea afacerilor în aceia a inteligenței sau a funcționarilor, poți vedea, în atîtea odăi, tăcute figuri apăsate și acoperite de rușine. Și aceștia atacă guvernul. Dar o fac cu demnitate și cu credința ce se cuvine chiar patriei care a greșit" (pp. 124-6).

Ieșirea ziarului german se așteaptă de mulțimea adunată, care atîta simte: lipsa informației zilnice. Autorul se uimește de luxul de la „Adevărul", cum nu-l are nicio foaie germană. Proprietara ziarului „Bukarester Tageblatt", cu fiul mort în lupte, cu soțul „internat", e de față, așteptînd revanșa. Primul număr e smuls de mulțimea setoasă de știri.

O descriere a ce a fost „Capșa", a Gării de Nord, încă în desordine: cei ce se îngrămădiseră în inexpugnabilul București se imbulzesc pentru a se întoarce acasă. Legația germană, cu povestea portarului „persecutat".

Autorul trece apoi pe frontul de la Rimnicul-Sărat.

El ajunge acum la încheierile sale. E de folos moral pentru noi, după toate acele învinuiri în parte neintemeiate, să cunoaștem o loială recunoaștere din parte-i. O reproducem întreagă:

„Această campanie a fost cîștigată contra unui alt adversar decît Sîrbul. Conducerea lui a surprins totdeauna prin elasticitate și îndărătnicie *(Hartnäckigkeit)*. Atacul la flancul sting al nostru în coasta de sus a Oltului după biruința de la Sibiiu, apărarea la Azuga și Cîmpulung, eroica încordare la Argeș înaintea porților Capitalei, toate acestea au fost totdeauna prețuite în valoarea lor

www.dacoromanica.ro

de conducătorii noştri. Materialul uman al adversarului nu era de prima clasă. Vădia prea mari deosebiri. După o înfringere pierdeau capul şi au trebuit să se înveţe pe încetul cu focul artileriei. Dar multe contingente n'au arătat lipsă în ce priveşte vitejia personală. Ce fără sens, dar ce îndrăzneţ s'au aruncat la Simpetru batalioanele lor necontenit împotriva focului nostru de apărare *(Sperrfeuer)*! Ce îndărătnic s'au ţinut în tranşeele de la Predeal! Şi mica grupă de la Orşova, care a stat săptămîni întregi în cazan şi n'a fost prinsă decît la Turnul-Măgurele, a salvat onoarea militară românească, arunci cînd grosul armatei de mult nu putea fi oprit decît prin ajutorul rusesc (?). De sigur au fost nenumărate casuri de laşitate şi de predare fără demnitate. Dar nu s'ar face dreptate nici soldaţilor noştri, nici conducerii noastre de cine ar înfăţişa pe adversar în campania românească drept nişte proşti *(Tölpel)* şi suflete slabe *(Schwächling)*".

N. Iorga.

Un călător de-acum o sută de ani

Se pare că a trecut neobservată de bibliografia franco-romînă călătoria unui fost negustor de la Paris, Jean-Baptiste Morot, care a publicat-o în volum la 1869, ed. J. Claye. Cartea se numeşte *Journal de voyage de Paris à Jérusalem, 1839 et 1840.* În cursul călătoriei, se vorbeşte şi despre Romănia, mai precis despre Moldova şi Muntenia, fiindcă autorul trece prin apele şi pămînturile noastre.

În prefaţă autorul explică de ce publică aşa de tărziu jurnalul de călătorie şi dă cîteva note biografice, din care vedem că succesul carierei comerciale i-a favorisat o lungă, cheltuitoare, dar instructivă excursie.

Născut la Maconcourt, la 9 Decembre 1797, întră la cinsprezece ani în Paris, unde, pe atunci, imoralitatea şi desfrîul, zice autorul (p. 5), supt o mască înşelătoare, întindeau curse.

Pe vremea aceia Napoleon umbla prin oraş, printre oameni. Visita pieţele, porturile, cartierele. Presenţa lui stîrnia un mare entusiasm în populaţie. Chiar autorul l-a întîlnit la unul din aceste tîrguri.

Călătoria, însemnată zi cu zi, începe la 20 Februar 1839, la Paris, şi se sfîrşeşte la 5 Ianuar 1840, tot la Paris. Itinerariul e

www.dacoromanica.ro

prin Marsilia spre Orient. Pe noi ne interesează în special capitolele în care se pomeneşte despre Ţările Româneşti şi starea lor. Capitolul al XIV-lea (p. 337) cuprinde note despre Marea Neagră, Varna, Dunărea, Ismail, Reni, Galaţi, Brăila, Silistra, Rusciuc, Vidin, Cladova, Porţile-de-Fier, Orşova. Capitolul al XV-lea (p. 359) continuă despre Orşova, de unde Mehadia, Drencova, Semendria, Belgrad, apoi autorul a ieşit din hotarele neamului românesc.

Urmăm întocmai însemnările zi de zi, la întoarcerea din Locurile Sfinte, pe la noi.

La 24 August 1840, două oare de dimineaţa. Vîntul e răcoritor şi mişcă sforile vasului, aceasta datorită vecinătăţii, Dunării, ale cării ape gălbui colorează pe o mare suprafaţă valurile Mării Negre cu care anevoie se amestecă.

Oarele 11. Pătrunde în fluviul acesta (Dunărea) prin gura numită „Suni" sau Sulina. Navigaţia, cu totul deosebită, se face peste nesfîrşite lacuri, sămănate cu insule mici de natură mlăştinoasă, care ţin de-a lungul fluviului. Mai departe constată că aceste insule sînt pline de lebede, cormorani, pelicani, berze, gîşte, raţe sălbatece şi alte păsări de apă (p. 342).

Străjile ruseşti sînt eşalonate din distanţă în distanţă în insulele ce depind de Basarabia. Situaţi foarte sus în căsuţe ridicate pe stîlpi, ei (gardienii, soldaţii) stăpînesc întinderea apelor. Soldaţii acestei gărzi atente schimbă la fiecare şfert de oară, în timpul nopţii, cuvintele *Cine-i acolo? (Qui vive!)*, care, repetate din loc în loc, transmit la răpezeală veştile în cel mai depărtat punct.

La 25 August călătorii se găsesc la Ismail, oraş şi fortăreaţă rusească. Se face un popas mai lung Ţara, zice Morot, are înfăţişare tristă şi întunecată. Se văd nesfîrşite cîmpii care se pierd într'o depărtare fără capăt. E ca un deşert căruia îi lipsesc soarele şi coloarea nisipului. La Reni sînt în 26. Oraşul aparţine Rusiei. Sosind la miezul nopţii, aşteaptă zorii. Cum se zăreşte de ziuă, se văd nenumăraţi soldaţi cari fug spre ţărm. Uniforma lor nu s'a schimbat de la 1814 şi 1815; „eu îi regăsesc", scrie autorul, „tot aşa cum erau atunci, cu lunga şi larga manta cenuşie şi cu pantalonul larg de aceiaşi coloare" (p. 343). Fluviul muşcă din pămînt într'un chip înspăimîntător. Se pot aprecia usurpările şi pagubele după cimitirul din Reni, al cărui pămînt l-au luat apele şi au rămas sicriile descoperite. Locuitorii au în-

www.dacoromanica.ro

fățișare miserabilă: ei se asamănă amfibiilor. Să-i vezi navigînd în bărci mici, foarte asămănătoare cu pirogele, pe care le conduc cu mici vîsle de lemn, te-ai crede într'o regiune oarecare a Oceaniei. Cînd apare vasul cu călătorii, ei fug, dispar, ascunzîndu-se în tufișurile plantelor acvatice, de frică să nu fie scufundați.

La Galați se află la oarele 11. O mulțime de vase se găsesc în port, venite după grîu, cu care se face un comerț considerabil. Orașul este năpădit de căruțe care aduc cereale din toate părțile. Trase de boi, cu mersul calm și regulat, ele grăbesc pasul în apropierea orașului, din causa dorinții de a ajunge întăiu în port pentru a-și lăsa încărcătura. Une ori se produc deci încurcături lesne de înțeles. Împrejurimile Galaților, atît cît se poate judeca după o ședere de cîteva oare, se scusă autorul, sînt fertile, „însă ar putea fi și mai bine cultivate; dacă locuitorii ar fi stimulați de interesul personal, ar trage mai mult folos din munca lor. „Va veni o zi, fără greș, cînd aceste popoare eliberate de orice sclăvie se vor bucura în libertate de roada muncii lor[1]. Dumnezeu a făcut pe om liber iar nu sclav".

La oara opt sosesc în Brăila, unde și petrec noaptea, dar, culcați pe bord, au fost aproape devorați de mii și mii de țințari. Cîțiva călători n'au găsit nimic mai bun de făcut decît să se scufunde în întregime 'n apă, de mai multe ori, doar s'or putea cotorosi de insectele microscopice care-i pișcau. Dar acesta nu e singurul neajuns al locului. Mai rău și mai periculos se ivesc, une ori în chip crud de tot, mai cu samă după mari călduri, frigurile de Dunăre, datorite insulelor mlăștinoase de care e străbătut fluviul în tot lungul său. Populațiile de pe țărm se resimt de această vecinătate nesănătoasă, căci li se văd figurile palide, pămîntii. Și veșmintele pot contribui la acest resultat. Cea mai mare parte a oamenilor n'au decît un pantalon larg de pînză și o cămașă acoperită cu o piele de miel.

La Brăila drumeții schimbă vasul, trecînd pe altul, „Galateia", și mulțămesc căpitanului vasului cu care au venit, pentru bunăvoința ce li-a arătat-o. La oarele patru seara amîndouă vasele ridică ancora și se despart, unul urcînd, celalt coborînd fluviul. În semn de despărlire, schimbă cîteva salve de artilerie, și zgo-

[1] „Un jour viendra, sans doute, où ces peuples affranchis de toute servitude jouiront en liberté du fruit de leurs travaux" (p. 345).

www.dacoromanica.ro

motul acestor detunături bagă spaima în nenumăratele zburătoare ce se stabiliseră prin tufişuri. Zburînd, umplu văzduhul de ţipete ascuţite.

Călătoria urmează. Se văd colinele împădurite ale Bulgariei şi stepele imense ale Munteniei: aceste provincii aşa de bogate odinioară făceau parte, supt Romani, din vechea Dacie [1].

Pe la Hîrşova trec la 28 August. Casele de tristă înfăţişare sînt clădite din lut şi acoperite cu trestii. Unul din locuitorii regiunii iea loc pe bord pentru a merge la Rusciuc. Fiind bine desvoltat, de şi încă tînăr, costumul franc îl îmbracă destul de rău; n'are ciorapi şi se sluşeşte de pantofi ca de tălpici *(pantoufles)*. Această încălţăminte a Turcilor are un mare avantagiu pentru aceia dintre dînşii cari au tristul obiceiu (chiar în public) de a-şi mîngîia talpa piciorului cu degetele, ceia ce pare să li producă o mare plăcere. Se mai urcă Englesi, Americani şi alţii, printre cari uu tînăr eunuc de doisprezece-cinsprezece ani, inconştient de misiunea sa, deci foarte vesel.

Din causă întunerecului nopţii navigaţia devine imposibilă, şi trebuie să se ancoreze în mijlocul rîului. La oara trei dimineaţa vasul pleacă (29 August), la şapte e la Silistra, la picioarele colinelor ce mărgenesc ţermul drept al Dunării. Oraşul are întărituri.

De spre partea Bulgariei, care mărgeneşte Dunărea se spune că este interesantă, variată şi colinele împădurite sînt un magnific peisagiu, unde ochiul se odihneşte încîntat. Se văd păduri bătrîne, unde cresc şi tei argintii, al căror frunziş contrastează plăcut cu întunecata verdeaţă a acestor locuri ce slujesc de adăpost numeroaselor păsări de pradă, printre care se distinge vulturul maiestos, planînd în văzduh la înălţimi imense. Cirezi de boi albi, herghelii de cai pe jumătate sălbateci şi de mică statură pasc prin livezi.

Seara, la oarele şapte, la Turtucaia, unde călătorii nu rămîn decît foarte puţin.

Cea mai mare parte a lor petrec noaptea culcaţi pe punte. Autorul, neputînd dormi, îşi întrebuinţează timpul rătăcind, cum zice, prin această necropolă a celor vii. Înfăşurat într'un burnuz de lînă, cu capişon (ca la Arabi), a cărui strălucire albă se vede clar în întunerecul nopţii, devine un obiect de spaimă pentru

[1] „Ces provinces autrefois si riches faisaient partie sous les Romains de l'ancienne Dacie" (p. 346).

www.dacoromanica.ro

pasagerii pe jumătate adormiți, cari-l iau drept o ființă fantastică, un strigoiu.

La 30 August, dimineața, trecerea pe d'inaintea orașului Giurgiu, fortăreață munteană. La opt oare, la Rusciuc. Căpitanul vasului servește de cicerone. Pașa-i primește cu bunăvoință. Dacă desparți orașul de monumentele sale religioase, nu găsești decît un sat mare.

Călătoria continuă, pe lîngă alte localități.

La Rahova, o localitate neînsemnată, rămîn mai multe ceasuri. Locuitorii sînt Țigani sedentari. Nimic mai curios și, în același timp, mai miserabil decît locuințile acestor populații ciudate, care stau în găuri săpate în pămînt, a căror întrare este abia închisă cu ramuri și tufăriș. Totuși se văd răsărind pe aceste găuri copii sănătoși, bine făcuți, și tinere, drăguțe copile, a căror înfățișare nu lasă nimic de dorit.

Apoi vaporul se oprește lîngă țermul muntean. Locuitorii satului, mirați că-i văd pe străini după oara zece din noapte, se apucă să-i urmărească.

La 1-iu Septembre se trece pe la Vidin, unde rămîne eunucul. Cele două doamne însoțitoare voiau să vadă haremul lui Husein-Pașa. Sînt admise, dar haremul avea numai douăsprezece femei bătrîne și puțin drăguțe. Pașa le-a reținut mai mult, spre mirarea bărbaților. La Vidin, bărăci, bazar, miros rău, cîni, o cloacă infectă, unde nu-i cunoscută mătura.

Se face trecerea în Serbia. La 4 Septembre, la Porțile-de-Fer. Fluviul, a cărui răpeziciune este, în acest loc, de opt mile pe ceas, e încleștat din două părți de stînci ascuțite de formă piramidală; pietrele se ridică de-asupra nivelului apei și nu îngăduie trecerea decît a unui singur vas, și cu precauții mari.

Într'un loc trebuie să se coboare, și călătorii merg apoi pe jos pe malul fluviului sîrbesc. Se descrie portul femeilor. Ajung la Orșova.

Capitolul al XV-lea descrie drumul Orșova-Mehadia-Drencova, cu carantina de douăsprezece zile, foarte hazlie, unde se observă că e foarte frumos cerul, dar miserabil traiul în aceste condiții. La Mehadia sînt șaptesprezece izvoare vindecătoare. A văzut oameni cari abia se mișcau și s'au vindecat cu totul. Împrejurimile, foarte frumoase. Părăsește cu regret mare Mehadia și locurile ei.

www.dacoromanica.ro

În regiunea Banatului militarisat fiecare om e soldat. Condiţia aceasta pare tristă autorului. Ar trebui să i se puie capăt astăzi („on devrait aujourd'hui y mettre un terme") (p. 371).

Zaharia Macovei.

Contribuţii la biografia lui Jean-Louis Carra

de V. Mihordea.

Autorul operei *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, apărută la 1777, Jean-Louis Carra, este o personalitate cunoscută în parte cercetătorilor, atât prin faptul că a scris cea d'intâiu carte de informaţie a opiniei publice occidentale despre ţările noastre într'o limbă accesibilă, cât şi prin participarea la evenimentele Revoluţiei franceze, unde şi-a găsit sfârşitul.

Originar din Pont-de-Veyle [1], – între Bourg şi Lyon –, Carra îşi desfăşură viaţa, inclinată către aventură şi extraordinar, între anii 1745 şi 1793, iar, pentru satisfacerea acestei pasiuni, călătoreşte în Elveţia, Germania, Anglia, etc. [2]. În legătură cu aceste călătorii, va mărturisi mai târziu că ele i-au dat ocasia să cunoască toate imperiile şi regatele de pe continent, unde a cules observaţii cu privire la forma de guvernământ, iar experienţa câştigată i-a dat posibilitatea să se facă util Statului fără a fi nevoit să recurgă la protecţii colaterale [3]. În Franţa, va mărturisi că a fost bine cunoscut de Diderot, Voltaire şi abatele Reynal, furnisând în acest timp, şi graţie legăturilor cu personalităţile enumerate, suplimentelor Marii Enciclopedii aproape opt sute de articole de drept, de politică şi de geografie [4].

Pe timpul războiului dintre Ruşi şi Turci, care se termină cu pacea de la Chiuciuc-Cainargi, a călătorit în Rusia, unde s'a pre-

---

[1] Bouillet, *Dictionnaire universel de géographie et d'histoire*, p. 345. Tot din această localitate il arată E. d'Argill, in *Le centenaire de 1789* (Charlieu, 1889, p. 190); notiţă a d-lui Iorga, in *Revista istorică*, 1937, p. 304. E falsă deci afirmaţia lui Şaineanu, din *Istoria filologiei române*, 1895, p. 36, care spune că era „Elveţian de naştere".

[2] L. Baidaff, *Note marginale la „Istoria" lui Carra*, in *Universul literar*, no. 2, 9 Ianuar 1927, p. 21.

[3] Cf. Scrisoarea lui către Vergennes, 13 Maiu 1776, anexa I.

[4] *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

sintat ministrului plenipotențiar al Franciei, Durand [1], pentru a-i găsi un rost. Se știe că fostul Domn al Țării-Românești, Grigore Alexandru Ghica, se găsia într'o captivitate benevolă în Capitala Țarinei, de unde, după încheierea păcii, Rușii îl vor impune, și Turcii vor trebui să-l accepte, ca Domn al Moldovei. Bucuros de a se descotorosi de presența, nu tocmai comodă, a acestui compatriot, ministrul găsește ocasia să recomande principelui pe Carra, „pour lui être utile". Deci, când Domnul ocupă Scaunul de la Iași, aduce cu el pe aventurierul frances, în calitate de profesor al fiilor săi și de secretar pentru corespondența francesă [2].

La Iași va sta timp de un an, de unde va face și o călătorie în Țara-Românească [3]. Va căuta să scrie la Constantinopol cavalerului de Saint-Priest, cu scopul de a încerca să întrețină o corespondență regulată cu represintantul Franciei la Bosfor, așa cum era în tradiția stabilită pentru secretarii Domnilor trimeși în Principate cu agrementul și în interesul Guvernului frances [4]. Se pare însă că a fost refusat, de oare ce în corespondența numitului ambasador nu găsim, din câte cunoaștem, nicio urmă de existența acestor scrisori [5]. De altfel, Carra singur spune că, fiind nevoit să-și încredințeze scrisorile curierilor ruși și călărașilor moldoveni lipsa de siguranță l-a împiedecat să-și urmeze proiectul.

Timpul petrecut în țările romîne, – spune el, în scrisoarea către Vergennes –, i-a dat cheia tuturor afacerilor din aceste provincii, învățînd să cunoască raporturile Domnilor cu Rușii, Turcii și

---

[1] Pentru Durand de Distroff, ministru plenipotențiar al Franciei în Rusia, de la 1772-1775, să se vadă Baschet, *Histoire du Dépôt des Archives des Affaires Étrangères*, Paris 1875, pp. 340-61, și Boutaric, *Études sur Louis XV*, Paris 1866, p. 69.

[2] Cf. anexa no. 1. Nu știm de unde a luat Pompiliu Eliade această afirmație: „Carra était un ancien journaliste, accusé d'un vol grave et qui n'était venu en Moldavie que pour échapper à une condamnation certaine" *(De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie*, p. 141).

[3] Nu se poate deci menținea afirmația d-lui V. V. Haneș: „El [Carra] se încumetă a scrie istoria țărilor noastre, cu toate că nu cunoștea în realitate decît capitala Moldovei și nu străbătuse decît drumurile ce duceau într'acolo" *(Formarea opiniei francese asupra României...*, București 1929, p. 41).

[4] Cf. studiile noastre asupra lui Linchou și La Roche, predecesori ai lui Carra.

[5] In Filitti, *Lettres et extraits concernant les relations entre la France et les Roumains*, București 1915, corespondența lui St.-Priest cu agenții din țările romîne, nu este nicio urmă despre Carra.

www.dacoromanica.ro

Austriecii şi influenţa acestor legături asupra evenimentelor politice europene. Arată că la aceasta l-a ajutat cunoaşterea a „opt-nouă limbi", de unde se poate deduce că nu era străin nici de limba ţării [1].

Cît a stat la Curtea din Iaşi, a fost plătit cu două mii de piaştri. Relaţiile lui se pare că n'au fost dintre cele mai bune cu Domnul. Raicevich îl acusă că a fost nevoit să părăsească Moldova din causa indiscreţiei cu care predica elevilor săi ateismul precum şi calomniilor aduse administraţiei civile şi religioase a unei ţări pe care nu ajunsese încă s'o cunoască [2]. Carra va avea grijă ca în prefaţa lucrării să se plîngă de faptul că, la părăsirea serviciului, Domnul i-ar fi refusat jumătate din suma destinată drumului de întoarcere, sumă prevăzută în contract [3]. Despre Doamna ţării spune, între altele, că nu ştie să scrie şi să cetească [4].

În primăvara anului 1776 pleacă în Polonia, unde îl găsim pe la jumătatea lunii Maiu, scriind de cîteva ori şi lui Vergennes, căruia-i trimete ştiri cu privire la influenţa, tot mai crescîndă, a Rusilor în acea ţară [5]. Într'una din aceste scrisori el spune că are o lucrare politică asupra stării de lucruri din Europa, cu o disertaţie asupra Moldovei şi Ţării-Româneşti, pe care ar trimete-o Guvernului frances, dacă i-o vor cere [6]. De la Varşovia, cu manuscrisul despre ţările romîne, după peregrinări prin Germania, unde era aşteptat la Hamburg, de baronul de La Houze, ministrul Franciei în acel oraş [7], va ajunge, în cursul aceluiaşi an, la Paris, unde îşi va publica opera [8].

---

[1] „L'étude de huit à neuf langues m'a beaucoup servi dans cette carrière vagabonde."

[2] Raicewich, *Lettre à Messieurs les auteurs du Journal de Bouillon sur le compte qu'ils ont rendu d'un livre intitulé „Histoire de la Moldavie et de la Valachie"*, Viena, 1779, in 8°, 46 pp.; citat de Baidaff, *Universul literar*, 1927, p. 23. Credem că afirmaţia lui Pompiliu Eliade *(l. c.*, p. 151): „Il se croyait un grand diplomate, et c'est à force de suivre ses conseils que le prince Grégoire Ghica fut poignardé par les Turcs", nu mai are sens, de oare ce asasinarea Domnului va avea loc mai tărziu şi din motive ce nu au niciun raport cu sfaturile lui Carra.

[3] Pompiliu Eliade, *l. c.*, p. 148.

[4] Este apărată de Raicevich, care spune *(o. c.*, p. 28) că Doamna, prin calităţile ei, face onoare sexului şi naţiunii sale.

[5] Cf. anexa I.

[6] Anexa II.

[7] Anexa I.

[8] Prima ediţie poartă pe ea: „Jassy, au dépens de la société typographique de Deux-Ponts, MDCCLXXVII". A doua, în acelaşi an, la Paris. A treia, în 1781,

www.dacoromanica.ro

Cu privire la conținutul și valoarea cărții despre Romîni, cea mai bună analisă e dată de d. Iorga în *Histoire des relations entre la France et les Roumains*[1]. Numeroasele dări de samă, apărute în periodicele timpului, sînt datorite, în parte, curiosității trezite în opinia apuseană de interesul autorului, care scria singur unele recensii, punîndu-le în sama altor persoane[2], și, în sfîrșit, polemicilor determinate de afirmațiile în desacord cu adevărul[3].

În anul cînd apărea „Istoria Moldovei și a Țării-Românești, Carra mai dădea la iveală" – tot la Paris, de și are imprimat pe copertă: „Constantinople" —, un opuscul de șaizeci și șase de pagini, intitulat: *Essai particulier de politique, dans lequel on propose un partage de la Turquie européenne*[4], în care propunea ca Bulgaria și Țara-Românească, – în casul împărțirii Imperiului Otoman – să fie date lui Iosif al II-lea, iar lui Frederic al II-lea al Prusiei i-ar reveni Moldova și Basarabia (p. 28). Autorul spune că Basarabia presintă pentru regele Prusiei avantagiul de a avea două-trei porturi bune la Marea Neagră. Moldova-i va oferi ogoare care nu așteaptă decît mîna muncitorului pentru a deveni grînarul stăpînirii lui și coline cu plantații de vii care se pot compara cu cele din Burgundia și Champagne (pp. 42-3). Cît pentru Împărat, confluența Dunării, porturile Bulgariei, solul fertil al Țării-Românești și o bună administrație lasă a se întrevedea mari speranțe pentru Suveran și noii săi supuși (p. 43).

Cu acest monopol al competenței în chestiile orientale, va insista din nou pe lîngă Vergennes să i se facă recunoscută utilitatea și deci angajarea lui la departamentul ce-l conduce. La 26 Maiu 1782 ministrul Afacerilor Străine primește din partea lui Carra un lung memoriu, care cuprindea în esență: necesitatea

---

la Neuchâtel, îndreptată și îmbogățită cu Memoriile generalului rus Baur. A fost tradusă în românește de N. T. Orășanu, București, 1857 307 pp. Informații bibliografice în legătură cu opera lui Carra dă d. G. Pascu, în articolul „Un aventurier pripășit la curtea lui Grigore Alexandru Ghica Vodă în 1775", publicat în *Universul*, no. 63, din 6 Mart 1839.

[1] Paris, 1918, pp. 83-98. Cf. și Iorga, *Istoria Romînilor prin călători*, II (1928), pp. 221-4.

[2] Cf. Baidaff, articolul citat.

[3] Din numeroasele recensii, dăm în anexă (v) pe cele necunoscute pînă acum.

[4] „Constantinople"-Paris, 1777, in 8°.

www.dacoromanica.ro

pentru Guvernul frances de a stabili la București un consul, pentru „Muntenia, Moldova și Basarabia“ [1]. Vergennes îi răspunde că, din nenorocire, memoriul nu are nicio legătură cu departamentul său. Îl sfătuiește să se adreseze marchisului de Castries, ministrul Marinei, de care depindeau consulatele în acel timp. Observă că, pentru mărfurile de adus din Principate, vasele francese nu au încă libertatea de a naviga pe Marea Neagră. Recunoaște pentru rest că această încercare presupune cunoștințe generale și locale cum numai puține persoane sînt în stare să și le însușească, astfel încît marchisul de Castries îl va ceti cu plăcere [2]. Peste un an, la 23 August 1783, Carra va trimete aceluiași Vergennes o „urmare“ a proiectului său de împărțire a Turciei, rugîndu-l să-și dea părerea [3]. Ministrul îl sfătuiește, scurt, să facă uitat acest proiect [4]. El nu se va lăsa bătut, căci revine după cîteva săptămîni și, după lungi disertații din f sică, la 19 Septembre, îi cere voie să se întoarcă iarăși la reflecțiile politice, socotind că, după cum poate proba cu însemnări din corespondența ce o întreține cu abatele Georgel, secretarul ambasadei francese din Viena, acela ar fi momentul cel mai potrivit pentru împărțirea Turciei europene. Scrisoarea este datată din Vigny [5].

Revenind la lucruri mai practice, Carra, imediat ce aude că se vorbește de designarea unui succesor al lui St.-Priest ca ambasador la Constantinopol, în persoana lui Choiseul-Gouffier, scrie din nou ministrului, la 29 Octombre, cerîndu-i să-l numească secretar al acestuia. Se crede indispensabil demnității solicitate,

---

[1] Memoriul se găsește la *Aff. Étr. Paris, Corresp. Politique, Turquie,* vol. 168, fol. 98 și urm. Publicat in Hurmuzaki, *Doc. Supl.*, I, pp. 11-16. Unii cercetători au comis eroarea să considere că inființarea consulatului frances și, mai mult: numirea lui Carra in numitul post datează din acest timp. Așa d Al. Grigorovici, in *Crisa orientală din 1783 și politica Franciei*, publicat in *Revista istorică*, 1938, scrie, la pagina 295: „Încă din 1782 Franța numește consul pe lingă persoana Domnului muntean, Nicolae Caragea, pe Carra.. Carra, noul consul, crede că“.... Pentru inființarea consulatelor francese in Principatele Romine, in timpul Revoluției, să se vadă, intre altele, A. Oțetea, *inființarea consulatelor francese în țările romîne*, in *Revista istorică*, 1932, p. 330-49.

[2] Hurmuzaki, *l. c.*, pp. 18-19, no. XXXI.

[3] *Aff. Étr., Corresp. Pol, Turquie*, vol. 169, fol. 164.

[4] „Si vous pensez, Monseigneur, que la publicité de cet ouvrage, tel qu'il est, ou même corrigé dans certaines expressions, puisse avoir des inconveniens, ce sera sans regret assurément que j'en ferai le sacrifice“; *ibid.*, fol. 322.

[5] Vigny, 19 Septembre 1783; Carra către Vergennes; *ibid.*

www.dacoromanica.ro

atît datorită însuşirilor sale personale şi cunoaşterii împrejurărilor din Orient, cît şi faptului că, fiind prieten intim cu amicii ambasadorului, speră că nu va displăcea lui Choiseul-Gouffier [1].

Nefiind acceptat ca secretar de ambasadă în Orient, Carra va rări insistenţele sale pe lîngă Vergennes, căci Arhivele Ministeriului nu mai păstrează, începînd cu 1784, nicio urmă din scrisorile lui. Îşi va schimba direcţia orientărilor, izbutind pentru un timp să ocupe postul de secretar pe lîngă principele de Rohan, de unde va fi concediat fără voie [2]. Pănă la 1789, va ocupa postul de ataşat la Biblioteca Regală [3].

În anul 1789, cînd apele politice începeau să se tulbure, se ocupă cu editarea unui jurnal democratic, *„Les Annales patriotiques"*, care va avea o mare popularitate, provocînd stabilirea comunei la Paris şi a gărzii burghese [4]. Prins de curentul revoluţionar, va fi unul dintre fruntaşii răscoalei de la 10 August. Ales deputat de Saône-et-Loire în Convenţie, s'a alipit partidului lui Brissot. I se zicea de către contemporani: „Le misérable" [5]. Va fi apoi printre cei cari vor năvăli la Tuillerii, şi va vota moartea lui Ludovic al XVI-lea [6]. Convenţia îl trimete la Blois, dar este rechemat de Robespierre din causa exceselor săvîrşite.

În sfîrşit, suspectat de complicitate cu ducele de Braunschweig şi alţi inamici externi ai Franciei, va fi condamnat de Tribunalul Revoluţionar şi va urca pe eşafod, împreună cu Girondinii, la 31 Octombre, două săptămîni după ghilotinarea Mariei-Antoaneta, a cării moarte o votase şi el [7].

---

[1] Paris, 29 Octombre 1783, Carra către Vergennes; *Aff. Étr., Corr. Pol., Turquie*, vol. 169, fol. 276.

[2] Pompiliu Eliade, *o. c.*, p. 151: „Il se fit mettre à la porte".

[3] Bouillet, *Dictionnaire*, *ibid.*

[4] Acest jurnal a fost analisat cu minuţiositate de Aulard, în *Histoire politique de la Révolution française*", Paris, ed. a 6-a. Din citatele făcute se vede cum, la 4 Ianuar 1792, Carra propune în comitetul Iacobinilor menţinerea monarhiei, chemînd la tron, în locul lui Ludovic al XVI-lea, pe fiul lui George al III-lea al Angliei (p. 175). La 13 Iulie cere suspendarea regelui, iar, în *Annales* de la 1-iu Septembre, preconisează ca aceia dintre viitorii deputaţi cari ar dori să restabilească monarhia, să fie îngropaţi de vii. Această recomandare-i aduce atîta popularitate, încît se alege deputat în opt departamente (p. 250).

[5] D'Argil, *l. c.*, apud *Rev. ist.*, 1937, p. 304.

[6] Aulard, *l. c.*, p. 202.

[7] *Ibid.*, p. 446.

www.dacoromanica.ro

I.

Jean-Louis Carra către Vergennes, despre starea de lucruri din Orient şi din Principatele romîne.

Varşovia, 13 Mai 1776.

„Monseigneur,

„La prochaine diète de Varsovie va devenir une époque bien intéressante pour l'Europe. Tout annonce déjà l'esprit de discorde et de révolution qui doit y regner.

La France, plus qu'aucune des autres Puissance non copartageantes, doit avoir les yeux bien ouverts sur les événements médités ou imprévus qui doivent en éclore.

C'est pourquoi, Monseigneur, quoique je n'aie point d'honneur d'être connu directement de Votre Grandeur, j'offre en cette occasion à ma patrie tous mes services et tout mon zèle.

Mes voyages en Europe, un séjour suffisant dans presque tous les Empires et Royaumes de ce continent, des observations morales et politiques bien réfléchies m'ont donné assez d'expérience et de tact pour oser me faire valoir auprès du gouvernement sans recourir aux protections collatérales. Je citerai simplement Mrs. Diderot, De Voltaire et l'Abbé Reynal comme des personnages de qui je suis connu particulièrement, depuis longtems.

J'ay fourni aux supléemens *(sic)* de la Grande Encyclopédie, qui se continuent à Paris, près de huit cents articles de droit, de politique et de géographie. Ce n'est point par vaine gloire que je rends compte de ces circonstances: c'est pour expliquer à Votre Grandeur quel emploi je puis faire de ces talens préparatoires en faveur du ministère françois.

Pendant mon séjour à Moscou j'ai eu l'avantage d'être connu de Mr. Durand. Ce ministre sait que le Prince de Moldavie d'aujourd'hui, George *(sic)* Ghika, m'a attiré auprès de lui pour lui être utile. J'ai eu l'honneur d'écrire, de Jassi, à Monsieur le chevalier de Saint-Priest. Mon dessein étoit d'entretenir une correspondance suivie avec ce ministre, mais l'impossibilité de confier mes lettres à d'autres qu'aux courriers russes et aux caleraches m'a empêché de suivre ce projet.

Mon séjour en Moldavie et un voyage en Valachie m'ont donné la clef de toutes les affaires de ces païs-là. Je connois les liaisons de leurs princes avec les Russes, les Turcs et les Autrichiens, l'influence que ces liaisons peuvent avoir sur les évènemens, enfin beaucoup d'autres choses que je puis détailler dans une première lettre. L'étude de huit à neuf langues m'a beaucoup servi dans cette carrière vagabonde. En cherchant à connoître les moeurs et le génie des differens peuples de ce continent j'ai connu la politique de leur gouvernement et les intérêts de leurs princes. Jusqu'à cette heure j'ai beaucoup plus songé à

www.dacoromanica.ro

remplir ma tête que ma bourse. Je ne puis assurément faire un plus digne emploi de mes connoissances que les offrir à mon Roi et à ma Patrie, mais je ne suis pas assez fortuné pour me passer de recompense.

En ce cas, si le Conseil accepte mes offres, je lui rendrai un compte exact, suivi, clair et raisonné de tout ce qui pourra l'intéresser ici et particulierement de toutes les opérations de la prochaine Diète de Varsovie; ma qualité d'homme de lettres me met dans la circonstance favorable de voir tous les grands et d'être admis partout.

Depuis près de trois mois que je suis ici, j'ai commencé à me mettre au fait des choses.

J'attends une réponse de Votre Grandeur. Mais, comme je dois partir dans deux jours pour Hambourg, je la prie d'adresser cette réponse à Monsieur le Baron de la Houze, ministre de Sa Majesté, et de qui j'ai l'honneur d'être aussi connu. Nous conférons *(sic)* ensemble sur cette matière et sur les instructions qu'il plaira au Conseil de m'engager. Je communiquerai même à ce ministre mes mémoires politiques, et, s'ils peuvent être agréables au gouvernement, je me ferai un devoir de les lui remettre.

J'ai l'honneur d'être, avec un profond respect,

Monseigneur,
Votre très-humble et très-obéissant serviteur,
Carra.

Varsovie, 13 may 1776.

(Aff. Étr., Pologne, vol. 309, fol. 123-4.)

II.

Observaţii şi reflecţii politice, făcute de Carra cu privire la chestiunea orientală.

Varşovia, 16 Maiu 1776.

....La Russie s'est emparé par ruse, crainte ou argent de presque tous les esprits à Varsovie. Le grand chancelier de la Couronne, le maréchal du Conseil permanent, en un mot tous les grands officiers de la Cour sont vendus à cette Puissance. Il arrive journellement un grand nombre d'officiers et de soldats russes, soit dans Varsovie, soit aux environs. Leur ministre ne cesse de protester au Roi et aux magnats que sa Cour n'a absolument en vue que le rétablissement entier de ce royaume et que sa protection est tout à fait désintéressée. Deux motifs agitent en cette circonstance la Cour de Petersbourg: son ambition outrée et l'envie de se venger contre les Autrichiens du traité secret de 1771 avec les Turcs. On prépare les esprits au désordre pour

www.dacoromanica.ro

le tems pe la diète, afin d'empêcher les nobles de conferer au Roi un pouvoir plus monarchique (c'est de quoi il est sourdement question) et afin d'armer, s'il est possible, toute la Pologne contre les Autrichiens.

On représente que les acqusitions du Roi de Prusse dans ce Royaume sont beaucoup moins dommageables que celles de l'Empereur. C'est une finesse à la russe pour engager le Grand Frédéric dans le parti de la Cour de Petersbourg, et ensuite on excitera les Polonais contre ce même roi de Prusse, de manière que la Russie restera seule maîtresse de la Pologne sous le titre spécieux de protectrice.

Si cela arrivoit donc ainsi, les Rois de Pologne, les Kans de Crimée et les Hospodars de Valachie et de Moldavie, qui ont esté faits par elle, seroient touts ses tributaires et ses vassaux, et la balance politique en seroit prodigieusement alterée. Car il ne faut point regarder les progrés de la Russie de ce côté-là comme une chose indifferente pour le Midi de l'Europe. Il me semble qu'il n'est pas de la politique des Cours de Versailles, Berlin et Stockolm de la laisser jouir plus longtemps de ces avantages, qui gagnent pied à pied.

Dans tous les cas, il vaudroit mieux que le Roi de Prusse possedat la motitié de la Pologne que d'y laisser la Russie ou l'Autriche prendre racine. Il vaudroit mieux encore à la vérité que la noblesse put et voulut se déterminer à conferir au Roi une autorité positive et réelle et à rendre la Couronne héréditaire, mais, si le résultat de la diète est tel que la Russie l'espère, il faut disposer la Cour de Berlin à prendre parti pour la Maison d'Autriche et laisser les Turcs attaquer l'Empire au même instant que la guerre commenceroit en Pologne contre les Russes. Ces deux ennemis occuperoient suffisamant Sa Majesté Impériale autrichienne, et alors, la guerre comencée, le roi de Suède auroit beau jeu pour attaquer Vibourg et entrer en Finlande.

Le Roi de Prusse auroit également beau jeu pour s'emparer de la Courlande et de l'Hanovre et la France beau jeu pour forcer les Hollandois à se déclarer ou à payer.

Les Anglois, occupés dans leur guerre d'Amérique et obligés de secourir les Portugais contre l'Espagne et l'Hanovre contre le Roi de Prusse, seront degarnis de tous côtés et livrés à la vengeance de la France.

L'Autriche, engagée dans une guerre active et ruineuse, tombera, par ces moyens compliqués, dans le piège. La Russie achevera de s'épuiser,

L'Angleterre perdra ses colonies (car tout le succès des Americains anglois dépend du commencement). Et la France, la Prusse et la Suede tireront seules le profit de tans de guerres.

C'est à quoi ces trois Puissances doivent viser et faire en-

www.dacoromanica.ro

tr'elles une forte alliance offensive. La France surtout doit se méfier infiniment des propositions miéleuses de la Russie en ce moment. Cette Puisance voudroit la faire servire d'instrument à son ambition et à sa vengeance. Il faut que la France la persuade la première et la laisse engager en guerre.

J'ai un essay général de politique sur l'état présent de choses en Europe, avec une dissertation sur la Moldavie et d'autres mémoires politiques que j'enverrai au Ministère françois des qu'il paroitra le désirer.

Carra.

(*Ibid.*, fol. 125-6.)

III.

Jean-Louis Carra către Vergennes, despre proiectul de împărţire a Turciei.

Vigny, 19 septembre 1773.

„Monseigneur,

....Permettez-moi de passer de la phisique à la politique et de rapeller à Votre Grandeur la suite de l'essay sur le partage de la Turquie d'Europe que j'ai eu l'honneur de lui envoier et que j'avois projetté de faire imprimer, avec une permission tacite, sous son bon plaisir. Si vous pensez, Monseigneur, que la publicité de cet ouvrage, tel qu'il est, ou même corrigé dans certaines expressions, puisse avoir des înconveniens, ce sera sans regrêt assurément que j'en ferai le sacrifice, n'ayant véritablement à coeur que de vous être agréable, et me flattant, si vous daignez employer mon zèle à quelque chose d'utile, de remplir vos intentions avec courage, discretion, prudence et peut-être succès. Tout indique que les troupes[1] de l'empereur pourroient bien entamer la campagne en Turquie pendant l'hiver, car c'est le véritable tems pour déconcerter les Turcs et passer les défilés du Balkan, sans rencontrer d'obstacles, et une correspondance particulière de Vienne que M. l'abbé Georgel m'a remise, il y a quelques jours, confirme cette opinion, ainsi qu'une partie de celles que j'ai établies dans la suite de mon essay. Il ne s'agiroit donc (à ce qu'il me semble) que de faire, dans cette circonstance, son marché le milleur possible avec la Cour de Vienne et d'y faire intervenir S. M. Prussienne pour un dédomagement suffisant, à moins que l'on n'ait des ressources assez promptes et assez imposantes pour empecher le démembrement ou, pour mieux dire, l'annéantissement de la puissance ottomane en Europe.

Excusez-moi, Monseigneur, si je me permets ces observations: elles ne tendent qu'à vous prouver combien je suis dévoué à votre

[1] În copie: *temps*.

www.dacoromanica.ro

gloire et combien je m'estimerois fortuné si vous rendiez justice aux sentiments du très-respectueux attachement, avec lesquels je suis, etc.

Signé : *Carra.*

Vigny, 9 7-bre 1783. Maison de M. Leger à Vigny par Meulan, au Bordeau de Vigny.

Ou à Paris, rue Platrie, Maison de M-lle Dufesne.

(Aff. Étr., Corr. Pol., Turquie, vol. 168, fol. 322.)

IV.

Carra către Vergennes, cerându-i să-l numească secretar de ambasadă la Constantinopol.

Paris, 29 octobre.

Monseigneur,

Je me conformerai scrupuleusement à vos ordres relativement à mon essay pollitique : il sera enseveli dans l'oubli. Mon objet est rempli, et je m'estime heureux puisque ce petit aperçu a pu m'attirer les regards du plus grand ministre que la France ai jamais eu.

Mais, Monseigneur, vous m'avez promis vos bontés : il ne dépend que de vous de developper en moi des connoissances que je brule de faire valoir au service de mon Roi et de ma Patrie. On assure que M. le Comte de Choiseul-Gouffier va être nommé à l'ambassade de Constantinople. Me seroit-il permis d'esperer que Votre Grandeur me crût digne d'être emploié imédiat? Je ne parle pas des qualités personnelles qui conviennent dans ces sortes de place: il ne m'appartient pas de me les supposer, mais je puis au moins compter pour quelque chose mon zèle, mon expérience, une connoissance parfaite de la Géographie du Globe et des intérêts des Princes de l'Europe, celle de plusieurs langues étrangères et surtout le dévouement le plus respectueux et le plus direct pour Votre Grandeur. Je pourrois même me flatter de n'être pas désagréable à M. le Comte de Choiseul Gouffier, étant intimement lié avec plusieurs de ses amis. Ainsi, Monseigneur, vous pouvez, d'un seul mot, me créer une nouvelle existence morale, et cette existence dattera de vos bontés pour moi. Je vous la devrai et peut-être que l'hommage d'une âme sensible comme la mienne pourra vous intéresser plus d'une fois....

(Ibid., vol. 160, fol. 276.)

V.

Dări de samă asupra cărţii lui Carra, „Histoire de la Moldavie et de la Valachie, avec une dissertation sur l'état actuel de ces

www.dacoromanica.ro

deux provinces". Par. M. C. qui a séjourné dans ces provinces, etc. A Jassy, aux dépens de la Société Typographique des Deux-Ponts, 1777", 1 vol. in- 12.

A.

On connoissoit la position et même assez éxactement l'étendue de la Valachie ; les géographes, surtout la Martinière, ont pris soin de nous donner des notions satisfaisantes à ces deux égards, mais nous ignorions profondément les révolutions qui se sont passées jadis dans ces contrées; nous ignorions également les faits et les événements qui s'y sont succédés depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours. Comment ce peuple qui chérit autrefois jusques à l'enthousiasme les douceurs et les avantages de la liberté, s'est-il accoutumé aux fers du despotisme? Comment ne montre-t-il qu'une stupide et lâche indifférence dans les flétrissantes chaînes de l'esclavage? Non seulement nous ignorions les causes et les époques de ces étranges changemens, mais il ne paroit pas qu'aucun observateur ait été tenté d'aller examiner les moeurs, étudier les loix et les coutumes des Valaques et des Moldaves. Ces hommes, quoiqu'assez méprisables, méritoient cependant bien, ne fut-ce que par l'avilissement dans lequel ils sont tombés, de fixer la curiosité d'un voyageur instruit et philosophe. M. C. s'est chargé de remplir cette pénible tâche, et son ouvrage instruit, autant qu'il interesse. Il faut convenir qu'il falloit des talens peu communs pour engager le public à prendre de l'intérêt aux Moldaves et aux Valaques.

Après avoir donné une idée de la Moldavie ancienne et de la création des Princes qui la gouvernent ou plûtôt des tyrans subalternes qui foulent ces peuples, l'auteur parle de l'état ancien de la Valachie, qui obéit aux caprices d'un esclave qualifié de Prince, soumis à la domination des Turcs. On lit ensuite avec satisfaction l'histoire des différentes familles qui tantôt ont regné sur ces deux provinces, et tantôt ont été opprimées par les Turcs, encore plus qu'elles n'opprimoient elles-mêmes leurs très infortunés sujets ; telles ont été les familles de Cantemir, de Chika, de Petreczeicus, Ducas, Cantacuzène, Maurocordato, Brancovan. M. C. a lié à l'histoire de ces diverses familles l'histoire des deux provinces. Ensuite il parle de l'état actuel de la Moldavie et de la Valachie, du climat, qui est à peu près le même qu'en Bourgogne et en Champagne, mais moins froid en hiver et plus chaud en été. Les Moldaves et les Valaques ne doivent s'en prendre qu'à eux mêmes, s'ils ne vivent point au sein de l'abondance: le sol de ces deux provinces est de la plus grande fertilité, mais les habitans sont d'une paresse extrême. La suite naturelle de cette indolence est le défaut de population: aussi l'auteur observe-t-il que dans ces deux provinces il y a tout au plus en-

www.dacoromanica.ro

viron cinq cent mille habitans, en y comprenant les femmes et les enfans.

Les villes ressemblent à des médiocres villages, et les maisons mêmes les plus apparentes, à des cabanes. Dans ces palais où semble habiter l'indigence, se tapissent les seigneurs du pays avec leurs familles ; les meubles répondent à la somptuosité des dehors, chez les plus riches, on trouve quelques chaises et tables du bois, et ces meubles grossiers sont regardés dans ces contrées comme du plus grand luxe. La rusticité des Moldaves et des Valaques, même du premier rang, est au-dessus de toute expression, et la peinture exacte qu'en fait l'auteur ne donne nulle envie d'aller examiner de près cette nation stupide. L'agriculture, le commerce et les arts y sont encore à leur berceau ; la pluspart même des arts utiles y sont totalement ignorés:

Nous invitons aussi nos lecteurs à lire les observations exactes et judicieuses de M. C. sur l'état du Gouvernement et la manière plus que barbare dont la justice est rendue en Valachie et en Moldavie. Comme ailleurs, on a dans ces provinces une estime infinie pour la justice, aussi ne s'y rend-elle qu'à prix d'argent, et le bassin de la balance penche toujours du côté de celui qui paye le plus, en sorte que les affaires les plus désespérées réussissent, pourvu qu'on paye bien les juges. M. C. rapporte même plus d'un exemple de la vénalité du Prince, qui, après avoir prononcé pour une somme assez considérable, a revoqué dès le lendemain sa sentence et, pour une somme plus forte, a condamné celui-là même auquel il avoit donné gain de cause.

Nous nous arrêterions trop longtemps à ce volume, si nous en rapportions les faits et les anecdotes qui nous ont le plus frappés.

(Gazette universelle de littérature, Deux-Ponts, 1777, no. 88, pp. 701-2.)

B.

....Je suis étonné que le prince Démétrius Cantemir et Nicolas Maurocordate, ceux d'entre les souverains de ce pays qui ont été les plus éclairés, n'aient pas élevé un monument à la mémoire de ce grand poëte [Ovide], qui a honoré leurs tristes contrées de ses malheurs et de ses soupirs. Le temps viendra sans doute où quelque prince, ami des arts et des grands hommes, acquittera sa patrie d'une dette si légitime....

(Le Courrier de l'Europe (Londres), 7 juillet 1778, pp. 13-14.)

C.

....L'histoire que nous en donne M. Carra est beaucoup plus intéressante que le sujet en semble l'annoncer au premier aspect.

www.dacoromanica.ro

Il a observé en philosophe les pays dont il décrit les moeurs et les usages ; et les notions qu'il a rassemblées sont très curieuses. Nous ne lui rapprocherons que quelques plaisanteries que la nation moldave paroît bien mériter, mais qui s'écartent peut-être un peu de l'Histoire....

(*Journal de Paris*, 1778, 22 Septembre, p. 1058.)

V. Mihordea.

Un izvor polon asupra luptei de la Ţuţora (1620). – „Imitatio Christi", în traducerea lui Năsturel, copiată la Moscova

În Biblioteca Krasiński din Varşovia, cota 272, este un manuscrispt care conţine următoarea relatare istorică : „Wołoskie Dzieie niektore z Relacieji pewnych osab. Anno Dni 1620 kiedy Graciana Hospodara Wołoskiego Turcy z Panstwa ruszyć chcieli, abygo na Panstwie zatrymać wyprawił się z Kolei K. Ie⁰ Mci Pan Stanislaw Żółkiewski Kanclerz y Hetman Koronny z Wojskiem Polskim do Wołoch", adecă : „Istoria Moldovenească, din relatările unei persoane sigure. Anno Domini 1620, cînd Turcii, din ţara lui Gracian, Domnul Moldovei, au voit să pornească; domnul Stanisław Żólkiewski, Cancelariu şi Hatman al Coroanei, pentru a-i opri din drum, în ţară, s'a pornit cu armatele polone în Moldova".

Resumînd acest titlu lung şi puţin explicit, amintim că este vorba de expediţia nefericită a lui Żolkiewski în Moldova şi de lupta de la Ţuţora.

E lupta care, prin tragicul ei sfîrşit, a închis pentru vecie posibilitatea politicei polone de a se mai amesteca în treburile interne ale Moldovei. De acum înainte influenţa, dar mai ales participarea, polonă la punerea şi depunerea Domnilor este ca şi inexistentă.

Desastrul de la Ţuţora, în care Hatmanul e rănit şi sute de nobili iau drumul exilului la Constantinopol, a adus acest important resultat, dar mai ales a arătat că Turcii tot mai pot interveni cu succes şi că Moldova tot în mîna lor este. Pe drept cuvînt se poate spune că de mult aşteptau ei un prilej fericit ca să plătească Puterii vecine toate încălcările trecute.

Din însăşi lectura titlului observăm că avem a face cu povestirea unui martor ocular. Cine este el, nu putem să ştim, de oare ce a ţinut să rămînă necunoscut viitorimii. De sigur că

www.dacoromanica.ro

va fi fost unul din participanţii poloni, poate ostaş, poate secretar al Hatmanului sau al unui nobil: din descripţie pare să fi fost un luptător care a supravieţuit desastrului. Facem această presupunere, conduşi fiind de faptul că el dă cu precisiune cele mai mici mişcări din ambele tabere, dar mai ales narează „în extenso" fiecare ciocnire; apoi are un vocabulariu concis, sărac şi presărat de termini tehnici milităreşti. Anonimul ni relatează evenimentele ce s'au desfăşurat începînd cu ziua de 12 Septembre 1620: povestirea se desfăşoară cu mici excepţii, zi de zi, pînă la 6 Octombre.

Descripţia e precedată de un tablou, în care ni se dau efectivele şi numele căpeteniilor mai de samă. Astfel au participat: husari, 1.500 de cai, cavalerie uşoară 1.200, Cazaci mercenari, 1.600 de cai, cavalerie mercenară, 200, infanterie, 2.000, Ucrainieni conduşi de Hmilnitchi 800, de Tyszkiewicz 700, de starostele Cameniţei, 700, de starostele Barului, 300; în total, după autor, au fost 9.000 de participanţi.

După presintarea efectivului începe descripţia propriu-zisă. În primele rînduri, ni se spune cum Hatmanul a pornit cu această armată la 2 Septembre de la Nistru către Tighinea, unde se afla cu armata Schender-Paşa, însă nu s'a oprit aici, ci armatele s'au mutat pînă la Ţuţora, unde odată ajunşi, au săpat şanţuri şi s'au aşezat în ele.

Din acest moment memorialistul narează aproape zi de zi desfăşurarea evenimentelor. Precum am spus, el începe cu data de 12 Septembre. În această zi, notează el, Domnul Moldovei a plecat spre Iaşi.

De aici înainte se descrie cu amănunte fiecare ciocnire, căci această luptă s'a redus, de fapt, la un lung şir de hărţuieli între cei doi inamici, de oare ce ambii erau bine aşezaţi în şanţuri şi nu ţineau să-şi piardă poziţia, aşa că anonimul nostru ni va presinta toate aceste ciocniri şi hărţuieli, între grupuri mai mici sau mai mari, care se aventurau pănă aproape de tabăra adversarului. Singură ziua de 19 Septembre ocupă un loc deosebit prin amploarea descripţiei. Este aceia cînd taberele s'au ciocnit între ele cu aproape tot efectivul. Acum, Hatmanul a putut constata insuficienţa numerică a armatei sale faţă de aceia a Turcilor şi deci necesitatea unei prudente mişcări. Tot acum se naşte şi gîndul unei retrageri discrete, efectuată în timpul nopţii.

www.dacoromanica.ro

Zilele următoare ni aduc, prin pana anonimului, micile ciocniri dintre tabere, presintate cu lux de amănunte de către Polon, şi de sigur cu reliefarea bravurei polone. A urmări zi de zi descripţiile autorului e fără folos pentru noi, căci ele sînt închinate mai fiecărui nobil care a încercat o ispravă. Redîndu-le, am îngreuia textul.

Din ziua de 23 Septembre încep tratativele între Poloni şi Turci pentru a se cădea la o bună înţelegere: adecă primii să părăsească ţara fără stricăciuni, dar şi fără războiu. Tratativele se duc şi în zilele următoare, însă fără vre-un resultat positiv: aşa cel puţin reiese din naraţiunea Polonului. Un fapt e precis: armata se retrăgea în timpul nopţii, încet şi pe nesimţite, nu fără să aibă mici ciocniri cu Turcii. Retragerea se face bine pănă în ziua de 6 Octombre, cînd, cum notează autorul, armata care se putea întoarce ca şi victorioasă în ţară întâlneşte desastrul. Abia plecaseră de la Mohilău, cale de o milă, şi sînt atacaţi de Turci şi de Tatari, cari rănesc pe Hatman şi ieau prisonieri zeci de nobili din marea aristocraţie; ei distrug aproape toată armata.

Valoarea acestui document e mare pentru istoricul care ar fi să se ocupe de chipul cum se înfăptuiau războaiele la noi şi pentru amănuntele, mai mult personale, ale luptei care a însemnat amurgul influenţei politice polone în Moldova.

* * *

În aceiaşi bibliotecă, la cota 3.790, am aflat un exemplar slavon din Tomas a Kempis, *Imitatio Christi*. Precum se ştie, această carte a fost tradusă din limba latină în slavonă de Udrişte Năsturel, la 1647. Codicele este scris pe hîrtie din secolul al XVII-lea, format 9, 8 × 15, 7, 11, 152 pagini, scrise de mînă, caligrafic, şi are optzeci şi cinci de gravuri în cupru, opera lui Adrian Schoenebeck, tipograf şi gravor din Amsterdam, elevul lui Roman de Hooghe; de asemeni a mai lucrat Crispin de Paas, desenator şi gravor din Colonia, elevul lui Teodor Koornbert. Crispin o face la Utrecht şi Paris. Din punct de vedere artistic, gravurile lui sînt superioare, acesta fiind un îndemănatec desemnator, pe cînd Schoonebeck era în primul rînd tipograf. Ultimul a trăit mult timp în Rusia, unde a şi murit, către 1714.

Coperta are un desemn de stilul Renaşterii, în mijlocul căruia stă scris, cu litere slavone: „Kniga o Christowie podrazanii". Mai

www.dacoromanica.ro

jos, cu litere roşii, cetim: „Сїѧ сѫтаѧ книга глаголемаѧ подражаніи Христовѣ списаса с печатныѣ книги въ царствующемъ градѣ Москвѣ въ домѣ пѣвчем діака Θеодора Стефановича.., Никита Міхаилова, лѣта 1704".

Iar pe verso: ...„Божіею повелѣніемъ же и всѧцѣмъ иждіѣніемъ Пресвѣтлыѧ а благочестивыѧ кнѧгини Єлены начальницы Оугровлахіи супружницы пресвѣтлагw господара и воеводы Iw Матѳеа Басарабы трудолюбіемъ своегw Єа истаго сродника Ѡреста Настурела второгw Логоѳета, отъ латинскагw на славенскіи ѧзыкъ ныкъ нынѣ преведеннаѧ из господарскоѧ ихъ тупогра. ѧже в дѣльскомъ монастири миру издаса въ лѣто 1647" [1].

Pe pagina următoare urmează „Predoslovia", scrisă de Mitropolitul Varlaam al Moldovei şi apoi textul.

Precum vedem din cuvintele puse pe copertă, codicele a fost scris la Moscova de Teodor Stefanovici şi Nichita Mihail, în anul 1704.

Autorii, în semn de gratitudine pentru traducător, i-au făcut loc şi acestuia, menţionînd împrejurările, locul şi din iniţiativa cui se datoreşte traducerea slavonă.

Acest codice presintă un deosebit interes pentru cultura noastră. El ni arată larga circulaţie, în lumea slavă, a traducerii lui Udrişte Năsturel şi ni desvăluie încă un capitol din relaţiile culturale romîno-ruseşti.

Horia Oprişan.

Paul Lindau în România

Între călătoril la noi a fost şi cunoscutul romancier german Paul Lindau, care şi-a descris călătoria într'un elegant volum din 1890, cu dedicaţia, din 1889, către „iubiţii săi prieteni în Bucureşti", dr. Wilhelm Kremnitz şi soţia, Mite Kremnitz, născută Bardeleben; *Aus dem Orient, Flüchtige Aufzeichnungen.*

E adus de directorul de la Länderbank din Viena, von Hahn, şi de financiarul evreu berlines Karl Fürstenberg, ocupat cu planul unei căi ferate în Balcani. Prin Ungaria, admirînd Budapesta, pe care n'o văzuse de şapte ani, merge la Belgrad, pe care nu-l

[1] Cf. Bianu şi Hodoş, *Bibliografia romînă* I, la această dată, p. 158.

www.dacoromanica.ro

descrie, apoi la Niș, și cu Lindenberg, biograful lui Carol I-iu. Descrierea persoanelor întîlnite, între alții: Ristici, Gheorghevici, de la Culte. Încă la Belgrad serbările pentru lucrarea începută, și în prezența lui Hans Bleichröder. Prin Scoplie se îndreaptă spre Salonic, unde e găzduit în acea Vilă Allatini, care era să primească apoi pe Abdul-Hamid detronat. Autorul, el însuși Evreu, se întinde larg asupra importanței familiilor evreiești Allatini și Modiano, precum și, într'un capitol special, asupra întregii populații de această rasă.

Urmează înfățișarea Constantinopolului, fără a uita pe „Pașii germani". Nu poate lipsi ceremonia selamlîcului. Ceva despre împrejurimi.

Pe vasul campaniei Lloydului, *Vesta*, spre Constanța. Pe vas „mai multe familii cunoscute din Berlin și Frankfurt, precum și bătrînul general revoluționar unguresc Türr". Se zugrăvește Varna. De aici, pe uscat spre Rusciuc.

Trecere proastă la Giurgiu, „pe miserabil de mici și rele vase".

La București nu mai află vechile străzi nepavate. Numai în mahalale sărăcie și murdărie, dar nu ca în anume părți din Stambul. În centru, „curățenie, aier prietenos, pe alocuri măreție" (pp. 221-2). Totul îi place autorului aici, bine înțeles și birjele și toaletele femeiești, ba chiar și uniformele ofițerilor. E bucuros că vede pretutindeni grădini și case cu un singur rînd. Monumentalul lipsește însă cu totul: catedrală, palat, fîntînă. E ca „un cartier ales al unei puternice Capitale care nu există". Spectacolul Șoselei îl încîntă. Îl minunează, — dar îl și sperie —, toaletele doamnelor: ce bogați ar trebui să fie bărbații lor (pp. 228-9)! Și se înțelege ce se strecoară pe alături pentru a explica fenomenul. Dar nu poate să nu adauge observația: „n'am văzut oraș în care să se vorbească așa de fără respect de doamnele cele mai cunoscute, ca la București". Dar el merge cu lipsa de gust așa de departe, încît dă, cu o ușoară schimbare, numele unei mari familii nobile (p. 231). Lăudînd frumusețea femeilor, crede că are dreptul să spuie că „ele nu arată, oricum, a fi doamne prea distinse și virtuoase". Și urmează un întreg atac contra fardurilor și cosmeticurilor. În sfîrșit, încheie galantul admirator: „vollkommene Mauvais Genre-bilder".

În alt paragraf îl supără pe omul de altă lege și marele număr al bisericilor, prea insignificante, „cu grosolane picturi de un desemn copilăresc, în colori tari". Ba i se pare că a descoperit și „mosaice" (pp. 234-5)!

www.dacoromanica.ro

În alt capitol e vorba, întâiu, de familia domnitoare. E primit, ca scriitor de reputație, în ziua chiar a sosirii, de regina Elisabeta. Apoi, „de mai multe ori", și de regele Carol, „stînd ceasuri întregi în societatea lor", ca oaspete admis „cu nesfîrșită bunătate și afabilitate". Găsind pe Suveran întâiu la o serbare de caritate, regele Carol I i-a impus prin calitățile fisice. Stăpînește cuvîntul în chip neobișnuit. Vorbește pregnant *(scharf)*, clar, și expresia-i e totdeauna elegantă. Se rostește cu o mare libertate, dar totdeauna liniștit și prudent, avînd grija, dar fără vre-o jenă chinuită *(ängstliche Scheu)*, a-și restrînge judecata potrivit cu treapta sa. El știe că n'are nevoie a face nimic deosebit pentru ca și fără aceasta să-și păstreze demnitatea. E nepreocupat *(unbefangen)* și binevoitor în judecarea persoanelor și împrejurărilor. Din fiecare cuvînt al lui se prinde cît de serios concepe el chemarea-i domnească, cît de necontenit se ostenește să afle adevărul, să facă lucrul de folos, să înlăture pagubele. E informat de aproape despre toate condițiile țării sale, și nu prin îndreptări care să-i facă plăcere, ci prin propria-i inspecție, prin studiu personal. În chestiuni de înaltă politică, de relații internaționale, arată o foarte remarcabilă pătrundere a înțelegerii". După urmarea acestor caracterisări, care se repetă, e lăudat protectorul artelor, întemeietorul castelului Peleș.

A văzut pe soții regali în Cișmegiu, „încunjurați de curioși și de copii", fără măcar un adiutant. Și alături îi răsare aspectul lui Abdul-Hamid! Dar pomenește cele două focuri trase în ferestile Palatului de un fost soldat, osîndit, care luase serviciu ca lacheu: Lindau crede că trebuie să vorbească și de fotografiile atentatorului, dintre care una, presintîndu-l în atitudinea unei încercări de sinucidere, i-a fost dată de regele însuși.

Se descrie apartamentul reginei și apoi biblioteca, severă, a Suveranului, care-i smulge două pagini de aprecieri administrative.

Portretul reginei urmează. Se laudă milostenia ei și pasiunea pentru literatură, până la poesia populară, și pentru portul național. Din scrisul ei, care se bucură de „o statornică apreciere", el preferă partea lirică, asupra căreia se și oprește. Nu se uită Evanghelia scrisă „pentru cea mai frumoasă biserică bizantină din România și poate din lume, Curtea-de-Argeș".

Lindau a asistat la ședințile în care tînărul sculptor engles H.

www.dacoromanica.ro

H. Kitson *(sic)* face bustul reginei (p. 249). Într'una din ele o fată ardeleancă îi aduce un lucru de mînă făcut de dînsa.

...Şi iată că uşuratecul beletrist trece la Ţigani şi la musica lor, aşa de inferioară, după el, aceleia a conaţionalilor din Ungaria.

La Bucureşti călătorul a văzut pe Cantacuzino, traducătorul lui Schopenhauer, pe Teodor Rosetti, pomenind şi pe Carp, fost „activer Corpsbursche in Bonn, bei den Preussen" şi coleg cu Herbert von Bismarck. Maiorescu are în vorbă o expresie germană de fine nuanţe. Cu el şi „societatea" lui, compusă din d-na Maiorescu şi sora ei, din Lecomte du Noüy şi Djuvara, vede biserica Argeşului.

La Sinaia se duce cu Kremnitz. O asamănă cu improvisaţii americane pănă în Noul-Mexic. Asupra călugărimii are de cîrtit. Biserica veche îi pare lui Lindau plină de „sfinţi înţepeniţi" şi de alte figuri „nesfîrşit de urîte". Nu-i miroase bine usturoiul şi alte mirosuri din chilii. În schimb Palatul îl încîntă. „Da, un basm! Creaţiunea unui prinţ şi a unei poete!" (p. 260). Îl reţin sculpturile ornamentale ale lui M. Stöhr, adus din Germania. Şi aici forma admiraţiei e bombastică.

La Argeş, unde e „poate cel mai drăguţ *(lieblichste)* lăcaş care s'a ridicat în toată creştinătatea pentru slujba Celui Prea Înalt". Scriitorul german se luptă pentru a se lămuri ce e cu acel „Neagoe, Nogoje, Nyagon sau Nyagor" care e ctitorul; de altfel poate un Domn amestecat în uciderile vremii sale. Şi totuşi cunoaşte cartea lui Reissenberg, căruia-i atribuie însă patru volume. Urmează, după acesta şi după propria vedere, descrierea lăcaşului. Îl impresionează pe străin adevărata „filigrană în piatră" a sculpturii. Cu dreptate se critică aspru manierista înfăţişare a regalilor ctitori.

Episcopul Ghenadie e presintat ca „un om frumos şi un vesel tovarăş de petrecere" *(Cumpan)*: el conduce pe oaspeţi, de şi nu vorbia decît româneşte.

La întors, se miră că vede într'o casă de ţărani portrete de-ale familiei imperiale ruseşti, şi i se spune că se împart de „propaganda panslavistă" (pp. 282-3). E vorba şi de „prea cochetul" şi „teatralul" port românesc.

Un ultim capitol redă o *Kermesse d'enfants* la Cotroceni, în parc, organisată de regină. Costumul copiilor era cel din secolul al XVIII-lea frances, dar se adaugă şi altele.

Află acolo şi pe ministrul german, von Bülow, cu soţia lui ita-

www.dacoromanica.ro

liană. Mărunții oaspeți fac colectă de caritate. Regina apare, mascată și ea, intr'o trăsură cu patru poneys. Un fals ermit împarte judecăți triste asupra vieții, pe care le-a scris însăși Carmen Sylva. La capăt, înduioșata zugrăvire a mormîntului domniței Maria.

N. Iorga.

Granița de Apus a Romînilor din vechea Ungarie

de Ștefan Manciulea.

(Urmare și sfîrșit.)

La 1827, prin schimb s'au cedat Episcopiei greco-catolice de Oradea Mare cîteva parochii, care pănă atunci au aparținut celei rutene de Muncaciu. Dintre ele sînt: Szent-György-Alrany și Nyr-Adony, cu filialele lor, care au rămas azi în Ungaria. Actul de schimb motivează nevoia cedării acestor parohii și filiale episcopiei de Orade, arătînd că ele sînt locuite de populație românească[1]. Pentru acești Romîni desnaționalisați s'a înființat Episcopia greco-catolică maghiară de Hajdú-Dorogh, cu gîndul ascuns de a se continua prin ajutorul ei opera de maghiarisare, care avea să cuprindă pe toți Romînii din cîmpie, răsfirați între Tisa, Someș și Crișuri.

Guvernele ungurești după 1867 au pus în serviciul maghiarisării și școala. Prin faptul că limba ungurească era decretată în toate oficiile ca limbă de Stat, cei mai mulți Romîni nu puteau pătrunde în funcțiile publice decît cu prețul lepădării de limba strămoșilor.

Aceleași Guverne, pentru a putea răspîndi limba Statului pănă în adîncul satelor românești, la 1879 au votat legea pe care au impus-o în mod obligatoriu tuturor școlilor din țară. La 1891 s'au introdus prin altă lege așa-numitele grădini de copii, iar la 1907 s'au votat cunoscutele legi școlare ale lui Appony, cu scopul vădit de a desnaționalisa cît mai grabnic popoarele de altă limbă din fosta Ungarie.

Pentru a arăta rostul acestor legiuiri școlare, vom cita numai cîteva frase din dispozițiile lor; anume: în școlile elementare cu limbă de propunere nemaghiară, care se împărtășesc de ajutorul

[1] *Schematismus historicus venerabilis cleri dioecesis magno-varadiensis graeci ritus catholicorum pro anno jubilari 1900,* Oradea 1900, p. 63.

www.dacoromanica.ro

Statului sau nu, limba maghiară are să fie propusă în toate clasele cursurilor, de toate zilele, în aşa măsură, încît copilul de limbă nemaghiară să-şi poată exprima ungureşte şi la înţeles cugetele corespunzătoare scopului de viaţă pe care-l urmăreşte".

Articolul 24 lasă la dispoziţia organelor de control soarta învăţătorului romîn, care putea fi oricînd scos din oficiu, dacă se dovedia „negligent în ce priveşte învăţătura limbii maghiare ori dacă lua o direcţie contrară intereselor Statului" [1].

Episcopiile româneşti de Arad şi Oradea-Mare au făcut, după anul 1885, repetite intervenţii la Budapesta pentru a-şi salva şcolile elementare de pe teritoriul lor, dar toate au rămas fără niciun resultat. Consistoriul din Arad, în şedinţa eparhială ţinută la anul 1888, hotărăşte să menţină cu toate sacrificiile caracterul confesional al şcolii româneşti din localitatea Dombegyháza. Nu a reuşit însă, căci Statul a înfiinţat o altă şcoală primară în localitate, atrăgînd pe copiii Romînilor.

Între anii 1883 şi 1890 un însemnat număr de elevi romîni cercetau cursurile şcolilor secundare ungureşti din următoarele localităţi: H.-M.-Vásárhely, Halas, Kecskemét, Nagykőrös, Makó, Gyula, Békés şi Dobriţin [2].

Aceşti tineri primiau instrucţia religioasă de la preoţii romîni, şi în limba românească până prin anul 1906. Acum, organele Ministeriului Instrucţiunii din Budapesta au interzis prin mai multe dispoziţii catehisarea elevilor în limba lor maternă, obligînd direcţiunile şcolilor să supravegheze riguros ca instrucţia religioasă să fie făcută în limba şcolii respective, indiferent de naţionalitatea şi de credinţa elevilor.

Eparhiile din Arad şi Orade au intervenit prin diferite memorii, cerînd Guvernelor să schimbe aceste dispoziţii însă titlul a fost zadarnic [3]. Ca să se vadă intenţiile ascunse ale politicei de maghiarisare prin şcoală, e de ajuns să amintim faptul că aceste dispoziţii au fost date direct de către Ministeriu catehetilor şcolilor secundare amintite mai sus, fără ca eparhiile romîne să fi fost încunoştiinţate.

---

[1] *Unirea*, anul 1907, n-rele 92-3.

[2] *Protocolul despre sedinţile Sinodului eparhial din diecesa română greco-orientală a Aradului*, anii 1883, 1888, 1889, 1893.

[3] *Protocolul despre şedinţile...*, an. 1906.

www.dacoromanica.ro

Episcopatul greco-ortodox din Ungaria şi Transilvania înaintează, cu data de 19 Iulie 1904, un memoriu amănunţit în legătură cu proiectul de modificare a legilor referitoare la şcolile poporale [1]. Iată cîteva părţi caracteristice, care arată de o parte situaţia critică în care erau puse şcolile româneşti de pe urma tendinţii de desnaţionalisare şi maghiarisare şi, de altă parte, hotărîrea dîrză a episcopiilor şi credincioşilor romîni de a-şi apăra cu orice sacrificii drepturile neamului, recunoscute prin legi. „În patria noastră, sute de ani exclusiv, şcolile confesionale au propagat cultura, şi îndreptăţirea lor întru aceasta niciodată din partea nimănui nu a fost contestată, ba, tocmai din contra, în toate timpurile cei mai distinşi patrioţi s'au nizuit a asigura şi prin legi aceste drepturi ale confesiunilor... Toate legile noastre şcolare de pănă acuma, cum şi art. de lege 44 (XLIV) din 1868, recunosc confesiunilor dreptul de a stabili limba de propunere în şcolile susţinute din puterile lor. Acest drept în mod indirect se scoate din vigoare prin paragraful 13 al proiectului de supt întrebare, care dispune ca, dacă în vre-o şcoală cu limbă de propunere nemaghiară s'ar afla între şcolari 20% cari au limba maghiară ca limbă maternă, atunci şi limba maghiară are să se folosească ca limbă de propunere, cu toate că, la cas de trebuinţă, fără nicio siluire legislativă chiar dispunătorul şcolii ar putea dispune aceasta.

„Proiectul de lege voieşte să nimicească acel drept sfînt al Bisericii noastre ca ea însăşi, în cercul său de competenţă absolut independent, să dispună despre instruirea religioasă a elevilor săi, şi voieşte cu desăvîrşire a scoate din vigoare faptul că Biserica noastră este Biserică greco-ortodoxă naţională romînă, care astfel este recunoscută prin toate legile Statului".

Încercarea Guvernului de a introduce limba maghiară ca obligatoare chiar şi în şcolile nemaghiare este o crimă, fiindcă această lege „dă pradă toate şcolile poporale discreţiunii arbitrare a inspectorilor şcolari, cari pe fiecare învăţător, în orice moment, il pot destitui, de oare ce nu există în lume o astfel de şcoală poporală în care s'ar putea ajunge scopul precisat", ca adecă elevul de limba nemaghiară în cei şase ani de şcoală primară să-şi poată însuşi temeinic cunoaşterea limbii ungureşti.

---

[1] *Protocolul sinodului eparhial al diecesei gr.-ort. romînă a Caransebeşului, 1905*, Caransebeş 1906, pp. 63-87.

www.dacoromanica.ro

Memoriul după ce înşiră nedreptăţile şi ilegalităţile acestui proiect de lege şcolară, incheie: „Niciodată poporul nostru şi Biserica noastră nu au păcătuit, fiii acestui popor şi acestei Biserici cu credinţă îşi împlinesc datorinţile patriotice, darea şi-o plătesc, sîngele şi-l varsă, sînt iubitori de pace, şi pentru toate acestea nu cer în schimb altceva decît libertatea să-şi crească copiii şi să se poată ruga lui Dumnezeu în limba lor proprie. Nu luaţi de la noi aceste sfinte drepturi, căci din aceste nu va răsări binecuvîntare pentru patrie!

„Statul e mare, Statul e puternic, interesele lui sînt sfinte, el poate da şi poate lua, dar şi mai puternic e adevărul şi spiritul timpurilor. Orice s'ar întîmpla, Excelenţa Voastră, domnule ministru, Biserica noastră şi poporul nostru cu credinţă îşi va împlini datorinţile sale faţă de patrie, dar limba nu o va părăsi, căci scris este despre dînsul, căci mai mult îşi iubeşte limba decît viaţa".

Toată campania purtată de către ziaristica romînă ardeleană şi toată opoziţia făcută la timpul său în Parlamentul din Budapesta de către represintanţii Romînilor din Ungaria, ca şi atîtea memorii înaintate Guvernelor şi Impăratului de către represintanţii celor două Biserici româneşti, au rămas literă moartă. Proiectele de legi şcolare din anii 1904-1907 s'au votat în uralele de bucurie ale presei şoviniste, care mergea aşa de departe, încît cerea Romînilor din foasta Monarhie nu numai cunoaşterea limbii ungureşti, ci şi „sentiment maghiar".

Prin aceste legiuiri şcolare s'a înfăptuit, în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, aproape toatala maghiarisare a elementului românesc de pe terenul judeţelor: Hajdú, Szabolcs, Bekes, Cenad şi o parte a celui din Bihor şi Satul-Mare.

Maghiarisarea unei însemnate părţi a elementului românesc din Ungaria actuală s'a datorat şi falsificării datelor diferitelor recensimînte, prin care procedeu organele Statului nizuiau să înfăţişeze Ungaria din ce în ce mai omogenă supt raportul naţionalităţilor După 1880 erau trecuţi cu ocasia recensimîntului în rubrica „Unguri" toţi cetăţenii cari declarau că vorbesc limba ungurească, indiferent de originea lor etnică. Aşa s'a ajuns din an în an la o tot mai puternică scădere a numărului naţionalităţilor; în schimb cel al Ungurilor creştea vertiginos, cum arată tabloul alăturat:

www.dacoromanica.ro

JUDEȚUL	ROMÂNI (2,4%)			UNGURI (2,16%)		
	1880	1900	1910	1880	1900	1910
Intre Dunăre și Tisa						
Bács-Bodrog	493	282	189	245762	245132	267714
Csongrád	131	63	35	223957	131274	143981
Iasz N. K. Szolnok	66	616	206	275277	348050	372423
Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun	688	357	564	709944	681680	906294
Békés	5613	6069	6125	160472	201619	219261
Hajdú	58	86	90	169426	148157	160613
Szabolcs	1735	73	212	194388	285023	316765
Ugocea	8419	9270	9750	23317	35702	42677
Ceanad	11682 *	13985**	14046 ***	79297 *	103242 **	108621***

JUDEȚUL	1880		1900		1910	
	Gr.-catolici	Gr.-ortodocși	Gr.-catolici	Gr.-ortodocși	Gr.-Catolici	Gr.-ortodocși
Bács-Bodrog	8552	121982	10193	113995	10965	118764
Csongrád	230	1267	217	324	207	418
Iász N. K. Szolnok	208	209	430	189	495	344
Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun	1544	5671	1083	4047	2609	4928
Békés	369	7149	773	7870	748	8374
Hajdú	9986	278	11486	127	12681	269
Szabolcs	39829	346	56515	128	63353	164
Ugocia	41808	9	52417	14	57550	48
Ceanad	4133 *	13679*	4520 **	16567 **	4438 ***	16851***

* Long L. és Jehefallusy I, *Magyarország népességi statisztikája*, Budapest, 1884, pp. 113-15, 161-13.

** *A magyar korona országainak 1900-évi népszámlálása*, Budapest, 1902, I-II.

*** *A magyar szent korona országoinak 1910-évi népszamlálása*, Budapest, 1912, vol. I-II.

www.dacoromanica.ro

Dacă până la 1918 situaţia elementului românesc din actuala Ungarie a fost grea, după tratatele de pace şi fixarea frontierelor actuale a ajuns de-a dreptul desastroasă. Desnaţionalisarea lui se săvîrşeşte azi văzînd cu ochii an de an. Pe teritoriul Ungariei actuale, la 1910, se aflau aproximativ 60.000 65.000 Romîni. Zece ani mai tărziu, după publicaţiile oficiului statistic ungar referitoare la recensămîntul din 1920, sînt recunoscuţi oficial numai 23.760 de Romîni, iar în recensămîntul din 1930 sînt trecuţi abia 16.221 de suflete. În interval de zece ani, — 1920-1930, — s'au pierdut oficial 7.539 de suflete româneşti [1].

Metodele întrebuinţate după războiu de către Statul unguresc pentru desnaţionalisarea fraţilor noştri sînt tot aceleaşi care au fost puse în practică înainte de 1918: acuma însă sînt aplicate fără niciun menajament. Falsificarea datelor statistice este o preocupare constantă a oficialităţii ungureşti acum cînd caută să înfăţişeze situaţia etnică a Statului cît mai unitară.

Minoritatea românească din Ungaria actuală până la 1918 avea treizeci şi şapte de şcoli poporale greco-ortodoxe şi greco-catolice, clădite şi susţinute cu banul muncit din greu al ţăranului. În judeţul Bihor, — partea rămasă în Ungaria, — existau şcoli româneşti în următoarele sate: Almoşd (Almosd) şcoală confesională românească cu un învăţător; Adony (Adoni) o şcoală şi un învăţător romîn; Bogomir (Bogomer) o şcoală confesională şi un învăţător romîn; Cocad (Kakad) o şcoală şi un învăţător romîn; Leta-Mare (Nagy-Letha) o şcoală confesională şi un învăţător romîn; Pocliu (Pacsay) trei şcoli confesionale romîne şi trei învăţători Poleu (Hosszu-Palyi) o şcoală confesională şi un învăţător.

Alte şcoli confesionale se mai aflau până în 1918 în următoarele localităţi româneşti rămase azi peste hotarul apusean în Ungaria: Ciegled (Cseglöd, jud. Satul-Mare) o şcoală şi un învăţător romîn, Uifalău (Csenger-Ujfalú, jud. Satul-Mare) o şcoală confesională şi un învăţător romîn, Macău (Makó) o şcoală confesională şi un învăţător romîn, Abrani (Nyir-Abrany, jud. Hajdú) o şcoală şi un învăţător romîn, Aciad (Nyiacsad) o şcoală şi un învăţător romîn, Porcialma (Pocsalma) o şcoală şi un învăţător romîn [2]. După războiu, de pe urma decretelor ministeriale referitoare la

[1] *Observator*, Bucureşti, anul III, no. 1.
[2] *Ibid.*, 1936, no. 11.

www.dacoromanica.ro

învățămîntul minoritar, Romînii au rămas fără nicio școală. Vechii învățători confesionali romîni din aceste parohii au fost alungați și înlocuiți cu dascăli unguri, cari predau toate materiile de învățămînt numai în limba ungurească. Din unele parohii, — douăzeci și șase, — pănă și preoții au fost scoși, numindu-se în fruntea credincioșilor păstori spirituali unguri [1].

Pănă în anul 1935 existau în Ungaria trei tipuri de școli minoritare, A, B, C. În tipul prim și secund, A și B, învățămîntul se basa pe principiul celor două limbi: maghiară și minoritară. Tipului C îi aparțineau toate școlile minoritare, în care toate subiectele se predau în limba maghiară, afară de limba maternă [2].

Cele mai numeroase școli minoritare erau cele care aparțineau tipului C. Populația minoritară din Ungaria n'a îndrăznit să ceară înființarea școlilor de tipul prim, fiindcă era expusă prin astfel de cereri la un întreg șir de persecuții, așa încît decretul ministerial care instituie aceste tipuri de școli minoritare fixate prin decretul Ministeriului Educației ungar no. 4800 din 1923 a rămas literă moartă.

Astăzi școli primare în Ungaria cu altă limbă de predare decît cea ungurească nu există. Ordonanța guvernului unguresc din 1935, referitoare la reglementarea învățămîntului primar, nu recunoaște un învățămînt minoritar, ci distinge numai școli bilingve primare. După acest sistem, în școlile primare din localitățile unde se află și populație minoritară, instrucția se face împărțită în două: anume, în clasele I-III, se predau în limba maternă a elevilor: limba maternă și, apoi geografia Statului, matematica, istoria națională, i iena, gospodăria și desemnul, iar limba maghiară, geografia, istoria, educația civică, cîntul și gimnastica se predau în ungurește [3].

În clasele IV-VI instrucția se face invers: materiile predate în clasele I-III în limba maternă, se predau acum în ungurește, iar cele predate în ungurește sînt predate în limba maternă. Excepție face numai gimnastica și musica, care sînt predate pentru toate clasele primare numai în ungurește.

Învățătorii sînt datori, conform instrucțiilor guvernului, să înfățișeze cît se poate la mai materii situația Ungariei actuale,

[1] *Ibid.*, no. 4.
[2] *Ibid*, no. 4.
[3] *Ibid.*, no. 6.

www.dacoromanica.ro

arătînd marile nedreptăți făcute Statului prin fixarea frontierelor și răpirea atîtor teritorii care au fost cedate Statelor vecine.

Cursurile școlilor primare încep și sfîrșesc cu rugăciunea: „Ungaria mutilată nu e țară, Ungaria întregită e un paradis". Rugăciunea de fiecare zi a elevilor din școlile secundare este: „Cred în Dumnezeu cred în dreptatea veșnică dumnezeiască, cred în învierea Ungariei" [1].

Toată educația școlilor primare este străbătută de cel mai șovinist spirit iredentist. „Școala nu trebuie să ia cunoștință de Ungaria mutilată. A instrui elevii ori a-i face a învăța despre teritorii pierdute e o trădare de patrie, pentru că aceste teritorii sînt numai ocupate, iar caracterul definitiv al acestei ocupații nu-l putem recunoaște niciodată" [2].

Fiind vorba de învățămîntul secundar minoritar, el nu există supt nicio formă în Ungaria actuală. Cu toate aceste opreliști puse în calea învățămîntului primar și secundar minoritar din Ungaria, totuși Statul vecin înfățișează Romănia ca țara unde minoritățile sînt zugrumate supt raportul instrucțiunii, pe cînd Ungurii sînt dați drept martirii tratatelor de pace.

Alături de Școală, Biserica este al doilea factor care lucrează cu cele mai puternice arme pentru maghiarisarea Romînilor din Ungaria. Parochiile gr.-catolice romîne sînt supuse episcopiei maghiare de Hajdú-Dorogh. În cele mai multe biserici românești, serviciile divine se oficiază azi numai în limba ungurească, la predici și pastorație e întrebuințată numai această limbă, ba chiar și liturghia, contrar canoanelor și dispozițiilor Scaunului Roman, se săvîrșește aproape peste tot numai în ungurește, rostindu-se doar formula consacrării în limba vetero-greacă. Romînii din cele 34 parohii rămase în Ungaria (18 gr.-ort. și 16 gr.-cat.) sînt lipsiți de mîngîierea învățăturii divine ascultate în limba lor. În cele 18 parohii ortodoxe se află abia cinci preoți, iar restul de 13 sînt lipsite de duhovnici. Cele 16 parohii greco-catolice romîne n'au decît trei preoți; restul e lăsat pradă episcopatului greco-catolic maghiar de Hajdú-Dorogh [3]. Opera nefastă a acestei episcopii se vădește pe zi ce trece, căci pănă la 1935 a putut maghiarisa complect populația românească din localitățile: Beretyó, Csekmen, Ugra, Chumbulkút,

[1] *Ibid.*, 1935, No. 2.
[2] *Ibid.*, 1935, No. 2.
[3] *Ibid.*, No. 37.

www.dacoromanica.ro

Letha, Artand, Komandi, Csenger, Gacsaly, Nagygcez, Patyod, Rozsaly, Tiukod, Ura, Doroy, Balkany, Simon, Nagy-Kálló, Ujfelertó, Abrany şi altele [1].

Desnaţionalisarea Romînilor din aceste parohii s'a putut face cu uşurinţă, fiindcă episcopia greco-catolică maghiară de Hajdúdorogh întrebuinţează ritul oriental, tradus pe de-a'ntregul în ungureşte, aşa că populaţia românească a rămas formal legată de Biserica strămoşească, schimbându-i-se doar limba rituală. Mulţi din preoţii romîni, semnalînd pericolul acesta, au căutat să se opună chiar cu forţa contra introducerii limbii ungureşti în biserică. A intervenit însă Statul, care i-a alungat din sate, şi în locul lor a adus preoţi ruteni, cari săvîrşesc toate actele cultului divin numai în ungureşte [2].

Maghiarisarea Romînilor ortodocşi din Ungaria actuală a început în oarecare măsură încă de prin anul 1900. Credincioşii ortodocşi din parohiile mai expuse fiind maghiarisaţi şi nemai putîndu-şi susţinea bisericile, erau ademeniţi de către diferiţi agenţi ai Ministerelor ori de către organele administrative să se îndrepte către Guvernele ţării, cerînd ca ele să li vină în ajutor. Acestea atîta aşteptau ca să poată pune piciorul în parohiile româneşti greco-ortodoxe.

După războiu, Statul unguresc a întemeiat aşa-numita „Biserica naţională greco-orientală maghiară". Pănă la înfiinţarea ei n'a existat în Ungaria şi nu s'a pomenit niciodată în niciun act public vre-o Biserică greco-ortodoxă maghiară pe teritoriul acestui Stat. Ea este opera revisionismului unguresc, alcătuită de către Guvernele ţării, cu scopul de a desnaţionalisa în timpul cel mai scurt pe cei 50.000 de Romîni şi Sîrbi din Ungaria [3].

În fruntea noii Biserici a fost aşezat Ştefan Németh, instalat în parochia Szentes cu concursul autorităţilor maghiare, după ce şi-a luat angajamentul că va maghiarisa pe toţi Romînii şi Sîrbii din Ungaria.

Ştefan Németh, avînd la spate autoritatea Statului, a declarat toate parohiile româneşti drept parohii greco-ortodoxe maghiare, apoi a convocat un congres bisericesc la Szentes, care, fiind pre-

---

[1] *Ibid.*, No. 35.
[2] *Gazeta antirevisionistă*, 1935, no. 5.
[3] *Observator*, Bucureşti, 1936, n-le 2 şi 5.

www.dacoromanica.ro

gătit prealabil, l-a ales episcop al noii „Biserici greco-ortodoxe maghiare".

Guvernul unguresc a recunoscut această alegere, însă Patriarhia din Constantinopol, informată la timp prin protestul Bisericilor ortodoxe din România şi Iugoslavia, nu i-a recunoscut calitatea de episcop.

De şi falsul episcop a fost înlăturat pentru un moment din fruntea Bisericii greco-ortodoxe maghiare, totuşi această Biserică există şi este recunoscută de către Guvernele ungureşti ca singura legală şi cu drept de funcţionare în Stat.

I se va căuta în curînd un alt episcop, care să grăbească cu un ceas mai de vreme maghiarisarea Romînilor greco-ortodocşi din Ungaria. În anul 1935 un oarecare I. Rusko a alcătuit, tot cu concursul oficialităţii ungureşti, la Budapesta o parohie ortodoxă maghiară, pentru a desnaţionalisa cu ajutorul ei pe Romînii şi Rutenii aflători în Capitala Ungariei.

Presă românească în Ungaria actuală nu există, iar publicaţiile româneşti, — cărţi, reviste şi ziare din România, — nu pot pătrunde peste frontiera apuseană, şi, de cumva, prin cine ştie ce miracol, ajung în satele acestor fraţi înstrăinaţi şi autorităţile prind de veste, publicaţiile sînt confiscate, iar proprietarii lor înfundă temniţa ori se trezesc cu procese costisitoare intentate contra lor, pentru atentat la siguranţa Statului. Organele administrative ungureşti, cu ocasia recensimintelor de populaţie făcute din zece în zece ani, trec în rubrica „Unguri" pe toţi Romînii cari declară că vorbesc şi cunosc limba maghiară. Aşa s'a ajuns la cifra dată de recensimîntul unguresc de la 1930, după care numărul Romînilor din acest Stat este abia de 16.221, de şi la 1918 oficial erau recunoscuţi peste 50.000 de Romîni în Ungaria.

Orice nume de persoană sau localitate care ar trăda o origine românească este înlocuit prin altele, veritabile ungureşti. Conducătorii Statului caută să desăvîrşească această operă a maghiarisării numelor de familie cît mai grabnic, ca astfel să poată înfăţişa lumii icoana „Ungariei unitare". Statul prin comisiuni anume alcătuite a tipărit un catalog care cuprinde peste o mie cinci sute de nume vechi ungureşti. Acesta apoi a fost trimes tuturor instituţiilor publice, ca să ştie ce nume să dea persoanelor nemaghiare care cad în sfera activităţii lor.

Iată ce mărturiseşte unul din cei mai aprigi adepţi ai maghia-

www.dacoromanica.ro

risării tuturor numelor de familie: „Am pierdut trei șferturi din țară și, la opera de mutilare a ei, au fost utilisate contra noastră și numele străine de pe monumentele funerare.

„Ce mai așteptăm ?

„Întâia datorie națională este să devenim Maghiari prin numele nostru. La Trianon am pierdut zece milioane de nume și numiri ungurești. Trebuie să facem tot posibilul ca în patria îngustă de azi să redobîndim ce am pierdut[1]."

Acestea sînt, în cîteva cuvinte, trecutul și rosturile elementului românesc din Ungaria de azi, care se află într'o situație atît de grea supt raport etnic, de oare ce este în plin proces de maghiarisare.

Întrebarea este: s'a făcut ceva de către oficialitatea Statului nostru, de la războiu și pănă azi, pentru salvarea de la totala dispariție etnică a fraților noștri de peste frontiera apuseană? Răspunsul este categoric: nu.

Pe cînd minoritarii unguri în cadrele României Mari se bucură de toate avantagiile și privilegiile tuturor legilor, ba unii din ei, — și nu sînt puțini aceștia —, sînt mai favorisați cu mult decît Romînii, pe atunci frații din Ungaria sînt striviți supt călcîiul unui șovinism bolnăvicios.

Datoria noastră a tuturor este, cu orice ocasie, să căutăm a cunoaște cît mai bine supt toate raporturile viața Romînilor de peste granițile actuale a țării și apoi să atragem atenția organelor cu răspundere din Stat, pentru ca ele, pe cale de raporturi diplomatice, pe basă de complectă egalitate de drept și etnică, să caute a crea o situație cît mai suportabilă acestor frați desfăcuți de tulpina neamului și răsfirați în mijlocul masselor de străini unde i-au aruncat zarurile sorții.

Altfel, în curînd aceste insule ale romînismului de peste hotare vor dispărea cu totul supt raportul etnic, fără să mai fie menționate ca unități de limbă și rasă deosebite de către națiunile dominante din Statele unde-i aflăm azi împrăștiați, iar amintirea lor va aparține, în viitor, numai unui trecut istoric.

---

[1] *Observator*, 1935, no. 21.

www.dacoromanica.ro

Ediţii de documente şi ipotese istorice

Răspuns d-lor Gr. Nandriş şi C. Necşulescu

Am avut ocasia să mă ocup cîndva de două lucrări recente: una se datoreşte d-lui profesor Grigore Nandriş (*Documente slavo-romîne din mănăstirile Muntelui Athos* Bucureşti 1936-1937), recensată de mine în *Revista Istorică*, XXIV (1938), pp. 162-5; cealaltă este a d-lui Constantin Necşulescu *(Ipotesa formaţiunilor politice la Dunăre în sec. XI*, în *Revista Istorică Romînă*, VII (1937), pp. 122-51), de care m'am ocupat în articolul nostru *Despre vechile formaţiuni politice româneşti la Dunărea-de-Jos*, tot în *Revista Istorică*, vol. cit., pp. 78-87. Respectivii autori găsesc cu cale să „rectifice" afirmaţiile mele în două „studii": d. Nandriş, în articolul *Cu privire la editarea documentelor slavo-romîne*, publicat în *Revista Istorică Romînă*, VIII (1938; apărut în Iunie 1939), pp. 48-55 (răspuns comun pentru mine şi pentru d. Ilie Bărbulescu); d. Necşulescu în revenirea: *În legătură cu „Vechile formaţiuni politice româneşti la Dunărea de Jos". — Răspuns d-lor A. Sacerdoţeanu şi N. Bănescu*, adăpostită tot acolo, pp. 157-65.

Mă interesează totdeauna criticile recenseńţilor miei, de la cari aştept, cum e şi normal, o observaţie, o îndreptare, o suggestie dreaptă, care să mă poată pune în situaţia de a vedea mai bine adevărul pe care-l caut. Din acest motiv nu răspund niciunuia, chiar cînd sînt nedrepţi; prefer să lucrez liniştit mai departe. De data aceasta, mă văd silit să ies din reserva pe care mi-am impus-o şi răspund recenseńţilor recensiilor mele. Şi o fac aceasta, nu fiindcă sînt din cale afară lipsite de bună credinţă şi ocolesc prea mult obiecţiunile ce am făcut şi nici fiindcă prin tăcere aş da impresia că au dreptate, ci pentru că preţuiesc locul în care şi-au găsit ospitalitatea observaţiile mele şi respect foarte mult pe cel care li-a dat-o.

I.

Iată ce am de spus cu privire la întîmpinarea d-lui Nandriş, care are meritul de a face observaţii în legătură, cel puţin în parte, cu ce am obiectat eu.

Începe cu problema *limbii documentelor*: „D. A. Sacerdoţeanu declară sentenţios că „nu găseşte cu cale să discute această chestiune"» (p. 48); „deci, pentru că d-sa nu găseşte cu cale să

www.dacoromanica.ro

discute, trebuie să aşteptăm pînă ce va găsi cu cale s'o facă" (p. 49). În recensia mea n'am declarat „sentenţios" ci numai că nu mă interesează această chestiune, de aceia nu găsesc cu cale nici acum să o fac. Dar îmi păstrez părerea că limba documentelor din toate ţările româneşti trebuie studiată paralel şi că trebuie avute în vedere cancelariile, şcoala şi originea diecilor. Am avut impresia, pe care o păstrez, că unele documente din colecţia discutată provin de la destinatari. În casul acesta, mai poate fi vorba de limba cancelariilor noastre? Spuneam însă că „nu se poate susţinea cu precisie care este caracterul limbii slave a documentelor noastre" (p. 162).

D. Nandriş răspunde la aceasta: „Numai, nu ştiu ce să facem cu atîţia istorici şi filologi cari au îndrăznit pînă acum să-şi spuie cuvîntul în această chestiune" (p. 49). Poate că nu-i cunosc şi eu pe toţi, ca d-sa, şi-mi mărturisesc ignoranţa. Dar de ce nu-i numeşte? Îl rog atîta numai: să ni spună măcar doi filologi sau doi istorici cari sînt de acord în această privinţă şi suficient de documentaţi ca să ne convingă. În sprijinul îndoielii mele asupra acestui lucru, „atîtor istorici şi filologi" li aduc o mărturie dintre cele mai convingătoare: „limba cancelariilor domneşti din Muntenia şi din Moldova, care a preocupat pe istorici şi pe filologi, *care nici pînă astăzi nu a încetat de a fi obiect de discuţie*" (sublinierea noastră). Cred că e categorică şi dreaptă. Dacă d. Nandriş, care ştie tot şi aprofundat, îşi dădea puţină osteneală, o afla uşor. Îi aparţine, şi se află în *Documente slavo-romîne*, p. 8.

D. Nandriş îmi cere să mă „dumiresc" asupra obiectivelor şi metodelor de investigaţie ale filologiei şi lingvisticei (p. 49). Le cunosc, cel puţin în parte, şi sînt „dumirit" pentru atîta cît îmi trebuie. Am impresia că nu tot aşa e casul cu d-sa, care declară: „Documentele slavo-muntene, editate în acest volum" au „influenţe sîrbeşti" în limbă, însă aceasta nu este „sîrbească" (p. 8), căci „în Muntenia limba întrebuinţată în documente este cea medio-bulgară" (p. 9); în schimb, în Moldova limba slavă a venit prin filiera rusă, „însă nu poate fi numită rusească" (p. 12), fiind tot „limba veche slavă" venită acolo „din patriile ei adoptive" (p. 13). Conclusia acestei „dumiriri", pentru cel care ceteşte *Introducerea* d-lui Nandriş rămîne aceiaşi: *uite-o, nu e.* În adevăr, d-sa nu este „sentenţios".

În ceia ce priveşte *tehnica editării*, d. Nandriş este şi mai limpede: „D. A. Sacerdoţeanu în schimb este scurt, tratează problema de sus, nu

www.dacoromanica.ro

are nicio îndoială, ştie tot şi ce nu admite d-sa este eresie" (p. 51); şi: „Această inovaţie (a liniilor deasupra literelor) îl oboseşte pînă la desperare pe d. A. S. (p. 163) şi nu putem decît să regretăm că n'am putut ţinea socoteală de oboseala şi de enervarea d-sale" (p. 52).

Oboseala şi *enervarea* mea mi-am manifestat-o în modul acesta: „o inovaţie pe cît de nepractică, pe atît de inutilă..., care devine obositoare pînă la desperare" şi am numit-o „pedantism inutil", expresie luată de la d-sa (p. 6), şi nu din „alt context", ci din cap. *Tehnica editării:* „am evitat însă pedantismul inutil, care ar fi îngreuiat lectura prin redarea greşelilor evidente din original". Ne vedem siliţi să repetăm şi acum că în adevăr n'a făcut altceva decît pedantism inutil. Ceva mai mult: *a îndreptat textele tocmai unde nu trebuia.* În această privinţă recunoaşte că am „o aversiune mai blîndă şi despreţuitoare" (p. 52) şi ţine să-mi dea o explicaţie (p. 53). Acum îmi pare rău şi mă întreb cum de am putut să fiu *mai blînd*, căci observaţiile mele *rămîn*, chiar dacă e vorba de „critică goală şi pretenţioasă" (p. 53). Totuşi, aducînd acele observaţii, eram în bună companie. Le formula de mult şi A. Giry, *Manuel de diplomatique*, I, Paris 1925, p. 379: „La première précaution à prendre est de reproduire fidèlement la graphie des noms de lieu, de ne faire jamais, et sous aucun prétexte, de correction même à une faute évidente de scribe, de noter, s'il y a lieu, les abréviations, toutes les fois au moins que leur interprétation présente quelque difficulté ou peut laisser place au doute". Regula e generală, şi o cerem şi noi de la toţi cei cari îşi dau samă de importanţa documentelor. Pentru acelaşi lucru rugăm pe d. Nandriş să nu se supere că-l punem să cetească şi pp. 339-45 din revista unde îşi publică apărarea. E nota: *Metoda de publicare a documentelor*, expusă de d. P. P. Panaitescu, pe care o credem îndreptăţită să fie luată în samă chiar şi de d-sa.

În ceia ce priveşte lecţia de „probitate profesională" (d. Nandriş este un *bun* „profesionist" al editării de documente), îmi aruncă: *sutor ne supra crepidam.* Totuşi trec peste „papuc" şi repet: dacă ţine atît de mult la probitate şi nu vrea să arăte că obiecţiunile din ziarul *Epoca* sînt îndreptăţite, să ni explice cel puţin de ce în 1936 (data de pe foaia de titlu) găseşte de cuviinţă să arăte numai că documentele acestea sînt „publicate" de G. Nandriş, iar în 1937 (data de pe copertă; deci cartea n'a apărut odată cu arti-

www.dacoromanica.ro

colul mieu despre Hariton, de care îmi pare rău că s'a pierdut), socoteşte potrivit să adauge: „după fotografiile şi notele lui Gabriel Millet"? Şi, în sfîrşit, de ce nu răspunde nimic la întrebarea mea dacă documentul boierului Aldea din colecţie (supt no. 44) era cunoscut la data publicării, fie 1936, fie 1937? Ori numele d-lui St. Nicolaescu şi ediţia pe care a dat-o în *Domnia lui Alexandru-Vodă Aldea*, Bucureşti 1922, p. 15, nu trebuia să figureze şi în ediţia sa, mai ales că îl datează altfel? Să mi se dea voie să întreb dacă aceasta este probitate.

La cele două obiecţiuni ale mele, de cetire inexactă, d. Nandriş răspunde că „principial" n'au complectat formulele (p. 54). Eu am spus însă că nici *n'a cetit bine*, şi o repet. Dacă pentru оүгrwрр-скоıо mărturiseşte că „totuşi cuvîntul există clar şi neîndoielnic" (pp. 54-5), nimic nu era mai firesc decît să ni dea o reproducere fotografică a documentului, ca să vedem şi noi că în adevăr „e o greşală a grămăticului" (p. 55; v. însă mai sus şi observaţia lu Giry). De ce n'a făcut-o? Obişnuia altă dată să o facă (cf. ale sale *Patru documente de la Ştefan-cel-Mare*, Academia Română, *Mem. Sect. Istor.*, VIII (1928), unde doc. no. IV nu e din cancelaria vestitului Domn). De data aceasta, s'a temut de lectura vre-unui paleograf, chiar neprofesionist? Pănă la această probă să-mi dea voie să rămîn consternat, sau „patetic şi sentenţios" (p. 54), fiincă noi credem mai departe că Mihai Viteazul nici la 1594, şi nici altă dată, n'a fost „Domn a toată Ţara Ungurească".

Poate că recensia mea să nu fi „contribuit cu nimic la procesul adevărului" (p. 55), însă asigur pe d. Nandriş că n'are nicidecum un caracter „personal". Se referă pur şi simplu la ediţie, care este, cum am arătat-o, fundamental greşită din punct de vedere paleografic şi inacceptabilă din punct de vedere tehnic. Poate să se supere din nou d. Nandriş şi poate să ni aducă iarăşi în faţă mărturiile sale personale că a cetit bine (p. 55), dar, pănă nu ni va da o reproducere a documentului în discuţie, să vadă şi alţii de partea cui este dreptatea, rămînem la toate părerile noastre arătate în mod public. Epitetelor cu care ne încarcă pe noi ca persoană: „sentenţios", „scurt şi categoric", „ştie tot", „oboseala şi enervarea d-sale", etc., li răspund cu acelea pe care le-am dat ediţiei d-sale încă de la început, din care nu am nimic de retractat. Ediţia îşi păstrează mai departe dreptul de a fi pretenţioasă şi sub-mediocră.

www.dacoromanica.ro

II.

D. Necşulescu, prin felul cum îşi caută motivele de răspuns, prin lipsa totală de înţelegere a tot ce poate fi mai elementar, nu mă îndreptăţeşte întru nimic să-i dau un răspuns. Însă ieşirile sale, făcînd buchet cu ale d-lui Nandriş în locul unde se publică, şi pentru a atrage luarea aminte a cercetătorilor asupra impostorilor în ştiinţă, cari din nefericire îşi găsesc bun adăpost, îmi calc pe inimă şi-mi pierd timpul ca să-l demasc. Aceasta însă odată pentru totdeauna.

D-sa mă crede că am devenit „furios" fiindcă „n'a văzut" voevozi romîni la Dunărea-de-Jos în secolul al XI-lea şi caut să prelungesc „viaţa închipuitelor voevodate româneşti" (pp. 157-8) de acolo. Din fire mă ştiam că nu sînt furios; e vinovat că m'a adus în starea aceasta. Cu atît mai mult nu puteam fi furios dacă d-sa n'a văzut acolo nimic, de şi se putea vedea ceva, atît în izvoare, cît şi la interpretatorii lor.

Încheierea mea în recensie era aceasta: „autorul nu ajunge la nicio conclusie nouă", scriind „o lucrare inutilă" (p. 87). O menţin, fără supărare, şi după ce primesc răspunsul d-sale, de a cărui furie nu mai încape nicio îndoială. Şi o menţin cu atît mai mult, cu cît o mărturiseşte şi singur. Atacînd recensia mea şi a d-lui profesor N. Bănescu, ni spune să fi recurs la materiale noi, „à l'aide desquels ils puissent nous convaincre de l'existence des prétendus voïvodats roumains. Au contraire l'un et l'autre se contentent de critiquer la forme et ne prennent pas en discussion le fonds de la question. Aucun de mes arguments n'a pu être ébranlé. Donc mes conclusions s'imposent" (p. 174).

Se vor fi impunînd aceste conclusii, dar noi, discutînd chiar fondul (rediscutat de d. Necşulescu la paginile 159-162), am arătat că existenţa Pecenegilor la Dunăre a fost dovedită *de alţii mai înainte* (lucru de altfel foarte uşor), iar formaţiile politice de acolo au mai fost discutate supt diferite forme, *tot mai înainte*, şi că şi „ipotesa" d-sale a mai fost formulată (p. 86). Mai era necesar să discutăm *fondul*, care se resumă la aceasta, cînd el nu-i aparţine? Doreşte d. Necşulescu să-i spunem al cui este? O ştie destul de bine; dacă a uitat-o, să caute în notele ce va fi folosit. Îi dăm totuşi o îndrumare, una singură şi edificatoare, asupra felului cum a lucrat. Să recetească articolul său (p. 134) şi va vedea acolo o trimetere la studiul d-lui G. Brătianu, care, la locul indicat, nu

www.dacoromanica.ro

spune ce spune d-sa că spune, fie şi „în treacăt", ci ceia ce scrie limpede în *Vicina*, p. 17 şi mai ales p. 52, ca să nu ne referim decît la acest studiu subtil transplantat de d. Necşulescu în patrimoniul său. In ceia ce priveşte *materialul nou* pe care-l cere, îl va vedea la timp potrivit, aşa cum trebuie.

Dar să mergem mai departe. Am spus (p. 78) că expunerea istorică (anii 893-1014) e lipsită de cronologie. Mi se răspunde că nici eu nu o respect. Nu e o motivare pentru d-sa dacă s'ar întîmpla şi la mine, dar „cronologia" mea, Gelzer şi apoi Constantin Porfirogenetul (p. 83, nu „ceva mai jos, p. 63", care nu este la mine), se referă la „bibliografia" citată de d. Necşulescu, unde am socotit că *monografiile de temeiu* trebuie să primeze, alăturîndu-li-se izvorul principal. Cum le foloseşte d-sa? Iată succesiunea la *Themă şi strateg* (p. 123 din prima lucrare): Constantin Porfirogenet, Rambaud, „împăratul scriitor" (= Constantin Porfirogenet), Gelzer. D. Necşulescu, aruncă cu pietre în ograda vecinului (p. 158), care este curată, pentru că au năpădit-o buruienile pe a d-sale!

D. Necşulescu spune că Tyrach n'a fost supt protecţia bizantină şi accentuiază: „supt protecţia imperiului bizantin nu era decît Keghen", iar eu, care cunosc „toată literatura în legătură cu năvălirile turco-mongole" (ferească Dumnezeu!), „nu cunosc acest simplu episod din istoria Pecenegilor!", fiindcă „Cedren era mai în măsură să cunoască istoria Pecenegilor decît d. Sacerdoţeanu. Să-i acordăm mai multă încredere" (p. 158). N'am pe Cedren la îndemînă ca să controlez o afirmaţie atît de categorică. Dar să cred oare că e cinstit d. Necşulescu, măcar *în ceia ce spune aici*, cînd sare în spatele nefericitului Cedren? Atunci, mărturisesc fără reserve că am fost indus în eroare, cînd l-am făcut pe Tyrach şef peceneg trecut „supt protecţia bizantină", de aceste ignobile aserţiuni: „Tyrach... cu un număr mare de credincioşi depun armele şi se supun Bizanţului. Împăratul îi aşează în ţinuturile pustii ale Bulgariei, iar Tyrach cu mai mulţi nobili (140, după cronicarul bizantin), duşi în Capitala Imperiului, au fost creştinaţi şi împodobiţi cu onorurile cuvenite". Crede în ele d. Necşulescu? Îi aparţin. Se găsesc în prima lucrare (p. 128), aceia pe care am recensat-o, iar cronicarul bizantin e „Cedren, vol. II, p. 587", citat tot acolo. Cu ce îşi sporeşte d-sa valoarea aserţiunilor uitate? Ori este atît de convins (ce interese urmăreşte?) de ce ştie sigur, încît uită ce

www.dacoromanica.ro

spune de la un loc la altul, ori are arta (netăgăduită) de a ceti în o mie de feluri acelaşi text... bizantin. În casul întâiu este un singur remediu: vindecarea amnesiei (şi eu nu sânt medic); în cel de al doilea, să meargă la Delphi, la tălmaci de oracole.

Mă întreabă d. Necşulescu ce fac: *ştiinţă pură* sau *reclamă* (p. 158), cînd mă ocup de opera d-sale, operă care „s'a impus". Răspund: fac pe cea d'intâiu cînd „îl verific" şi pe cea de a doua cînd „îl impun" ca impecabil stilist al formei şi al gîndirii. În tot casul e bine că a luat cunoştinţă de cartea mea despre Tatari. Poate afla acolo, cum am mai spus-o (p. 83), cel puţin existenţa unei bibliografii necesare şi „preocupărilor" d-sale.

Întrebam pe d. Necşulescu (pp. 79-80) —, şi o fac din nou acum —, dacă Turcii selgiucizi erau sau nu avangarda Pecenegilor, şi-i dădeam o lămurire simplă, ca pentru orice om al lui Dumnezeu, de ce e aceasta. Drept răspuns, — şi nu văd legătura —, îmi citează (p. 158) două versuri din Horaţiu (21-22, nu 20-21). E rîndul mieu să-l întreb: *cur urceus exit?* Arta d-lui Necşulescu de a evita răspunsurile, chiar şi cele mai simple, întrece pe bietul Horaţiu, amestecat în sfîrşit în avangarda Pecenegilor.

D. Necşulescu mă învinovăţeşte că-i schimb textul, fapt pe care îl consideră „acusaţie gravă" (p. 160), cînd spune că „toţi cei cari au folosit pasagiul din Ana Comnena, necunoscînd temeinic limba grecească (cf. p. 138), l-au tradus greşit" (p. 81), şi roagă pe cetitor să deschidă la pagina indicată de mine *pentru necunoaşterea temeinică a limbii greceşti* şi să vadă ce a spus d-sa. Totuşi, ca să nu obosească pe cetitor, îşi ia obligaţia să facă singur operaţia şi constată: „numai în n. 1, p. 138, I. Ferenţ utilisează traducerea latină a textului grecesc" (p. 160). Deci nimeni în afară de acesta, ceilalţi ştiind greceşte. Necrezîndu-l pe cuvînt, — şi pe d. Necşulescu nu-l mai pot crede; cf. casul cu Tyrach şi Cedren, — deschid şi eu lucrarea d-sale. Acolo văd că la nota 1 sînt arătaţi *toţi* cei care s'au ocupat de textul respectiv *(toţi* cei cunoscuţi de d. Necşulescu) că deci nu e vorba numai de I. Ferenţ, cînd nota începe cu d. Iorga şi continuă cu dd. Bănescu, Brătianu, Drăgan, Vasilievschi), Engel şi sfîrşind cu Ferenţ. Iată cine sînt cei cari nu ştiu greceşte şi trebuia să li-o dovedească d. Necşulescu, care nu apelează la traducerile latine. Acum, mă întreb: cine schimbă textele, ca să-i aducem aceluia „acusaţia gravă", şi cum să calificăm procedeul?

www.dacoromanica.ro

D. Necşulescu mărturiseşte că „din necercetarea temeinică“ a izvoarelor (p. 162) ceilalţi istorici au ajuns la conclusii greşite. D-sa, neurmîndu-li exemplul şi studiind temeinic „cele 10 pasaje“ din Ana Conmena (p. 159), a ajuns la conclusia că barbarii de la Dunăre erau Pecenegi. Sînt suficiente „10 pasaje“ dintr'o operă [1], în care, de altfel, nu se vorbeşte numai de Pecenegi, ca să se tragă o conclusie, cînd mai sînt încă atîtea izvoare? Cetitorul poate aprecia argutia.

D. Necşulescu zice: „mă acusă (adecă eu) că pentru Bulgari nu arăt nicio istorie de ansamblu, iar la p. 83 nota 5 spune: nu sînt nici cele arhi-cunoscute Jreček *(sic)*, Zlatarski, etc.“ (p. 162). Dar, la pp. 82-3, arăt pe capitole ce a utilisat: „Pentru Bulgari, Gibbon, Jireček şi Zlatarski“... Nota la care se referă priveşte mai noua şi documentata *Geschichte der Serben*, unde se dau amănunte tocmai asupra acestei epoci. Ştie oare că există? *Geschichte der Bulgaren*, citată o singură dată pentru distrugerea ţaratului lui Samuil, deci *nu pentru epoca în discuţie*, ne îndoim că a folosit-o direct. Corectitudinea d-lui Necşulescu se vădeşte odată mai mult cînd îmi trunchiază afirmaţiile.

Întrebîndu-l ce părere are d-sa despre *temă*, mărturiseşte că „a lămurit“ această chestiune la p. 123, adoptînd explicaţia lui Rambaud (p. 158). La pagina indicată d-sa scrie: „Rambaud susţine că, nemai existînd vechea împărţire civilă, noua împărţire nu putea să aibă decît un caracter militar“. Resultă de aici *adoptarea*, mai ales că urmează citarea lui Constantin Porfirogenitul şi a lui Gelzer? Îi mulţămim acum că întrebarea noastră l-a silit... să se declare.

D. Necşulescu se basează pe izvoare (p. 162) şi crede inutil a alerga la ceia ce numiam eu „formidabila muncă depusă“ pentru a lumina problema năvălitorilor turco-mongoli (cf. p. 158). E şi acesta *un fel* de a vedea problema, pe care însă noi nu-l putem urma. Riscăm, cum e casul la d-sa, să descoperim America a doua oară şi să încurcăm lumea degeaba.

D. Necşulescu constată o nepotrivire între textul şi notele mele de pe pagina 81, unde am „început să fiu enigmatic“ (p. 161). Îmi

[1] La întrebarea mea dacă restabilirea textului este sigură (p. 81, nota 3) îmi răspunde că sînt convins şi eu de aceasta, fără a-mi mai da „altă explicaţie“ (p. 159, nota 1). Repet totuşi întrebarea.

www.dacoromanica.ro

pare rău că am început să fiu şi enigmatic, dar, dacă ar fi căutat să găsească explicaţia lipsei notelor 5 şi 6 de pe aceiaşi pagină, ar fi văzut ca notele 1 şi 2 nu se referă la textul citat de d-sa, ci sînt înseşi notele d-sale din textul folosit de mine, pe care le-am eliminat. D. Necşulescu să atribuie notele mele 1 şi 4 respectiv notelor 3 şi 6 şi să dea lămurirea cerută, care este esenţială pentru caracterisarea afirmaţiilor sale. Recunosc însă greşeala de tipar la „vouer" pentru „d'avouer" (p. 161; la mine p. 82). Pe *sic* îl păstrez totuşi, pentru că nimeni nu *mărturiseşte* adevărul în ştiinţă, ci *îl constată* [1]. Cu greşelile de tipar luptăm cît putem, dar cu buna credinţă a d-lui Necşulescu nu; n'o întîlnim pe teren.

„Prost", adecă fără niciun criteriu de gîndire, şi „inutil" din recensia mea, care îl supără atît de mult pe d. Necşulescu, se referă la *lucrarea* şi nici de cum la *persoana* d-sale. Tot astfel şi „inconştient" (cf. p. 159) are în vedere *metoda* d-sale de lucru, cînd ia citatele de la alţii. Dacă epitetele nu sînt bine alese, şi-mi pare rău că n'am căutat altele în dicţionare, cel puţin d-sa trebuia să fie mai fericit în alegerea lor şi să răspundă de unde a luat *dumnicense* în loc de *dubnicense* şi celelalte (v. recensia mea, p. 86). Îmi pare că D. Russo, *Critica textelor şi tehnica ediţiilor*, Bucureşti 1912, pp. 95-6, spune ceva în această privinţă.

Conclusia mea, cu formaţiunile politice romîno-barbare din Dobrogea în secolul al XI-lea (p. 86), cu toate că-l supără pe d. Necşulescu, rămîne. Trebuie să se ţină samă de ele [2], nu pentru că „au spus-o d-nii Iorga şi Bănescu" (p. 162), ci pentru că *au existat*. Să cetească d. Necşulescu din nou *izvoarele* şi se va convinge, dar trebuie să lase la o parte spiritul de oposiţie. Truda sfîrşeşte totdeauna prin a fi ridiculă.

D. Necşulescu găseşte cu cale să răspundă numai la aceste obiecţiuni, aşa cum se vede. Dar la celelalte? Expunerea lipsită de cronologie.

---

[1] „Distinguer le bien du mal, séparer le faux du vrai, est le premier devoir de l'historien", spunea F. Lot, *Les invasions barbares*, I, Paris 1937, p. 10.

[2] Unde vede d. Necşulescu compromis între „formaţiunile politice romîno-barbare" şi „oricare ar fi originea şefilor lor?" (p. 163). Dispare *etnicitatea* Ungariei dacă are de suveran un Angevin? A dispărut China dacă a avut de împărat pe Tatarul Kubilai? Au dispărut Grecii, Bulgarii şi Sîrbii dacă li-a fost conducător suprem Sultanul? Pentru a înţelege aceasta mai trebuie şi altceva decît spiritul de antitesă: sînt necesare cunoştinţe, cît de elementare, de istorie universală, şi ceva mai multă inteligenţă.

www.dacoromanica.ro

stilul: ce este prosperitatea *națională*, cum și cînd părăsesc Pecenegii *locurile pustii ale Bulgariei*, dacă erau sau nu avangarda Turcilor selgiucizi, care era domnul lor de invasie, de ce origine este d. Darkó, unde este expusă părerea lui Kolubinski, de unde știe care erau teritoriile stăpînite de șefii barbari, e material (oriental și occidental) care i-a rămas necunoscut; observațiile: despre *theme* (p. 84), cîți ani are un secol, despre faptul dacă este Vasile Bulgaroctonul ultimul Împărat din familia macedoneană, despre cum face citatele, ce a folosit direct (cf. *Chronicon Dubnicense*, Skylitzes, Bernold, Kolubinski, Rambaud, etc.) și atîtea alte întrebări pe care nu le mai reproducem. La *acestea* trebuia să răspundă.

Nu fac apologia științii pure. Acesta e apanagiul d-lui Necșulescu (cf. p. 131: „patriotismul în știință, rău înțeles"). Citatele mele stau mărturie de ceia ce fac. Dar d-sa n'a înțeles ironia contrastului între axiomele sale, pe care continuu le-am scos în evidență, și felul în care lucrează (cetitorul e rugat să nu creadă că e vorba de *metoda* sa de lucru). Din potrivă, noi credem că rămînem neîntrerupt supuși greșelilor, de aceia și sîntem bucuroși cînd ni le îndreaptă cineva cum trebuie. Cu acest gînd am cercetat și eu întîia lucrare a colegului mieu de Universitate, dar d-sa, în această a doua lucrare, nu răspunde decît la cele de mai sus, care se vede pe ce picioare stau.

Chinuit cumplit de infirmitatea incapacității de a răspunde, d. Necșulescu ține să inaugureze în știință un nou gen. În loc să dea răspunsul la ce este întrebat, face ca Ovreiul strîns cu ușa: la o întrebare răspunde cu alta. Avînd acest strălucit exemplu de urmat, d-sa îmi pune cîteva întrebări cu privire la o lucrare a mea (*Predosloviile cărților românești*, I). Se pare că a avut intenția să arăte cît de neinformat sînt (și eu), cu toate că nu mai sînt la începutul carierei mele istorice[1] (cf. p. 163). Aceste întrebări se referă la unele note „cuvenite" (de unde o fi scos cuvîntul, de-l pune în ghilimele?) din broșura mea. Le luăm pe rînd.

Mă întreabă de ce la explicații (p. 126) nu amintesc cuvîntul *evangheliar*, ci spun numai că *evanghelie* înseamnă „veste bună". Apoi adaugă că dau „explicații diferite: p. 26, 31, 32: Evangheliarul

[1] De aici, p in tangentă, scusa greșelilor *întîii* sale lucrări? Ni pare rău că recensia ce i-am făcut a provocat o *a doua* lucrare, care nu se deosebește de întîia decît prin lipsa totală de informație și de bună credință.

www.dacoromanica.ro

cuprinde cele patru evanghelii; la p. 42, 43: Evangheliarul este pentru d. Sacerdoțeanu Evanghelia în genere, adecă „vestea cea bună" p. 163). Și „va să zică Evangheliarele de care se ocupă d. Sacerdoțeanu nu sînt în realitate decît Tetraevanghelele, iar nu Evanghelii, cum le numește d-sa, pp. 42, 43, de și din epilog reiese clar numai că editorul nostru ignorează acest lucru" (p. 164). Așa reproduce d. Necșulescu-și iată ce spun eu în locurile indicate: p. 126; „*Evanghelie*, Tetraevanghel, Blagoveastie, Împătrită Bunăvestire: *evanghelia* înseamnă pe grecește „veste bună". Cuprinde viața lui Isus Hristos scrisă de cei patru evangheliști, Matei, Marcu, Luca și Ioan"; p. 26: Cuprinde cele patru Evanghelii în românește, dar cu explicații în slavonește"; p. 32: „Cuprinde Evangheliile și explicații pentru cetirea lor"; p. 42: „Evanghelia din 1562"; p. 43: „tipărește această Evanghelie la Alba-Iulia în 1579". Titlurile, la paginile amintite, sînt acestea: „Evangheliar slavonesc, de Coresi (1579)" (p. 42), și „Evangheliar slavonesc de Lorinț (1579)" (p. 43), așa cum este și în *Bibliografia românească veche*, n-l 23 și 24, citată de mine la pp. 18-19, cu care d. Necșulnu s'a ostenit să confrunte (de bună samă că nici n'o cunoaște), în graba sa de a aduna acusații închipuite, chiar și cînd e vorba de o greșeală de tipar, ca 1512, în loc de 1545, Dacă din „epilog" reiese titlul de „Tetraevanghelie", știe d-sa cum era pe foaia de titlu în cartea pe care *au văzut-o* editorii? Unde este probitatea d-lui Necșulescu? Ce e greșit din ce am dat? În notă am arătat echivalența numirilor (și despre aceasta chiar d-sa spune, împrumutînd de la alții: „Iar Evangheliar nu este decît alt termen pentru Evanghelie" (p. 163-4); a urmat punct și virgulă pentru a da traducerea cuvîntului *evanghelie*. În explicațiile din subtitluri am arătat că e vorba de Evanghelii și de *lămuriri pentru cetirea lor*. Trebuia să dau „lămuriri liturgice" elevilor de liceu, cărora mă adresam cu acest buchet de frumoase pagini de literatură veche românească? D. Necșulescu se întreabă: „Unde este biografia de care d-sa face mare paradă, cînd e vorba de alții" (p. 164)? Am dat-o, atît cît era nevoie, la sfîrșitul *notei introductive;* cealaltă, specială, orice cap, cît de puțin inteligent, nu o caută în cărți de popularisare, ci în cele de temeiu, pe care trebuie să se baseze cele d'intîiu.

Datele *Octoihului slavonesc* (pp. 38-9; îndreaptă însă „1570" în „1574") spune că le dau „fără nicio justificare" (p. 164). Justi-

www.dacoromanica.ro

flcarea e în frunte (p. 38): „A fost tipărit în două părţi... Această din urmă parte e tipărită în anul 1575 (= 7083)", prima fiind în 1574 (v. şi *Bibliografia veche românească*, n-le 17-8). Urmează o subtilă ironie (cine ar fi crezut!): „o cîntare se cîntă, nu se face" (p. 165), care mă desarmează; însă mai adaugă: „Liturghierul slavonesc... cuprinde, după d. Sacerdoţeanu (şi mă citează): „rînduiala slujbei, slujba după Sf. Ioan Gură-de-Aur şi Vasile-cel-Mare" (p. 63). Pentru d. Sacerdoţeanu slujbă şi liturghie e tot una (p. 164). Ce pot eu să-i spun d-lui Necşulescu? Sînt eu de vină că l-a lipsit Dumnezeu de spiritul de observaţie? Cuvintele mele citate sînt luate de la diaconul Şerban, care fiind numai fiul diaconului Coresi (şi nu doctor în litere, cu tesa *Ipotesa formaţiunilor politice romîne la Dunăre în sec. XI*, ca d. Necşulescu), aşa a scris în cartea pe care s'a ostenit s'o tipărească *el:* „rînduiala slujbei (c. 1, f. 4 v), slujba după Sf. Ioan Gură de Aur (c. 3, f. 3)", etc (v. *Bibliografia veche românească*, I, n-l 32, p. 99, jos). Nu mă văd în stare să-l fac pe d. Necşulescu să priceapă că am scris ce era scris în cartea celui care a scris-o (cum dau editorii), *şi nu ce ar fi dorit d-sa să fie scris.*

Pentru mine *taha* însemnează „umilul", ceia ce este „interpretare nouă dată de d-sa, cînd în realitate însemnează „chipurile" „vorbă să fie", „pro forma", etc.", zice d. Necşulescu (p. 164). Deci, pe româneşte trebuia să spun: „eu, nedestoinicul Silivestru, vorbă să fie eromonah" (p. 74), cînd se ştie că orice călugăr îşi zice cu smerenie: „nevrednicul, umilul". Dar aici d. Necşulescu mai are şi îndrăzneala minciunii sfruntate, trimeţîndu-mă la explicaţia lui D. Russo, *Elenismul în România*, Bucureşti 1912, pe care n'a cetit-o, ori, de a cetit-o, n'a înţeles-o, ceia ce e şi mai rău pentru inteligenţa sa critică. Russo, chiar la locul unde mă trimete d. Necşulescu, îşi încheie exemplul cu acest Silivestru care „se considera ca *nevrednic ieromonah*" (p. 27 şi nota 2). D. Necşulescu bate orice record de rea credinţă.

Răspunsul se încheie cu evidenţiarea pleonasmului mieu pentru nomocanon: „lege, canon de legi" (p. 164), unde recunoaştem că are dreptate: e mai bine „culegere de legi". *Suum cuique.*

Iată cum denaturez eu adevărul şi cum îl serveşte d Necşulescu.

Întreb pe d. Necşulescu dacă a mai rămas vre-o acusaţie fără răspuns. Dar mă întreb şi eu cum rămîne cu *ştiinţa pură*, pe care

www.dacoromanica.ro

o cultivă atît de bine, cu trucări, eludări, lipsă de informaţie şi mai ales minciună?

Înţeleg acum de ce mă întreabă pe mine ce am răspuns d-lor Mutafčiev şi Darkó[1] (p. 162). Îi răspund acum: li-aţi răspuns dv. cu minciunile faimoaselor elucubraţii din ambele opere ce aţi comis. Să vă fie de bine, dar încetaţi de a crede că prin pregătirea şi „metoda" d-voastră de lucru[2] sînteţi în stare să atacaţi atari subiecte.

A. Sacerdoţeanu.

DĂRI DE SAMĂ

Pompei Gh. Samarian, *Medicina şi farmacia în trecutul românesc*, vol. III, *Asistenţa publică în trecutul românesc până la 1834*, Bucureşti 1938.

Foarte importanta lucrare a d-rului Samarian ajunge prin acest masiv volum la Regulamentul Organic, supt care recolta va fi cu mult mai bogată.

Un întăiu capitol tratează despre ceia ce poate numi pe acest timp „asistenţa săracilor". Se află la un loc ştiri din diferite epoci. Pentru întăia oară se înseamnă, încă pentru secolul al XVI-lea, leproşii, pomeniţi în privilegii domneşti, şi se relevă faptul că „mişel" şi „gubav" în pravile au sensul de „lepros". Mişeii din actul lui Petru Rareş, — dar e numai o traducere, — cari sînt aşezaţi într'o anume parte a laşului sînt fără îndoială calici, nu „infirmi". Osebirea dintre „mişei" şi „săraci", numiţi aşa, nu mi se pare că s'ar putea reţinea integral pentru „calicii" lui Mihai Viteazul, aceştia în adevăr infirmi (am citat „calic de o mînă"): a se vedea, pe lîngă ce se spune la pagina 22, actul ce am tipărit de curînd în *Mem. Ac. Rom.* Părerea contrară pentru „mişei" e expusă pe larg

[1] Pentru problema atacată de aceşti prieteni ai d-lui Necşulescu, ale căror „acusaţii" ne interesează din curiositate, trimetem la lucrarea noastră, *Consideraţii asupra Istoriei Romînilor în evul mediu*, Bucureşti 1936. Pentru noul prieten ce şi l-a cîştigat, trimetem iar la articolul nostru, *M. Domanovszky et l'histoire des Roumains*, în *Revue de Transylvanie*, V (1939), pp. 3-26.

[2] De cum l-a „înţeles" d. Necşulescu pe d. Gh. Brătianu însuşi, ale cărui conclusii le împrumută nemărturisit, trimet la *Precisarea* făcută în acelaşi număr cu *Ipotesa* din *Revista Istorică Română*, VII (1937), p. 249.

www.dacoromanica.ro

de autor. *Cerşitori*, în loc de *cerşori* e pentru eufonie. Pentru „săracii“ din Cîmpulungul muntean cu străvechi privilegii de scutire, un act de la Matei Basarab, pp. 23-4. Şi aici teoria infirmităţii de războiu: în adevăr e vorba de „şchiopi“, dar şi de „gîrbovi“ (p. 23), cari nu pot fi de războiu. Se trece la săracii de pe la mănăstiri (nu aşezaţi, ci veniţi la pomană) şi apoi la breasla cerşitorilor. Interesantă şi menţiunea relevată, cu privire la Ştefancel-Mare, pe pagina 27. Îndată ajungem la secolul al XVIII-lea, care nu însemnează în această privinţă decît desfacerea legăturii cu Biserica şi întroducerea faţă de cerşitori a unor principii de ordine, pe de o parte, de filantropie, pe de alta. Dar măsura lui Vodă-Hangerlì de a trimete pe cerşitori la mănăstiri (p. 39) ar fi un argument împotriva părerii mele despre „calicii“ de la Cozia.

Capitolele II şi III privesc tot asociaţiile de ajutor, cu ale lor „cutii“ supt Fanarioţi. Breslele acestea sînt de sigur galiţiene, cum o arată şi numele de *bratstvo* pentru „frăţia“ lor. Se ajunge astfel la spitale. Asupra „bolniţelor“ am dat la Congresul de medicină din Bucureşti o notiţă, scoasă din revista mea francesă. Se notează încă de pe la 1700 datoria găzduirii în mănăstiri a celor ce vin „spre *vedere* şi închinare“ (p. 55). Numai Fanarioţii, cu alte idei, s'au putut gîndi a impune oficial, în locul vechii trapezării, „un tractir“ (după Ruşi), „adecă un han“ (după tradiţia de milă turcească, a cării parte trebuie subliniată). Şi icoanele tămăduitoare (de aceia, de sigur, numele de Turbaţi, trecut şi asupra satului): aici e o tradiţie care trimete, în fund, la Epidaurul lui Apollon tămăduitorul şi la casele de bolnavi ale moscheilor pe mormîntul unui santon făcător de minuni. Bolniţa ajunge a fi, la mănăstiri, şi cimitirul.

Despre nebuni se vorbeşte deosebit. Cu privire la prima întrebuinţare, într'un document de la 1619, al lui Gaşpar Gratiani, a cuvîntului *spital*, cred că, dacă el se află în original, care trebuie să fie slavon, nu trebuie să ne gîndim numai la Grecul σπιτάλι, după veneţianul *ospedale*, ci şi la faptul că Radu Mihnea, crescut şi la Veneţia, a putut întroduce, poate acest cuvînt chiar, însă, oricum, *noţiunea aşezămîntului în oraş chiar* (e vorba de Suceava; a se rectifica numele ctitorului, Mitropolitul Anastasie *Crîmcovici*, nu „Brincovici“; p. 73). Se reproduc aşa de preţioasele ştiri din catastiful pe 1732-40 al spitalului Colţii, catastif

www.dacoromanica.ro

care ar trebui tipărit întreg (pp. 83-7): „Cîrstian hirigul“ e hirurgul sas Christian Maler.

De aici înainte, spitalele sînt luate rînd pe rînd, pănă la cele mai mici amănunte. Se întîlnesc şi biografii preţioase, în legătură cu conducerea lor: astfel a lui Nicolae Trăsnea (pp. 128-9). Pentru fabrici era de consultat şi materialul ce am adunat în cartea mea despre industrie şi meşteşuguri: poate să fie scăpat ceva într'un loc şi în altul. E o întrebare dacă biserica Amzei, care nu e veche, n'ar fi o ctitorie a Ceauşului Amza de la pagina 151. Asupra ctitoriilor lui Ionaşcu de la Slatina este o lucrare deosebită, în legătură cu şcoala, de institutorul Poboran. Spitalele ocupaţiei ruseşti, după alte norme, ar merita un studiu anume; e curios că niciodată Austriecii n'au avut, în anii de şedere la noi, astfel de aşezăminte.

Un capitol anume e consacrat operei simultane de reforme civile a Domnilor Alexandru Ipsilanti şi Grigore Ghica: *aici e spiritul occidental peste cel bizantino-fanariotic, influenţat de marea filantropie turcească.* Lui Ipsilanti îi face cea mai mare onoare întemeiarea acelei orfanotrofii, de care vorbia numai teoretic Dimitrie Cantemir (p. 239 şi urm.), dar din măsura, citată, a lui Mihai Viteazul se vede că la mănăstiri se creşteau şi copiii „calicilor“. Găsim pe Manea Brutarul, ctitorul bucureştean, ca „seimen bulucbăşesc din breasla Spătăriei“ (p. 253. Instituţia de ajutor a „sărmanilor evgheniţi“ e de pus alături (p. 259) de cea similară de la Stockholm. O imensă operă, uitată, o îndeplinesc pentru toţi nevoiaşii Fanarioţii; p. 259 şi urm. După ce Ipsilanti impusese medicilor de spital a căuta pe săracii de afară, Alexandru Moruzi creiază, la Munteni, *medicul de oraş*, care *nu exista în Apus*; p. 269. De mult erau medicii şcolari numai la noi. Alături, un doctor Constantin Caracaş se gîndeşte la *asanarea închisorilor;* p. 295. Curios terminul de „sempt“ pentru cercul medical; pp. 299-301 (de la „exempt“ ?). Inspectorii apar ca „privighitori“, şi va fi o Casă a Privigherii, cu efori; p. 301. De la vechii Romani, prin Turci vine grija de apă bună; pp. 353 şi urm., 425 şi urm. Bunăvoinţii şi priceperii lui Chiselev li se consacră pe dreptate un larg capitol. Pentru noii medici germani să se adauge materialul dim Memoriile pastorului Neumeister (v. această revistă, n-l trecut).

Din acest imens material se vede că *şi în acest domeniu am realisat o sinteză în care Bizanţul, ca şi Sub-Bizanţul slav şi otoman,*

www.dacoromanica.ro

se unește cu inspirații apusene, directe și prin Ruși, și cu nota fundamentală de milă a poporului nostru.

* * *

Generalul R. Rosetti, *Familia Rosetti*, I, *Coborîtorii moldoveni ai lui Lascaris Rousaitos* (ed. Ac. Rom.), București 1938.

Generalului Rosetti nu i-a scăpat din vedere nimic cu privire la membrii, așa de numeroși, o armată întreagă, ai familiei sale. Se renunță la originile fantastice care s'au iscodit: de fapt Rossetto, din Rosso, înseamnă, în Italia, ca și în Levant, „Roșcovanul" același lucru ca, în franțuzește, Ronsard (= Roussin) și, în românește, Murgu. Cînd se vorbește de blason, cu cele trei rose, poate moștenire italiană, dar mai curînd dat contelui de Imperiu Nicolae Roset, se pomenesc cele spuse de părintele autorului despre curțile de la Pribești (Vasluiu), clădite de vestitul Iordachi Roset, pe care le-am visitat de curînd și care vor fi obiectul unui studiu, pe care-l merită pe deplin, al Comisiunii Monumentelor Istorice (pentru șederea acolo a lui Vasile Roset, p. 136).

Lucrarea, de migăloasă genealogie, nu odată întră în domeniul mai larg al istoriei. Se vorbește de Ecaterina Doamna, căreia-i atribuiu un rol politic și din causa ctitoriei ei de la Frumoasa și din causa testamentului ei (pp. 18, 75). Bibliografia primului Iordachi e un model de sigură minuțiositate, dar litera inscripției de la 1688 pentru Zamfira, soția lui Gheorghe Marele Vistier, — v. p. 39, nota 6 —, nu se poate tăgădui. Pentru soția apuseană a contelui Nicolae, „Herula (?) Lucreția de Caruga", știrea dată de Șt. Grecianu ar trebui verificată. Au scăpat autorului scrisorile lui Nicolae Roset din *Studii și doc.*, V. Tot așa testamentul Ecaterinei Roset-Mavrocordat, în *Rev. Ist.*, III. La pagina 77 și aiurea se dau inedite, întregi sau în largi fragmente. Se va afla și biografia lui Manole-Vodă, fiu de Rosetină și a „preotului" (?) Gianì; p. 108. O scrisoare politică francesă, din 1863, a lui Petrachi Rosetti; p. 118. Versuri ale lui C. Negruzzi pentru episcopul Veniamin Roset; p. 130. Pentru întăia oară se dă frumosul portret al Doamnei lui Alexandru Moruzi, fiica lui Lascarachi Roset și a Ilenei Dimachi; la pagina 138. S'a uitat scrisoarea Doamnei Elena Cuza, pe care am dat-o și în *Scrisori de femei*.

* * *

www.dacoromanica.ro

Vasile Grecu, *Izvorul principal bizantin pentru cartea cu învățături a diaconului Coresi din 1581: Omiliile Patriarhului Ioan XIV Caleca (1334-1347)*, ed. Academiei Romîne, „Studii și Cercetări", XXXV, București 1939.

D. Vasile Grecu a avut norocul, meritat, de a arăta că vestita Cazanie munteană tipărită la Brașov în 1581 e tradusă după opera Patriarhului constantinopolitan Ioan Kalekas, din prima jumătate a secolului al XIV-lea. Descoperirea s'a făcut prin cunoașterea de autor a *manuscriptului inedit* în care se păstrează opera bizantină. Pe lîngă manuscriptul de la Muntele Athos d. Grecu a găsit și unul, complect, în Biblioteca Academiei Romîne; un al treilea e la Biblioteca Națională din Paris, pe lîngă al patrulea în insula Chalke. Bine înțeles a fost la mijloc o traducere slavonă, care mai e, poate, încă de găsit. Se reproduce în paralel o parte din primul original cu o traducere nouă.

* * *

Alex. I. Băleanu și C. A. Stoide, *Documente moldovenești privitoare la familia de boer Neaniul, cu un studiu*, Iași 1938.

După ce se dă o cercetare amănunțită a rostului istoric al familiei Neaniul (originea numelui e neclară), care nu s'a ridicat niciodată prea sus, rămînînd legată de moșia ei, se urmează cu un număr de acte, care, de fapt, privesc, începînd de la 1603, mai mult satul de cumpărătură al întemeietorului familiei, venit, probabil, de aiurea, Tomești, veche așezare de răzeși. Vînzarea către „Neaniul pîrcălabul" e din 1628 numai, și după aceia oamenii luptă ca să păstreze cît pot mai mult din moștenirea lor. Dar cumpărăturile străinului urmează, cu atît mai mult, cu cît simplul Vornic de Poartă ajunge a fi calificat de boierii mari: „prietenul nostru", „fratele nostru". Pentru cîțiva taleri de argint, o lume întreagă de tovarăși în stăpînire îi dau ce au moștenit de la înaintași. El biruie și pe călugării de la Voroneț. Așa trece stăpînirea la Gavril Neaniul și la Constantin Costin Neaniul, mutat la Munteni, asupra căruia a se vedea și a mea *Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea*.

În reproducere, de ce „arhiiepiscopă", „episcopă"?.

* * *

Ilie Corfus, *Documente polone privitoare la Domnia lui Simion Movilă în Țara-Românească (din Codrul Cosminului*, IX-X).

Se aduc și fapte noi cu privire la scurtul și tulburatul capitol

www.dacoromanica.ro

pe care Simion Movilă l-a introdus în istoria Ţării-Româneşti. De altfel, întrebuinţînd toată biografia, studiul merge şi până în ultimele amănunte.

Unsprezece anexe scoase din archive polone fac şi mai preţioasă această cercetare. Vedem pe regele Poloniei mustrînd pe vasalul său pentru că a ucis boieri devotaţi Hatmanului Zamoyski ca Udrea şi Negrea: *el reclamă ca suveran dreptul de a-i cerceta* şi *judeca* (1601) (no. I). Scrisoare fără mare importanţă către Vodă-Ieremia, no. III. Paşaport pentru Radu Buzescu, însărcinat să împace pe Simion cu dragonii lui (no. IV). Ioan Potocki, comandantul militar la noi, cere Paşei Ahmed să nu aducă peste Domn pe Radu Mihnea (no. V; cf. şi no. VI: *mitiori ingenio*, nu *initiori*). Regele Poloniei iea măsuri contra planurilor lui Marcu-Vodă, „un Romîn" (Wołoszin nu e, aici, Moldovean), care cu 10.000 de oameni stă să treacă munţii (no. VIII). Simion trimete, în Octombre 1602, la rege pe Vasile Clucerul şi Voicu Vistierul: părăsit de Tarnowski, care-i lasă doar 300 de Cazaci, a fost gonit de Buzeşti (n'a fugit însă în „rochie"). După mai multe peripeţii, la a doua întoarcere a Domnului răspins în Moldova, necredinciosul camarad refusă să ajute. Pe cînd Moldovenii lui Orăş luptă, Polonii se dau la prădăciuni, — şi la biserici —, de care n'a scăpat nici Marele Logofăt Teodosie, căruia i s'au luat cîteva mii de galbeni; aceasta de şi lefile se plătiseră până într'un ban, chiar şi celor cari merseseră în Ardeal ca mercenari şi căzuseră în robie la Basta. Din causa lui nu şi-a putut trimete Simion în Moldova Doamna şi copiii. Buzeştii au fost îngăduiţi să între în Moldova, jăfuind; noroc că a venit un sprijin de la Moldoveni şi Tatari. S'a mers până la încercarea de a-i tăia Domnului sforile cortului. A trebuit ca Potocki şi Ieremia să apară, dar nici atunci n'a ascultat Tarnowski, care a smomit şi pe Cazacii lui Ieremia. S'a prădat Iaşul, cu însăşi Curtea domnească. Acestea supt ochii a trei ceauşi turci (no. IX). Şi boieri munteni întăresc plîngerea: ei se presintă ca vechi credincioşi ai regelui, la care au trecut, părăsind pe Mihai Viteazul; li s'au vîndut la Turci şi Unguri averea (no. X). În schimb, Sigismund al III-lea cere plată pentru aceşti ostaşi (no. XI).

* * *

Roger Bigelov Merriman, *Six contemporaneous revolutions* (Oxford, Clarendon Press, 1938).

Istoricul american dă în legătură lecţiile sale de la Universitatea

www.dacoromanica.ro

din Glasgow: drame istorice, care „l-au fascinat mai mult decît patruzeci de ani". Asistăm, pentru secolul al XVII-lea, la revoluţia din Catalonia (precedată de consideraţii asupra trecutului unei ţări pe care a prădat-o nebunia vremilor noastre), la liberarea prin revoluţie a Portugaliei (ca explicaţie, jignirea continuă a nobilimii portughese de favoriţii lui Lerma şi Olivares; portretul lipsei de curaj a aceluia care totuşi va fi rege), tulburarea stîrnită în Neapole de Masaniello, mare orator popular fără a putea să scrie (cearta cu guvernul spaniol începe de la impositе), ridicarea puritanilor englesi contra unui regim pentru care Carol I-iu a plătit păcate care erau şi ale tatălui său. Ce mic apare alături haosul pseudo-revoluţionar, cu cardinali, coconiţe de Curte şi magistraţi pedanţi, al Frondei parisiene (se subscrie la părerea d-lui Madelin că „naţia" n'avea nimic a face cu zbuciumul acestor „suprapuşi", atît de uşurateci)! Cu totul altfel grava, severa luptă a Ţărilor-de-jos pentru chestii de conştiinţă.

Comparînd cele şase fenomene, se caută „paralèle şi filosofii" (motivul fiscal comun). Se relevează sfidarea amiralului engles Blake că „prin exemplul adus de Anglia toate regatele vor nimici tirania şi se vor face republici", pănă şi Spania (p. 95). Se urmăreşte şi ecoul în literatură, fără a uita pe Milton. Un capitol e consacrat diplomaţiei. Interesante raporturile Portugaliei liberate cu Catalonia în fierbere; mai grele acelea, tulburate de chestia coloniilor, dintre aceiaşi Portugalie şi republica olandesă. Pe larg atitudinea Franciei faţă de toate aceste mişcări. (Cromwell lăsîndu-se atras la negocieri cu instabilul cardinal de Retz; p. 177. Mazarin admiră pe „uriaşul" engles). La urmă, consideraţii asupra asămănării şi deosebirilor cu revoluţiile din 1848. Judecînd efectele pornirilor de la 1848 asupra situaţiei de azi, autorul nu poate să nu vorbească de „istoria de mase", alături de „tehnica prin care Hitler a căpătat de fapt voturi unanime de încredere în Germania" (p. 215), dar nu uită nici „puterea şi posibilităţile forţelor spirituale ale lumii de astăzi".

* * *

Al. Ciorănescu, *L'Arioste en France. Des origines à la fin du XVIII-e siècle*, 2 vol., Paris 1939.

Lucrarea de doctorat a d-lui Al. Ciorănescu arată, alături de un deosebit talent de formă, perfecta iniţiere în literatura francesă

www.dacoromanica.ro

timp de două secole, din care caută tot ce trimete la Ariosto, naturalisat, am putea zice, încă de la început în Franţa. Se observă că primele ediţii ale cîntăreţului glumeţelor isprăvi şi iubiri nu întîlniră o prea mare simpatie, dar peste cinci ani gloria vine (în vre-o şaptezeci ani, aproape o sută patruzeci de ediţii). Asupra lui Clément Marot, venit ca exilat la Ferrara, nu se exercită nicio influenţă; era şi un spirit cu totul deosebit. Dar ediţii din Lyon se succedă. Rabelais îl pune lîngă tot felul de proaste romane contemporane. Prin aventurile din *Amadis de Gaule* se trece la poemul italian, a cărui ironie nu s'a simţit. Cînd se ajunge la opera lui Ariosto, i se atribuie sensuri ascunse. Se poate crede că moravurile libere ale vremii au fost influenţate de cetirea acestui poem? Pleiada se îndreaptă admiratoare către dînsul. Şi încep traducerile şi imitaţiile. E de admis mai curînd că societatea, aceiaşi în Italia şi în Franţa, a creat acasă şi a impus şi aiurea pe poetul care-i corespundea.

De aici înainte se trece în urmărirea suggestiilor şi reproducerilor de la un scriitor la altul. Ce lipseşte ca valoare e compensat prin număr. Volumul al II-lea continuă pentru cele două secole următoare de la vechiul Balzac. Dar o societate de demnitate spaniolă şi de măreţie romană nu mai preţuieşte atîta pe săltăreţul „Homer" al aventurilor sentimentale, pe care Boileau îl vede „autor nebuneşte de idolatru şi păgîn într'un subiect creştin". Şi noul spirit religios e contra lui. Dar poemul se ceteşte totuşi, şi larg; şi La Fontaine se aşează, cu a sa *Joconde*, mărturisit, printre imitatori. Cu toată preţuirea lui Voltaire, mergînd pănă la plagiat, şi „badinagiul" secolului al XVIII-lea, Ariosto alunecă pe încetul spre opera comică şi parodie. Un anume spirit de capriciu îl repune, spre sfîrşit, în prima linie.

* * *

Sebastian Stanca, *Viaţa şi activitatea episcopului Vasile Moga*, 1774-1845, Cluj 1939.

E o încercare fericită de a restabili bunul nume, învederat, de altfel, şi prin publicaţii documentare recente, al primului episcop romîn al ortodocşilor ardeleni. Umbra lui Şaguna-i făcea rău, şi, oricum, într'o vreme cînd se cerea luptă şi risc, el n'avea în temperamentul său de bun cleric smerit mijloace peste aceasta; dar el reclamă pentru Romîni mai marea vechime în Ardeal (izvor

www.dacoromanica.ro

unguresc, p. 87; cf. şi p. 90); certurile cu Saşii sînt de al doilea plan (p. 92 şi urm.).

Se relevează încercarea din 1798, făcută de unii Romîni, de a se înlătura Bob de la Blaj şi de a se face din cunoscutul vicariu Ioan Para, de la Făgăraş, un episcop al tuturor Romînilor (afirmaţia la d. Păcăţian, în *Cartea de aur*, I, p. 149). Mai apoi vedem pe Bob susţinînd candidatura lui Moga, contra protopopilor celorlalţi, Nicolae Huţovici, Ioan Popovici, Nestor Ioanovici, care-şi găsi rostul aiurea, şi Nicolae Panovici, pe lîngă cîţiva alţii (p. 9).

Se dă şi o înfăţişare a familiei celui ales (pp. 11-2). Şi despre studiile lui, care sînt frumoase: a scris *Învăţătura teologhicească despre năravurile şi datoriile oamenilor creştini.* Îl vedem stingherit prin condiţiile oficiale şi prin împrejurările de viaţă, aşezarea la Sibiiu fiindu-i îngreuiată după putinţă. Se arată fundaţiile ce a putut face. În ele se purta ţărăneşte: cu picioarele pe bănci, „descins", dînd viitorilor preoţi şi lecţii de bună purtare (pp. 32-3, după Lupaş, în *Tribuna*, 1911, no. 219, articol uitat). Şi bursieri ai lui la Universitate, p. 37.

N. Iorga.

* * *

Dr. Ivan Duĭcev, Чипровецкото възстание прѣзъ 1688 година, Sofia 1938.

Studiul d-lui Ivan Duĭcev priveşte în prima parte Chiprovaţul şi mişcarea catolică bulgară în secolul al XVII-lea, iar în partea a doua „Conştiinţa naţională şi răscoalele pentru libertate".

Propaganda catolică şi resultatele ei sînt clar presintate arătîndu-se episcopii catolici şi acţiunea lor. Catolicismul a pătruns la Chiprovaţ prin minerii saxoni, cari erau aici la venirea Turcilor, mineri topiţi în mijlocul populaţiei bulgare din secolul al XVI-lea.

După rapoartele trimeşilor Papei, mişcarea catolică e in plină desvoltare în a doua jumătate a secolului al XVI-lea încă. Franciscanul Petru Zloiutrici visitează regiunea şi e învestit în 1601 de Papa Clement al VII-lea ca prim episcop catolic al Sofiei.

I-a urmat Ilie Marinov (1623-41) şi apoi Petru Bogdan, cel mai de samă represintant al mişcării culturale produse de catolicism în Bulgaria secolului al XVII-lea.

Un raport din 1625 arată că şi catolicii din Ţara-Românească se găsiau supt ascultarea episcopului catolic din Sofia. Episcopii visitează regiunile noastre: Ilie Marinov vine în Ţara Românească

www.dacoromanica.ro

şi în Môldova la 1628, iar Petru Bogdan la 1646, ultimul făcînd un preţios raport despre cele văzute.

Dar Chiprovaţul decade la finele secolului al XVII-lea din causa ruinării minelor şi a majorării extraordinare a impositelor concesionate de Sultana-mamă, care le ridica însăşi până atunci, particularilor.

Libertatea religioasă, atît de mare, de care se bucura Chiprovaţul (acolo se găsia cea mai mare mănăstire a Franciscanilor bulgari) şi pentru care fusese ales drept reşedinţă de episcopii catolici, se restrînge din ce în ce mai mult, după cum se vede din rapoartele lui Petru Bogdan, iar Bulgarii din oraş părăsesc munca în minele sărăcite şi fac comerţ în Ţara-Românească, dobîndind privilegii de la Domnii ţărilor noastre. Mulţi se stabilesc la noi. D. Duĭcev încheie prima parte cu preocupările culturale şi şcolare ale lui Petru Bogdan. Franciscanii din Chiprovaţ dau trei episcopi, din cari notăm pe cunoscutul Petru Parcevici, arhiepiscopul de Marcianopol, şi pe Anton Stefanov, episcopul de Nicopole.

În partea a II-a, d. Duĭcev combate, cu exemple, părerea obişnuită ce s'a făcut despre mişcările de desrobire în Bulgaria şi potrivit căreia se situează răscoale numai în ultimele două secole, arătînd marea mişcare de eliberare şi din secolul al XVII-lea, pornită de Bulgarii catolici.

Primele încercări datează din vremea lui Ilie Marinov, care cere ajutorul Împăratului Ferdinand al II-lea şi al regelui Poloniei, Sigismund al III-lea, — ajutoare care nu vin din causa războiului cu Suedia.

Cele d'intăiu insuccese turceşti în războiul Cretei (1644-69) trezesc din nou mişcările pentru libertate, în fruntea cărora stă acum chiar Petru Parcevici. Se trimet îndată cereri pentru noi ajutoare la Matei Basarab, care e recunoscut ca principalul conducător *(come primo capo)* al întregii armate, dîndu-i-se toate lămuririle asupra pregătirilor din Bulgaria.

Matei Basarab primeşte şi promite să expedieze îndată oştirea, acceptînd să nu distrugă principalele sate bulgare şi să respecte pe şefii răscoalei. Se decide atunci trimeterea soliilor la regele Poloniei, Vladislav al IV-lea, şi la Veneţia. Solii ajunşi la Curtea Poloniei sînt primiţi cu cinste mare, încărcaţi cu daruri de către rege, care pregăteşte oştirea şi proclamă pe Matei-Vodă ca „şef suprem al întregului Răsărit". Regina e gata să ofere bijuteriile

www.dacoromanica.ro

ei pentru cheltuielile expediției. Solii nu mai sînt lăsați să meargă la Veneția, ci, pentru a grăbi lucrurile, sînt îndreptați îndărăt în Bulgaria, unde, la auzul acestor veşti, e o bucurie de nedescris uneşte pe catolici cu ortodocşii. Dar moartea regelui polon opreşte totul.

Totuşi Petru Bogdan caută să menţină starea de spirit produsă, recomandînd însă aşteptarea momentului oportun. Noii soli pornesc pe drumurile vechi. De data aceasta, chiar Petru Parcevici.

Regele polon Ioan Casimir promite, dar nu face nimic, împăratul nu e dispus să strice pacea cu Turcii. Veneţienii dau ajutor bănesc, şi cu aceasta totul se opreşte. Numai Voevodul muntean era gata în orice moment. Cel prielnic se iveşte însă în 1672, cînd începe războiul turco-polon, continuat de Sobieski. Parcevici îşi începe din nou drumurile, dar la Viena e oprit de nunţiul apostolic papal, Mario Alberici, şi nu poate pleca în Italia. Solul, după o clipă de îndoială, pleacă fără permisiune şi expune Veneţienilor situaţia din Orient, cu Domnii romîni cari sînt gata de luptă, cu popoarele din Bulgaria, Tracia şi Macedonia, pregătite să deschidă lupta.

Parcevici vrea să plece la Roma, dar din nou i se interzice. Bolnav, întîrzie la Veneţia şi, tărziu, cînd se hotărăşte să renunţe la „titluri goale“ şi să lase haina arhiepiscopală care-i crea atîtea piedeci în drumul spre Roma, primeşte aprobarea. Găseşte totuşi puterea de a pătrunde la Papa Clement al X-lea, căruia-i presintă situaţia, cerîndu-i sprijinul. Nu capătă însă nimic, şi moare în vecinătatea Romei, la 23 Iunie 1674.

Succesele creştinilor şi crisa internă turcească dau posibilitatea reînceperii răscoalelor parţiale în toată Bulgaria. Notăm pe aceia din Tîrnovo (1686), Nicopole şi Silistra, dar mai ales pe cea din Chiprovaţ, 1688.

Anton Stefanov, episcopul Nicopolei, e trimis de Domnul muntean la Viena şi Roma în legătură cu aceasta. Se organisează cete revoluţionare în tot Nord-Vestul Bulgariei. Împăratul trimete generalii săi pentrn organisarea revoltei, care dispune şi de o cavalerie ungară.

Noile succese creştine determină izbucnirea revoluţiei din Septembre 1688. Răsculaţii atacă atunci Cutlovița (azi Ferdinand) „oraşul turcesc“, dar sînt înfrînţi de Emeric Tököly, şi în luptă cad cîteva mii de creştini, restul retrăgîndu-se în Chiprovaţul pe care

www.dacoromanica.ro

Tököly îl asediază. Capii răscoalei fuseseră Gheorghe Peiacevici, voevodul Bogdan, Ivan Stanislavov şi Luca Andrenin. Chiprovaţul fiind cuprins, represiunea fu grozavă. Cei ce nu putură scăpa cu fuga, femei, bătrîni, copii, fură ucişi, ca şi toţi prisonierii, iar bisericile jăfuite şi incendiate. Fugarii se retrag în regiunea Cîmpulungului muntean şi la mănăstirea franciscană de la Tîrgovişte, unde vine şi arhiepiscopul Ştefan Cniajev. Năvălirea Turcilor, arată scrisoarea episcopului Stefanov, îi distruge însă; şi aceştia fug la Braşov. Bulgarii cer Împăratului să se aşeze în Ardeal, ceia ce se admite, la Alvinţ Împăratul Leopold dîndu-li însemnate privilegii.

Alţi colonişti bulgari sînt aduşi de Austrieci în Oltenia austriacă şi aşezaţi la Craiova, Rîmnic, Brădiceni, etc., dar trecerea Olteniei la Turci îi sileşte să fugă în Ardeal, la Sibiiu, Deva etc., sau în Banat, unde capătă noi privilegii.

Studiul d-lui Duĭcev, bine documentat, clar scris şi îmbrăcat într'o formă aleasă, completează lucrarea mai veche a lui Milev *(Propaganda catolică în Bulgaria în secolul al XVII-lea;* bulgăreşte, Sofia 1911) şi aceia a lui Miletici despre *„Aşezarea catolicilor bulgari în Transilvania şi Banat"* (Sofia 1897; bulgăreşte).

* * *

Сборникъ на IV конгресъ на славянскитѣ географи и етнографи („Congresul geografilor şi etnografilor slavi") (Sofia 1938).

Găsim în acest volum interesante propuneri şi comunicări, mai ales acelea ale secţiei V *(Antropogeografie* şi *Geografie politică),* ale secţiei VI *(Etnografie, Sociologie, Demografie* şi *Antropologie),* ale secţiei VIII *(Geografia istorică* şi *Istoria geografiei).*

Notăm dintre comunicări: *Asupra poziţiei geografice a ţărilor slave* (Ivan Batacliev), asupra *Geografiei politice a Statelor slave* (St. Pawlowski), ca şi *Portul litoralului albanes* (Karel Vuchar).

Interesează în special comunicările d-lui V. Sahanev (Praga) asupra nunţii, motivelor naţionale şi asupra picturii icoanelor din Rusia Subcarpatică, unde găsim multe informaţii privitoare la Maramurăşul nostru. Bogată ilustraţie.

Comunicarea d-lui P. Caraman (singurul Romîn care a luat parte la discuţii şi comunicări) despre *Descolindatul în Sud-Estul Europei* (τὸ ξετραγούδισμα) analisează, cu numeroase exemple din folklorul romîn, polon, sud-slavic şi grec, toate categoriile (humoristice, injurioase, etc), simple sau combinate, arătînd importanţa lor din punctele de vedere etnografic, psihologic şi estetico-literar.

www.dacoromanica.ro

Apoi studii despre *Urmele vechii îmbrăcăminți slave la Bulgari* (Șt. Costov), *despre cripto-creștinismul Albanesilor* (A. Uroșevici), despre *Configurația politică a țermului european al Mării Egee, de la năvălirea Turcilor până în ultima vreme* (Șt. Șișcov).

Comunicația d-lui profesor M. Arnaudov, fostul rector al Universității din Sofia, despre secta Nestinarilor din Nord-Vestul Traciei (satele Costi, Urgari, etc.), interesează mult. În anumite zile, Sf. Ilie, Sf. Constantin și Elena, etc. cu ocasia serbătorilor religioase, a praznicelor și hramurilor ce serbătoresc, și în decursul unor anumite ceremonii religioase, în complet extas, anumiți oameni (bărbați, fete sau femei) joacă pe un strat de jăratec gros de cinci centimetri fără a suferi cîtuși de puțin.

Profesorul Arnaudov a visitat personal aceste sate, convingîndu-se de adevăr și a scris despre cele văzute în 1934 (Очерки по българския фолклоръ, Sofia 1934). În comunicarea de față, aduce noi detalii și explică faptele, punîndu-le în legătură cu cùlturile orientale din India și Persia.

D. Karel Kuchař presintă *harta Boemiei din 1619 de Paul Aretin din Ehrenfeld.*

Dintre propuneri notăm: Alcătuirea unui index bibliografic general pentru toate publicațiile relative la folklorul slav; o comisie specială care să publice îndată un bun manual de etnologie slavă; urgenta colecționare a materialului folkloristic slav, care dispare sau se denaturează.

O altă comisie va avea misiunea de a răspîndi în toate școlile, instituțiile, birourile publice, etc., ortografia și justa pronunțare a numirilor slave.

Secția bio-geografică a propus ca *Uniunea geo-botanică a Carpaților* să-și lărgească de acum cîmpul de acțiune și în Balcani, numindu-se *Uniunea geo-botanică a Carpaților și Balcanilor.*

Congresiștii au făcut excursii de studiu și recreare în Bulgaria nordică, în Rodopele-de-Sud, la Rilo, etc.

Pentru folklorul românesc și cel comparat e o publicație de mare valoare. C. Velichi.

* * *

George Potra, *Contribuțiuni la Istoria Țiganilor din Romănia*, București 1939.

Prefața cuprinde o bibliografie. De adăugit: N. Iorga, în *Weltgeschichte* a lui Helmolt; de înlăturat: lucrarea fără valoare a lui

www.dacoromanica.ro

Calinic Pop Şerboianu, pentru moment cleric. Data venirii lor în Europa se ştie foarte bine: a invasiei Tatarilor, cari i-au cules din India, ca musicanţi şi potcovari. Am presintat-o odată, dar autorul nu s'a întîlnit cu cercetările mele (numai la pagina 18 o indicaţie anonimă, iar la pagina 20, după o menţiune în treacăt). În schimb, se admite părerea, necompetentă şi cu totul perimată, că ei au fugit de „legiuirile, foarte crude, ale lui Manu" (scrie: Manù). D. Potra adauge şi dorinţa de „o activitate liberă şi rodnică în împrejurimile întinselor ţinuturi pe care le locuiau" (?) (p. 13). Numele crede că s'a scos din „Cingari", pe cînd am arătat că a fost dat la noi în legătură cu părul lor, asemenea cu al oii „ţigaie". Ne trezim şi cu un împrumut de la „Bulgari sau Sîrbi" (la 1220...) (p. 14). „Danesii, Suedesii şi Finlandesii nu li zic: „Thatas", ci, fiecare în limba lor: „Tatari", după condiţiile în care au venit. Nici „Bohémiens" nu-l poate explica autorul: e de fapt, după paşapoartele lor de la Sigismund Împăratul, rege al Ungariei şi al „Boemiei". Se uită, pe lîngă numele engles, Gypsies, cel de „Ţigarà" în Epir. Nicio încercare de a explica numele grec de Κατσιβέλοι. Numele obişnuit ce-şi dau Ţiganii e *numai* „Rom". Dacă ar fi cunoscut data venirii lor la noi, d. Potra ar fi înţeles, pe lîngă organisarea cu voevozi şi juzi, pletele, coloarea roşă a hainei, şi *danciu*, diminutivul de la numele domnesc Dan (diminutiv Danciu).

Capitolul următor e tot aşa de vag şi confus. Unele nume sînt rău redate: Fabre pentru Fabri, Arnolff de Harff, Madon (pentru Modon), Chessaeus. Karl Hopf n'are o carte *Histoire de la Grèce au moyen-âge:* sînt şi citaţii de a doua mînă. După toate părerile, iată-l pe autor la cea finală, după „filologia comparată, mai îndrăzneaţă decît toţi" *(sic)*, că Ţiganii ar fi fost în Europa încă de la 100: „se poate ca această dată *(sic)* să cuprindă o parte de adevăr, fiindcă nu s'ar putea explica felul cum s'au răspîndit atît de răpede în toate ţările Europei" (p. 25). La pagina 26, dacă s'ar fi cunoscut Statul tătăresc în Bulgaria, d. Potra ar fi înţeles de ce în acele părţi, unde şi documentele apar mai de demult, Ţiganii se află înainte de a fi pomeniţi la noi. Şi iată-l revenind, pentru a cîtea oară, asupra teoriei tatare: „O parte din Ţiganii veniţi din Moldova, indiferent dacă au fost aduşi de Tătari sau nu" (p. 26).

Nici ordinea menţiunilor privitoare la Tatarii de la noi nu e

www.dacoromanica.ro

deplină: „sălaşuri" apar şi, în *Archiva Istorică*, înainte de Ştefan-cel-Mare.

În resumat, d. Potra a vrut să dea pentru doctoratul său o listă documentară, mai multe documente inedite (156), un număr de nume, un vocabulariu, pe care nu l-a putut verifica singur. Aceasta e partea foarte utilă a lucrării sale, publicată fără supraveghere într'o colecţie care se compromite adesea. De ce, cu atîta pregătire cîtă o are, a vrut mai mult [1]?

Şi cartea trebuia şi *scrisă*.

N. Iorga.

CRONICA

D. T. Palade dă, în ediţia „Fundaţiei regele Carol I" (Bucureşti 1939), a doua ediţie din monografia sa *Radu de la Afumaţi*, care începuse întăiu a se publica în *Gazeta Cărţilor* de la Ploeşti. Lucrare bine informată, precisă şi clară. Va servi de sigur. Astfel de monografii pe Domnii, ca acelea care privesc pe regii-Împăraţi germani, ar trebui înmulţite. Numele străine sînt date în forme necorespunzătoare (astfel Coriarius înseamnă Pielarul; numele ardelene nu se pot reda în forma latină; numele ungureşti din Ardeal, ca Aldiod, trebuiau prefăcut româneşte; nu există un castel „Huniade"; nu se poate spune „pădurea Czediniana"). Se întrebuinţează pe alocuri şi ineditul. Trimeterea la compilaţii fără originalitate poate fi un act de recunoştinţă, dar nu o necesitate metodică. La Bădica-Vodă s'a uitat izvorul slavo-italian pe care-l presintam în *Pretendenţi domneşti*, *Mem. Ac. Rom.*, seria I, XIX. De alminterea, rămîne ca d. Palade să descopere şi *Istoria Romînilor* a mea. Importanta colecţie a lui Gevay pare a-i fi cunoscută numai ca titlu. Trebuie relevată partea escelentă, răzimată pe izvoare interne, care se ocupă de familia eroului şi de boierii lui (de ce Drăghici „Stoicev", în loc de Drăghici al lui Stoica sau Stoicescu?). Cîteva ilustraţii. Tabla numelor lipseşte.

*

[1] E burlesc resumatul frances: „En ce qui concerne la musique, le tzigane dès son enfance et sans études fait *chanter* son violon. Il *souffit*", etc. (p. 370). „Mais *fouilli* et grillé" (p. 352).

www.dacoromanica.ro

Supt titlul *Documente de pe Valea Teleajenului din Arhiva domnului Gh. I. Cereşanu* (Bucureşti 1939), d-ra Eleonora Alexiu dă aproape o sută de acte, mai ales dintr'o epocă mai nouă, care luminează datini ţărăneşti, de o arhaică originalitate, din fostul judeţ al Săcuienilor.

*

Într'o serie de studii apărute în *România Militară*, anii 1938 şi 1939, colonelul Alexandru Culici dă, într'o formă de o precisiune deosebită şi cu judecată tehnică, mai multe capitole din istoria militară a Romînilor, de la Traian la Ştefan-cel-Mare şi Mihai Viteazul. Informaţia nu e luată din izvoare, ci din deosebite lucrări, dintre care unele, simple compilaţii, puteau fi ignorate. Ici şi colo ştiri noi luate din cercetarea locală. Astfel pentru lupta lui Ştefan lîngă Vasluiu, dacă nu „cănţălăriile" Domnului (Cănţălăreşti înseamnă satul cancelariului, poate o donaţie a Movileştilor către Ioan Zamoyski, cancelariul polon), nume aşa de expresive, până acum neobservate, ca „Rediul lui Vodă", dumbrava în care şi-a aşteptat duşmanii, Valea Grajdiurilor, Poiana Cailor, Drumul Puştilor (al tunurilor) şi Fîntîna Harapului, care sînt de mare folos; şi amintirea „deschiderii zăgazurilor lacurilor de pe pîrăul Vasluiu" îşi are interesul. Se cunoaşte Vadul Turcilor. Se conciliază deosebitele nume ale bătăliei: „la gura Racovei, la Podul Înalt, lîngă Vasluiu". „Movila Racovei", de care se vorbeşte, ar trebui neapărat săpată. Autorul cere ca pe locul „celei mai înalte concepţii şi execuţii artistice în trecutul artei militare româneşti" să se ridice cuvenitul monument. Pretutindeni se adaugă vechi gravuri şi planurile necesare.

*

Cum era de aşteptat, articolul roeslerian al d-lui A. Oţetea, în *Însemnări Ieşene*, Mart 1938, a şi fost întrebuinţat de adversarii Romînilor. V., în *Századok* din Budapesta, LXXIII, 4-6 (p. 233), şi recensia d-lui Ladislau Gáldi despre o carte a d-lui R. Seişanu.

*

D. Şt. Gr. Berechet publică un *Album paleografic juridic, no. 1* (Iaşi 1939), care începe cu probe din secolul al XVII-lea şi duce până la începutul secolului al XIX-lea. El va putea servi oricărui cercetător istoric.

*

www.dacoromanica.ro

În *Biserica Ortodoxă Romînă*, Maiu-Iunie, un articol de N. Iorga despre „Mitropolia raialei turceşti". un studiu, foarte bogat informat, al preotului Ştefan Dobra despre „Sfîntul Maxim Mărturisitorul în Apus". D. Augustin Z. N. Pop adună tot ce se poate şti despre marele Mitropolit moldovean Varlaam (dar, pe alocuri, ce curioasă formă literară, cu „neamul argilos al Boloteştilor" şi alte îndrăzneli de stil...). Elemente de folklore le caută d. N. A. Gheorghiu în scrisele Mitropolitului Antim Ivireanul.

*

În frumoasa revistă a d-lui Bunescu, *Artă şi tehnică grafică*, d-na Marcelle Lambrino reiea ceramica histriană. Apoi găsim: înfăţişarea pridvorului bisericii din Popeşti-Goruneşti; remarcabilul portret al Mariei, mama lui Titu Maiorescu, în costum braşovean, de Constantin Leca (articol de d-ra Maria Golescu). Se înfăţişează stampe religioase de folklore ardelean (ultima e cea mai veche; unele se află şi în *Arts Mineurs* ale mele după originalele în Museul din Vălenii-de-Munte), de d. Ion Muşlea. D. Dan Smîntînescu culege ilustraţiile din *Indreptarea Legii* a lui Matei Basarab.

*

În revista *Moldova Nouă*, 1939, 5, d. N. P. Smochină caută elemente de limbă românească în poveştile slavone despre Vlad Ţepeş (bogată bibliografie rusească). Se arată toate manuscriptele cunoscute, unul scris la 1486 şi 1490 (p. 5). Se aduce înainte un text mai bogat decît cel tipărit de I. Bogdan. Se face îndreptarea, foarte importantă, că fiul lui Ţepeş care ar fi fost la episcopul de Vidin, ceia ce n'ar avea sens pentru un catolic, e la episcopul de Orade (p. 8). În кобирєв, neînţeles până acuma, se găseşte, prin desfacerea propoziţiei de substantiv: ко бирєв, *la birău* (p. 9). Se vede din noul manuscript că forma pentru Dracul era cu articolul întreg: *Draculu (ibid.)*. În loc de *şapcă* se zice: *cap* (pp. 10-1). *Tîrg* are, în aceiaşi versiune, sensul de „oraş". Aici se dă acelaşi sens ca în româneşte *hranei*, şi se scrie corect: *Munteani*. Se semnalează existenţa unei „Poveşti a lui Mihail Voloşenin (Romînul) despre Voevodul valah şi alţi Valahi", apoi dispărută (p. 14). D. Smochină dă tot textul şi-l întovărăşeşte de o traducere.

*

www.dacoromanica.ro

O eresie.

Ca o curiositate lăsăm să urmeze, după o notă diplomatică adresată nouă, resumatul, dat de ziare, al bizarei comunicații făcute solemn la Atena de distinsul arheolog A Keramopulos, care, nu de mult timp, a cercetat și țara noastră [1]:

„D. Keramopulos a început prin a sublinia că problema etnografică a „Cuțovlahilor" trebuie să fie studiată mai cu luare aminte de știința greacă, *întru cât populația Greciei cuprinde în sinul ei un număr însemnat de „Cuțovlahi"*.

„Președintele Academiei, care a funcționat pînă în timpul din urmă ca profesor de arheologie la Universitatea din Atena, a desvoltat apoi tema sa, care ține să ajungă la conclusia: *„Cuțovlahii" sînt Greci cari și-au uitat limba.*

„Lămurind originea cuvîntului „Cuțovlah" prin derivare de la turcescul Chiuciuc-Vlah [2], adecă Valahii Mici, spre deosebire de Valahii Marii Valahii [3], adecă ai României de astăzi, d. Keramopulos adaugă că numele de Valah derivă, la rîndul său, de la egipteanul „fellah", cuvînt de origine semită, trecut de la Egipteni la Evrei și pe urmă la Romani, cari au denumit cu acest cuvînt populațiile agricole ale Imperiului [4].

„De asemenea președintele Academiei ateniene afirmă că denumirea de „Aromîn", care amintește cuvîntul de Roman ca și cel de Rhomaios (Grec), nu exprimă naționalitatea, ci, așa-zicînd, o calitate politică, aceia de „cetățean roman". Dacă limba „Cuțovlahilor" este latinească și vine din Italia, „Cuțovlahii" însă, cari locuiesc în munți, în regiuni foarte sărace, nu puteau fi coloni romani, de oare ce Roma nu trimetea coloniii săi în regiuni aspre, în care ei aveau să lupte cu greutățile vieții de toate zilele [5]. Confe-

---

[1] Ședința solemnă anuală de la 29 Decembre 1938.

[2] N'a existat nici cuvîntul, și nici etimologia nu se poate susținea. – *N. I.*

[3] Există „Valahia Mare" și „Valahia Mică", dar nu și „Valahi Mari" și „Valahi Mici"; — *N. I.*

[4] Etimologia egipteană contrazice tot ce a ajuns a ști filologia, și niciodată Romanii n'au numit pe țăranii din Imperiu cu termenul, neexistent atunci, de „Valahi". — *N. I.*

[5] Ipotesa mea că e vorba de o penetrație populară e singura care înlătură greutatea. Din orășeni nu se fac ciobani, și vice-versa. Pe malul stîng, populația rară a cetăților s'a usat cu vremea, de și nu în total, și a rămas lumea dacă, romanisată, a satelor, adăugîndu-se Dacii liberi, Carpii, și ei în mare parte romanisați. – *N. I.*

www.dacoromanica.ro

renţiarul conchide deci *că „Cuţovlahii“ nu vin din Italia, ci sânt pur şi simplu Greci latinisaţi*[1].

„Combătînd apoi teoria lui Roesler, academicianul elen se îndoieşte că funcţionărimea şi nobilimea romană, care s'a retras, supt Aurelian, din Dacia Traiană, a putut să fie atît de numeroasă, încît să ocupe toată Peninsula Balcanică şi să înfrunte influenţele eterogene ca să supravieţuiască, în chip de „Cuţovlahi“, pînă în ziua de astăzi[2].

„Combătînd de asemenea teoria d-lui Teodor Capidan, d. Keramopulos subliniază că, dacă ei, „Cuţovlahii“, ar fi venit în Macedonia ca biruitori şi cuceritori, ar fi ocupat cele mai bune regiuni ale Greciei; ei nu s'ar fi refugiat în ţinuturile muntoase ca nişte „exilaţi“ şi „pedepsiţi“. Cuceritorii se impun şi nu se supun greutăţilor vieţii. Iar, dacă ar fi venit ca emigranţi agricultori sau păstori, n'ar fi avut niciun motiv să-şi părăsească patria primitivă, Nordul Peninsulei Balcanice, cu cîmpiile sale rodnice, spre a veni în sărăcia munţilor sterpi şi în cîmpiile înguste ale Greciei[3]. Pentru savantul elen, „Valahii Macedoniei“ nu sînt nici Romîni, nici Italieni.

„D. Keramopulos combate de asemenea afirmaţiile cronicarilor bizantini Kekaumenos şi Ana Comnena, cari susţin originea dacoromană a Macedo-Romînilor, socoteşte şubrede teoriile lui Jireček şi Thomson şi răspinge pe jumătate teoria lui Tomaschek, afirmînd că Bessii, cari, după Tomaschek, au dat naştere, în unire cu coloniii romani, „Cuţovlahilor“, n'au fost Daci[4].

„Spre a ajunge la conclusia, *la care ţine în chip deosebit*, că, pentru d-sa, „Cuţovlahii“ sînt „Greci latinisaţi“, preşedintele Academiei ateniene examinează limba vorbită de „Cuţovlahi“. După ce mărturiseşte că această limbă este latină, aduce afirmaţia d-lui Iorga că limba „Cuţovlahilor“ este un dialect al limbii romîne[5]. „Un Cuţovlah nu se poate

[1] Dar *Grecii erau cetăţeni prin excelenţă şi nu puteau ajunge ciobani.* — *N. I.*

[2] Nimeni nu s'a gîndit a face din aceşti strămutaţi tărzii strămoşii Romînilor din dreapta Dunării. — *N. I.*

[3] Dar străbaterea venia, nu de la Nord, ci din Apusul italian, care ajungea să nu mai poată îngădui pe ţăranul liber şi încă mai puţin pe păstorul transhumant. — *N. I.*

[4] Bessii erau unul din principatele triburi ale Tracilor de la Sudul Dunării. — *N. I.*

[5] Am făcut altă afirmaţie, acum treizeci de ani, în *Geschichte des*

www.dacoromanica.ro

înţelege cu un Romîn, aşa cum un Grec nu se poate înţelege cu un Frances", spune conferenţiarul, care explică apoi astfel asămănarea care există totuşi între limba vorbită de „Cuţovlahi" şi limba românească: supt Romani, supt Bizantini şi supt Turci, popoarele Peninsulei Balcanice comunicau nestingherite între ele, întru cît, supt aceste regimuri, Peninsula alcătuia o entitate politică şi economică întreagă. Ciopîrţirea acestei entităţi de către graniţile de astăzi ale ţărilor balcanice au împiedecat comunicarea politică şi economică între popoarele Peninsulei. De aceia conducătorii actuali ai ţărilor balcanice se străduiesc să atenueze (?), în măsura posibilului, graniţile politice şi economice, spre a-şi uşura traiul şi a favorisa conservarea naţională [1].

„Subliniind încă odată că părerile istoricilor şi psihologilor străini, ca şi ale cronicarilor bizantini cu privire la „Cuţovlahi", sînt neargumentate şi necorespunzătoare realităţii şi afirmînd stăruitor că *Macedo-Romînii sau, – cum spune, – Valahii Macedoniei n'au nicio legătură cu „Valahii din Romănia" şi, chiar dacă s'ar înrudi, ar fi rude în gradul al doisprezecelea, şi nu al doilea, adecă fraţi*, d. Keramopulos expune părerea d-sale proprie, care este, de altfel, părerea tuturor [2] intelectualilor eleni, şi anume:

„La 22 Iulie 166 înainte de Hristos, Paulus Aemilius învinge la Pydna pe ultimul rege macedonean, Perseu, care e dus în captivitate la Alba Longa. Macedonia este atunci împărţită în patru ţinuturi administrative: în trei din aceste ţinuturi a fost nevoie de „jandarmi supraveghetori" *(praesidia armata)*, de oare ce aceste ţinuturi aveau drept vecini popoare barbare. Fortăreţele create cu acest prilej au fost păzite de aşa-zişii „păzitori ai munţilor", adecă ai munţilor Macedoniei, în cari locuiesc astăzi „Cuţovlahii".

După proclamarea Macedoniei ca provincie romană, „praesidia armata" sînt recrutate dintre indigenii locuitori ai munţilor. Aceştia, ca funcţionari ai Statului, erau nevoiţi să înveţe limba latină, lepădîndu-se de limba greacă. Din cinci în cinci ani, jandarmii supraveghetori erau înlocuiţi cu alţii. În felul acesta s'a format

---

rumänischen Volkes, ca sprijin pentru negarea teoriei întoarcerii Romînilor din Balcani. Mă înşela vocabularul; filologii m'au lămurit că anatomia şi fisiologia sînt aceleaşi la dialectele româneşti. — *N. I.*

[1] Niciodată intercirculaţia n'a atins ţesătura limbilor. — *N. I.*

[2] Nu, din fericire, a tuturora. — *N. I.*

www.dacoromanica.ro

o întreagă clasă de funcţionari ai forţei publice, vorbind limba latină şi locuind pe crestele munţilor, unde erau aşezate fortăreţele. Astfel au luat naştere, după arheologul grec, „Cuţovlahii", prin latinisarea unei populaţii elene.

«„Praesidia armata" fiind desfiinţate după Iustinian, „Cuţovlahii" au trebuit, ca să poată să se întreţină, să se dedice creşterii vitelor rămînînd pînă astăzi păstori[1].

„Încheierea conferinţei d-lui Keramopulos este următoarea *„Cuţovlahii" sînt Greci curaţi, cari şi-au jertfit numai limba, rămînînd Greci ca suflet şi ca sânge. Locul lor este în familia greacă. Ei poartă cea mai veche rană a elenismului: pierderea limbii lor. Ei sînt cei mai vechi luptători ai Grecilor, înzestraţi cu virtuţi nobile, care, ca şi sîngele şi sufletul lor grecesc, se afirmă puternic, indiferent dacă şi-au pierdut limba*".

N. Iorga.

NOTIŢE

O menţiune a Chiliei, „la Jheli", de unde şi o scrisoare, într'o afacere de comerţ. E vorba de lînă de la „Licostomo", trimeasă la Chios, şi de trei burdufuri de brînză, cu aceiaşi destinaţie; orga, *Notes et extraits*, V, p. 294, no. CCCXL.

*

Pentru larga întrebuinţare a titulaturii etnice de Walh, *Walah*, v. şi Albert Sjögren, în *Studia neophilologica*, XI, 1-3 *(Mélanges Emanuel Walberg)*, p. 211, nota 1. Acolo se arată că termenul *Gaule* nu e din *Galia*, care dă *Gaille*, ci e creat în secolul al XII-lea de poetul Wace, după localităţile *La Gaule* din Normandia.

*

Ca legături ale Romăniei cu Suedia, traducerea poesiei populare româneşti de C. V. A. Strandberg *(Talis Qualis)*, *Dikter*, II, 1878. De dînsa s'a mai ocupat şi marele filolog Kr. Nyrop, în *Romanske Mosaiker*, 1885. N. I.

[1] Nicio probă serioasă nu se poate găsi, şi garnisoanele nu pot crea singure un popor.

www.dacoromanica.ro

Pag.

Vasile Grecu: *Izvorul principal bizantin pentru cartea cu învățături a diaconului Coresi din 1581: Omiliile Patriarhului Ioan XIV Caleca (1334-1347)* (N. Iorga) 276
Alex. I. Băleanu și C. A. Stoide: *Documente moldovenești privitoare la familia de boier Neaniul, cu un studiu* (N. Iorga). 276
Ilie Corfus: *Documente polone privitoare la Domnia lui Simion Movilă în Țara-Românească* (N. Iorga) 276-277
Roger Bigelow Merriman: *Six contemporaneous revolutions* (N. Iorga) 277-278
Al. Ciorănescu: *L'Arioste en France. Des origines à la fin du XVIII-e siècle* (N. Iorga) 278-279
Sebastian Stanca: *Viața și activitatea episcopului Vasile Moga* (N. Iorga). 279-280
Dr. Ivan Duicev: Чипровецъ и възстанието презъ 1688 година (C. Velichi). 280-284
George Potra: *Contribuțiuni la Istoria Țiganilor din România* (N. Iorga). 284-286
Cronică: 286-292
Notițe: 292

Din N. IORGA:

„ISTORIA ROMÂNILOR"

au apărut și se găsesc de vânzare:

Vol. I partea I, *Strămoșii înainte de Romani*, 267 pag. sfârșit
„ I „ II, *Sigiliul Romei*, 353 pag. . . . 150 lei
„ II, *Oamenii pământului (până la anul 1000)*, 342 pag. . . . . 150 „
„ III, *Ctitorii*, 353 pag. . . . . 180 „
„ IV, *Cavalerii*, 451 pag. . . . . 280 „
„ V, *Vitejii*, 427 pag. . . . . 250 „
„ VI, *Monarhii*, 520 pag. . . . . 300 „
„ VII, *Reformatorii*, 352 pag. . . . . 200 „
„ VIII, *Revoluționarii*, 398 pag. . . . . 250 „
„ IX, *Unificatorii*, 402 pag. . . . . 250 „
„ X, *Întregitorii*, 500 pag. . . . . 300 „

www.dacoromanica.ro

Aşezământul tipografic
„Datina Românească"
Vălenii-de-Munte
(Prahova)

Preţul: **60 lei.**

www.dacoromanica.ro